SEND-BRIEF

WAER IN DE VOORNEEMPSTE STVCKEN DER PAVWscher leere verhandelt, met Godes woort ende ghetuyghenissen der vaderen wederleet werden: Gheschreuen aen alle inwooners onser goet-ionstighe vader-stadt S. Truyden, den bekeerden tot vertroostinghe ende versterckinghe, ende den onbekeerden tot onderrichtinghe ende beteringhe des leuens.

MIT EENER AENVVYSINGE VVT GODES woordt, hoe een yeghelyck behoort, nae syner beroepinghe beyde voor Godt ende menschen, Christelycken, te leuen ende te wandelen.

MIT NOCH EENEN REGISTER, om alle stucken licht te vinden.

Iesaia. 55.b.11.

Dat woordt, dat wt mynen monde gaet en sal niet ledich weder te my keeren, mer doen dat my behaecht ende t'sal hem wel ghelucken, daer ick edt toe sende.

15. 49

Wy hebben toeulucht ghenomen tot de voorgestelde hope, welcke wy hebben als eenen sekeren ende vasten ancker der sielē. *Heb.6.18.19.*

BIBL. CANT. ACAD.

TOT LONDON,
By Tomas Vautrolier Boeckdrucker, woonende in Black-friers. Anno 1581.

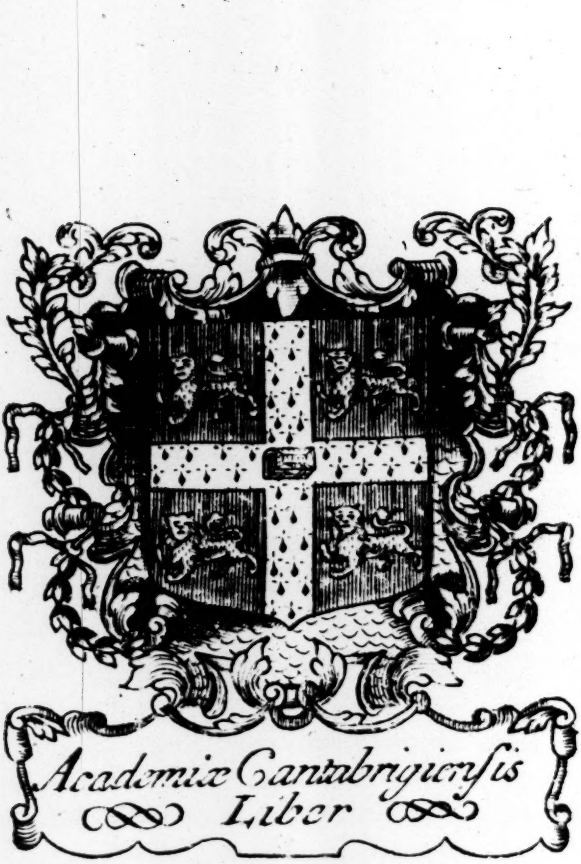

21.99

Sayle
1519

VOORREDEN DESES SENDBRIEFS,
Tot den goedtwillighen leſer.

ALs wy deſen ſend-brief hebben in handen ghenomen,
En dachten wy niet dat hy in drucke ſoude komen.
Mer deur raet ende hulpe van goet-ionſtighe vrienden
Soo hebben wy ons daer toe laten beweecht vinden:
Bidden derhaluen alle dien dit ſchrift koempt inde handt,
Sy willent doch leſen, met goede ſinnen ende verſtandt:
Al ſyn wy ſlecht van aenſien, daer toe oock ongheleert
VVilt ons verdraghen, ende gheen oordeel ſpreken verkeert:
Noch oock niet laſteren, wt bitter partyſchap ende haet,
VVant wee die edt quaet goet, ende edt goet heet quaet:
Mer wilt met geduldt beginnen ende recht gaen voort,
En alſoo oock alle dinghen richten nae Godes woort,
Edt welcke ſoo doende, ghelyck wy hopen ende betrouwen,
Soo en ſal v den arbeyt niet beſwaren noch berouwen:
Al iſt oock ſake, dat wy onderwylen ewat hert ſpreken,
Dat is niet om ons teghen onſe wederpartye te wreken:
Met eenighe bitterheyt, welcke kompt wt quaden gront
Mer wt medelyden hebben wy tot v gheopent onſen mont,
Om haeſtelijc wt den ſlape der ſonden wacker te werden,
Ende vanden heere verlicht ſynde, recht op te terden
Om Chriſtum der weerelt licht te volghen ſonder ſwichten,
VVant hy is de luchtighe morghen-ſterre, om te verlichten.
Alle die begheeren wt edt rycke des Duyuels vander hellen,
Verloſt te ſyn, ende te verlaten alle Antechriſtſche gheſellen:
Deur deſe waerſchuwinghe, wy van te voren wel weten,
VVy ſullen van vele met quade tonghen werden ghebeten:
Ende voor onſen trouwen arbeyt kleynen danck behalen,
Vanden ghenen die hertneckich willen blyuen dwalen.
Edt welcke wy ons ghetrooſten, ende hopen haeſt te gheneſen,
VVanneer wy van onſe planten, goede vruchten moghen leſen:

Ghelyck

Ghelyck wy hopen dat Godt syn ghenade sal vermeeren
Ende veele deur desen middel, hen tot Godt sullen bekeeren.
De Heere gene doch vvasdom, ouer dat wy hebben gheplandt,
Ende laet veele vruchten voortkomen, in ons vader-landt:
De almachtighe Godt, wil niet alleen onse vader-stadt.
Mer oock ons vader-landt, ghenadelyck schenken den schadt
Synes ghenaderycke, woordts, die inden acker leet verborghen,
Als een kostelycke perle, daer nae laet grauen en sorghen:
Ende soucken voor al, edt rycke Godes ende zyn gherechticheyt,
Soo sullen ons alle dinghen, van Godt werden toegheleyt.
Mer soo wy alleen soecken, onse huysen op te bouwen,
VVy sullen te vergheefs aerbeyden, ende Godt sal ons benouwen.
Daerom, laet ons ghetrauwelyck, met bauwen ende stichten,
Edt verualle rycke Christi, met onse gauen helpen oprichten:
Ende edt huys des heeren ernstelyck soecken te vermaecken,
Op dat wy de goetheyt Godes, mueghen vocten en smaken:
Ghelyck nv in vele Landen, Steden ende Dorpen wert bevonden,
Godes heylsam woordt oock in ons vader-lant worde ghesonden:
VVant wanneer Godes woordt (seet Dauid) koempt openbaer,
Soo verheughet, ende maeckt de een-voudighe, wys voorwaer.
Laet ons dan vast aenhouden ende volghen goede ackordt,
VVant onses herten vreughde ende troost, is in Godes wordt:
Edewelcke oock (ghelyck Salomon seet) alle dinck gheneest,
Ende is Dauid, in syner elende eenen schoonen troost gheweest:
VVaer ouer hy hem heeft verquickt ende oock seer verheucht,
Boven goudt, ia boven veel duysent stucken goudts deucht:
VVant edt is dat woordt der ghelofven, ende der ghenaden,
Der salicheyt ende des leuens, om ons euwich te versaden:
Gheluckich, zyn sy voorwaer, nae edt spreken onses heeren,
Dien hy zyn woordt sendt, mer ongeluckich, diet van hen keeren.

Prouerb. 27. a. 6.

De slaeghen des lief hebbers, menent rechts ghetrauwelijck
Daer en teghen edt kussen des haters, is berauwelijck.

1. Thessal 5. c. 21.

Proeft alle dinck, ende dat goed e behoudt.

Int goede altijdt vvrych.

SENDBRIEF, AEN ONSE GOEDT-IONSTIGHE VADER-STADT S. TRVYDEN.

DEN[a] OVERVLOYENDE RIICKDOM, der ouer ſeer[b] heerlijcker ende[c] Salichmaeckender Ghenade[d] voor Ghenade, ende[e] gheſtadighe vrede[f] van Gode onſen Vader ende den Heere Ieſu Chriſto, onſen[g] eenighen Heylandt, wiens[h] werdighe kenniſſe, ende Salighe[i] Ghemeynſchap tſampt de[k] verlichtinghe[l] verſterckinge[m] verſtroeſtinghe, [n] Heylichmaeckinghe ende[o] verſegelinge des Heylige Gheeſtes, werde by V. L.[p] meer en meer[q] vermenichvuldicht, ende tot op[r] de Salighe ende ſeer heerlijcke verſchyninghe onſes Heeren Chriſti Ieſu beſtendicht.

a Ephe.1.a.7.8.
b.Ephe.1. a. 6.
c.Titũ.2. b. 11.
d.Ioan.1.b. 16.
e.Eſaia.26.a. 3.
f. Rome. 1.a.7.
g.Actũ.4.b.12.
h.Philip.3.a.8.
i.1.Cor. 1. a. 9.
k.Ephe.1.c. 18.
l.Ephe. 3.c. 16.
m.Ioa.14.c 26
n.2.The. 2.c.13
o.Ephe.1.c.13.
p.Philip.1 a. 9.
q.1.Petri.1.a.2.
r.Titũ.2. b.13.

WY ſprecken met Chriſtelijcke Reuerentie ende ſegghen. De wyle edt de[f] alleen wyſe ende[t] rechtuerdighe Godt ghelieft heeſt, niet alleen onſe vader Stadt S. Truydē, maer oock ons gāſche Vader lādt, nae ſynen rechtuerdighen oordeel, met verſcheyden ſeer grooter ellende van Orloghe Peſtilentie en ſeer dieren benouden tijt, te beſoecken ende ſeer ſwaerlijck te ſtraffen. So is edt dat wy met ſeer grooter becommeringhe ende hert grondelijcken

f.Rom.16.c 27.
t.Dani.9.b.14. Baru.1.15 2.6.

Oorloch, Dieren tijdt ende Peſtilētie, ſyn de voerneēpſte vvterlyc-

ſtraffinge Godes ouer Landē Steden ende Dorpē, om de ſonden ende booſheydē des volcks, ghelijck, by Iere. 27. b. 13. ende Heſek. 14. c. 21. en meer plaetſen te ſien is.

medelyden, ons niet alleen ſeer bewoghen, mer oock ghedrongē vonden hebben, om V.L. in uwen ſeer grooten noodt (ſoo veele ons duer Godes genade meugelijc is) eenichſins te hulpe te komen. Hoe wel wy hier toe niet ghecauſeert ſijn duer de handelinghe, diemen in voortyden met ons ghehadt heeft (de onſchuldigne meynen wy niet) edt welcke wy hier oock niet tot enich verwyte, mer ter gedachteniſſe inbrengen, op dat de gene dier ſchult in hebben ſich beter bedencken mueghen.

u. Math. 6 b. 14
x. 1. Cor. 13. a. 4
y. Ro. 12. c. 22.

So veele ons aengaet [u] vergheuen wy edt gheerne van herten, nae den aert der [x] lieſde, die welcke [y] quaet met goet loont, wāt Godt weet, hoe ganſch ſeer wy al wech ghenegen, ende den Almachtigen ouer ſeer goeden Godt ende ghenadigen Vader, daeghelijcks biddende ſijn, niet alleen om den geluckigen welſtandt ende de weluaert van onſe Vader Stadt maer oock onſes Vaders Landt. Want iit ſaecke dat oock verſcheydē Heydené (als Curtius, publius ende de twee Phileni ghebroeders, ia Codrus de ſeer loffelijcke Koninck te Athenen) haer leuen om de weluaert hares Vaders Landt, ghewillichlijcken inden doodt ghegeuen hebben, wat en ſullen de Chriſtenen dan niet veel meer doen? Want Hirocles ſeet edt Vaderlandt is als een tweede Godt, ende als de eerſte ende meeſte Vader, Waer deur oock ghecomen is, dat edt Vaderlant Patria ghenaempt is, om dat edt beyde vā Vader ende Moeder ghenomen is. Om welcker lofflijcker oorſaecken, wy oock een ſonderling e ſeer goede affectie ende groot achtinge, met eerbewyſinghe, tot onſen Vaderlandt altijdt behooren te hebben, Maer onder allen andere noodtwendicheyt, diemen edt vaderlandt ſoude wenſchen ende toe brenghen kunnen, is de rechte en-

Nae edt Oude ende lofflijck, ſpreeckwoordt (Pugna pro Patria) hebben ſich ettelijcke Heydenen, om de weluaert hares Vaders Landt, ghewillichlijc inden doodt ghegeuen.

de Sa-

de Salichmaeckende [z] kenniſſe Godes in Chriſto Ieſu, duer [a] verlichtinghe, des Heyligen Geeſtes volgens de [b] heylſame Leere des [c] ongheualſcheden [d] eeuwich blyuenden woort Godes, edt alder voorneempſte ende opperſte hooftſtuck, waer nae alleen, beyde de ware Religie Godes, ende oock de pollitien tot eenen gheluckighen welſtandt, aengeuangen ende erhoudē werden moeten, ofte anderſins ghelijck de wyſeman ſeet waer de prophetie (dat is de rechte leeringe ende verclaeringhe des Godtlijcken woorts) op houwt, daer gaet edt volck wilt en woeſte, ende [f] wandelt oock in blindtheydē der eeuwiger Duyſterniſſen, ter tijdt, dat Chriſtus de [g] Luchtighe Morghenſterre, ende edt eeuwighe [h] licht der weerelt, [i] opgae, duer den ſeer claeren ende hel-ſchynenden glanſche ſijns [k] Genaden-rijcke woorts. Maer eylatie ende och Leyder Godes, hoe weynich wert, vande meeſte paerte des werelts, op de werdicheyt ende koſtelijckheyt, iae ganſch-noodtſaeckelijckheyt der kenniſſe Godes, achtgheſlegen ende ter herten ghenomen, iae niet eens bedacht, waer mede ghenochſaem beweſen werdt, de verdoruen ende verdrayde, iae ganſch-gheſconden natuere der menſchen [l] die vander iueghet op niet alleen tot allē booſheyt maer ooc tot allen [m] aertſchen eñ verganckelijcken dinghen, ſo ſeer ghenegēn ſijn, dat ſy veel lieuer als de blinde mollen woelen en vroelen, in aertſchen lichamelijcken eñ verganckelijckē dingen. En daer ouer ongelijc veel meer, begheerlijcker ende [n] ſorchvuldiger ſijn, dan ouer edt gene dat naeder Zielen geeſtelijc, hemelſch eñ eeuwich is. Edt welcke ganſchelijck contrarie der leere Chriſti is, daer hy ons leert ende ſeet. Ten [o] eerſten ſoeckt edt rijcke Godes ende ſijn ghe-

z. 2. Cori. 4. b. 6
a. Ephe. 1. b. 18.
b. Titum. 2. a. 1.
c. 1. Petri. 2. a. 2
d. 1. Pet. 1. c. 23 ende Ieſai. 40. a. 8.
e. Pro. 29. b. 18
f. Ephe. 4. b. 17. 18. ende 1. Petri 4 a. 3.
g. Ap. 22. b. 16.
h. Ioa. 12. c. 46.
i. 2. Pet. 1. b. 19.
k. Iere. 33. b. 14
Actum. 14. a. 3. ende. 20. d. 32.
Geneſis. 6. a. 5.
l. Gene. 8. c. 21.
m. Ioan. 3. c. 31.
n Matthe. 6. d. 31. 34.
o. Mat. 6. d. 33. Lu. 12. c. 22. 26

rechticheyt,voorts,ſullen v alle dinghen toe ghe-
worpen werden.Nu ſietmen(dwelck ſeer te becla-
gen iae te beweenen is)dat de meeſte paerte des
werelts, niet alleen eerſt ſoeckē, edt ghene dat li-
chamelijck ende vergākelijc is, mer ſijn daer ouer
oock alſo begeerlijck ende ſorchvuldich,dat ſy edt
Rijcke Godes ende ſijn gerechticheyt ganſch ver-
geten ende nae laten. Gelijck ſulckes ooc beuon-
den wert wanneer de Heere naer ſynen rechtuer-
digē Ordeel,eenige ſteden ende volckē om haere
ſondē ſwaerlijck verſoeckt ende ſtraft,met honger
ende commer noodt,ſo ſietmē, wat een ſeer groot
iammer ende ellende,met roepen en kryſchē on-
der edt volcke gheuonden wert, edt welcke oock
inder waerheyt alle andere ellendicheyt ende be-
nouwtheyt des lichaems te bouen gaet,dan noch-
tans is edt maer lichamelijcke ellēde ende benaut
heyt,die hier in deſer weerelt eenen cleynen tijdt
geduerich is.Maer wanneer Godes woort [p] ſelſam
ende dier is, ende weynich prophetie des woorts
geuonden wert(gelijck edt ten tijde Eli was) ende
edt volck naeder Zielen hōger ende cōmer lyden,
iae in eeuwicheyt ſterué ende vergaē moet, by ge-
breck van der gheeſtelijcke ſpijſe ende Drāck der
Zielen, gewiſſelijcken, deſe benouwtheyt ende el- 6
lendicheyt gaet de lichamelijcke ellēdicheyt ende
benoutheyt al ſeer verre te boué,ghelijck de Hee-
re ſeluer genoch te kennē gheeft, daer hy duer de
Prophete Amos ſeet, [q] Siet de tijdt coemt, dat ick
eenen honger int landt ſendē ſal,niet eenen hōger
nae broot ofte dorſte na water,mer nae edt woort
des Heerē te hooré, dat ſy herrewaerts ende ginſ-
waerts, vander eener Zee tot de andere , vanden
Noorden totté Ooſten rondt om loopé, ende des
Heeren woordt ſoeckē maer nochtans niet vindeu
ſullen.

ſtra Demenſche, laet
oue ſich duncken,dat
den alle ſyne ſaecken
om ſeer vvel ſtaē als
de hy met allerleye
vo Oueruloet,des li-
by chaēs vvel voor
en ſien , ende voor
21 ſchade ende ver-
ſan lies bevvaert is
edt vvelcke oock
onget vvvfelt een
u. ſeer groote vvel
x. daedt Godes is,
y. ghelijck Dauid
ſeet , vvel den
volcke dien edt
alſoo ghaet doch
vvel dien volc-
ke diens de Heere
een Godt is. Pſa.
144.15.

p.1.Sam.3. a.1.

q.Amos. 8.b. 11,12.

7 De wyle dā Godes woort de rechte gheeſtelijcke ſpyſe ende dranck der ſielen is, waer deur de mēſche niet alleen in deſen, mer oock wt crachte des waren geloofs ten eeuwighen leuen onderhoudē werdt, ghelijck Chriſtus leert ende ſeyt, [r] Werckt ſpyſe die niet en vergaet, mer ſulcke ſpyſe die daer blijft in edt euwighe leuen, want [f] de menſche leeft niet alleē by den broode, mer ooc van allen woorden die wt den monde Godes gaen, Ghelijck ooc de wyſeman ſeet, dat des heeren woort den ghenen [t] onderhoudt die aen hem gheloouen: ende Ieremias ſeet. [u] Dijn woort onderhout ons, naedemale wy edt ghecreghen hebben, ende dat ſelue dijn woort is onſes herten vreuchde ende trooſt, Want edt is (ſeet Paulus) [x] edt woort der gheloof ten, edt [y] woort der genaden ende edt [z] woort des leuens daer toe ooc edt [a] Euangelium des vredes ende eē [b] kracht Godes dat daer ſalich maeckt, alle die daer aen gheloouen. So dan (ſeer gheliefde) wilt deſen ouer-ſeer coſtelijcken ende werdigen, iae Hemelſchen [c] ſchadt. uwer liefden doch eenmaele ter herten gaen laten, ende den almeugenden ouer-ſeer goeden Godt ende ghenadigen vader, deur Ieſum Chriſtum met aller [d] ernſtē aenroepen ende hem gheſtadelick [e] ſmeecken ende bidden, dat hy doch eenmale ſijn ghenadich, ſeer [f] vriendelijck [g] aenghelichte, te uwert wil keeren, ende ſijn vaderlijcke ooghen, ouer v lieden neder ſlaen, ende om Chriſti Ieſu wille [h] erbarmen, ende alſoo alle blindtheyt ende duyſterniſſen van v verdryuen, duer edt ſeer krachtich ende hel-claer-ſchijnende licht des Godtlijckē woorts ſyner [i] rijcker ghenaden:

r Ioan. 6. c. 27.
f Matt. 4 a. 4.
t Sapi. 16. c. 26.
u Iere. 15. b. 16.
x Rom. 9. a. 9.
y Act. 14. a. 3.
z Phil. 2. b. 16.
a Ephe. 6. b. 15.
b Rom. 1. b. 16.
c Eccle. 1. d. 31.
d Pſ. 145. b. 18.
e Dani. 9. a. 3.
f Pſal. 34. a. 9.
g Pſal. 80. a. 4.
h Ieſa 54. a. 7. 8. Michia. 7. b. 19
i Epheſi. 1. a. 7. en 3. a. 4.

Op dat ghylieden hem alleē nae ſijn woort, ten rechte leeren kennen, vreeſen, eeren ende dienen

meughen. Want [k] alle menſchen, ſeet de wyſeman 8
ſijn voorwaer natuerlijcken ydel die Godt niet en
kennen, ende Paulus ſeet, dat Godt [l] met vier-
vlammé wraecke doen ſal, ouer de ghene die God
niet en kennen, ende ouer die gene die den Euan-
gelio onſes heeren Ieſu Chriſti niet gehoorſaé ſijn,
welcke ſullen pyne lydé, de eeuwige verderffeniſſe
vanden aenghefichte des heeren ende van ſijner
heerlicker macht: Maer de rechte ende ſalichma- 9
kende kenniſſe Godes in Chriſto Ieſu, is de alder-
koſtelijcſte rijcdom en de opperſte gelucſalicheyt
des eeuwigen leuens, waerin wy ons alleen te roe-
men ende te verblyden, hebben. Ghelijc de heere
[m] Ierem. 9. c. 23. ſelue by Ieremias leert ende ſeet, [m] Een wyſe, be-
roem hem niet in ſijn wijſheyt, een ſtercke beroem
hem niet in ſijn ſterckheyt, ende een rijcke beroe-
me hem niet in ſijnen rijcdom, Maer wie hem be-
roemen wil, die beroeme hem dies, dat hy my weet
ende kenne dat ick de heere ben, die barmhertic-
heyt, recht ende gerechticheyt oeffent op aerden,
want ſulcks behaecht my ſeet de heere, ende by
[n] Ieſa. 53. b. 11. Ieſaias, ſeet Godt van ſinen ſone, [n] Ende deur ſijn
kenniſſe, ſal hy mijn knecht de recheueerdighe,
vele rechtueerdich maken, want hy draecht hare
ſonden: Ghelijc oock de wyſeman ſeet, dat de hee-
[o] Sapi. 15. a. 3. re te kennen [o] is de volcomen gerechticheyt, en-
de ſyne macht te weten is een wortel der ontſterf-
felijckheyt: Deſe kenniſſe Godes in Chriſto Ieſu
heeft de Apoſtel Paulus, met allen ernſte ſoo ſeer
[p] Phil. 3. a. 7. 8. ter herten ghenomen, dat hy [p] alle dinghen voor
ſchade ende dreck gheacht heeft, om de weer-
dicheyt der kenniſſe onſes heeren Ieſu Chriſti, die
[q] Ioan. 17 a. 3. oock ſeluer ghetuycht ende ſeet by Ioannes, [q] Dat 10
is edt eeuwighe leuen, dat ſy dy alleen kennen wa-
rachtich Godt te ſijn ende Chriſtum Ieſum, dien

du hebſt

du hebſt gheſonden, Maer deſe kenniſſe Godes, is daer in niet ghelegen, dat wy metten monde ons daer van veel roemen ende ſeggen kunnen, ick kéne Godt en gelooue ooc in hem ende daer en tuſſchen onſe leuen handel ende wandel, tegen Godt ende tegen ſijn woort ſoo aenſtellen, dat wy hem metten wercken verſaecken ghelijck de Apoſtel Paulus leert ende ſeet [r] ſy ſeggen dat ſy Godt kennen maer metten wercken verſaecken ſy hem, De rechte kenniſſe Godes dan beſtaet hier in. Namelijck, dat wy hem deur ende [f] in Chriſto Ieſu kennen dat hy ons een volgenochſaem [t] Godt ende genadich Vader is die wy van herten [u] vreeſen
11 eeren ende dienen moeten, niet nae onſen [x] goet duncken, noch nae den [y] gebodé ende inſettingen der menſchen, die tegen ſijn woordt ſtryden, maer alleen na den heyligé wil ende [z] beuel Godes. Gelijck hy ons den ſelué, in ſynen heyligen ende eeuwich blyuenden woorde, gheopenbaert ende verclaert, daer toe oock beuolen heeft, op pene der eeuwiger ſtraſſe, datmen ſynen woorde [a] noch af
12 noch toe doen ſal, want edt is een ſeer ghewiſſche, rechtuerdige, ende volcomen eeuwige regel, waer naer alleen wy alle onſe doen ende laeten, gelooue, leuen handel ende wandel richten ende beleyden moeten, gelijck Syrach leert ende ſeet, [b] Hout raet by den verſtandigé ende richt alle dyne ſaecken nae Godes woort. Item by Tobia [c] ſoeckt altijdt raet by den wyſen ende danckt Godt altijdt, ende bidt hem dat hy dy regiere, ende in allen dynen voornemé, ſynen worde volget, gelijek Dauid ſeet, dat Godes woort [d] eené lãterne ſyner voeten ende een lichte op ſynen wege is. [e] Wy hebben ſeet Petrus, eé vaſt Prophetiſche woort ende ghy doet wel dat ghy daer op acht hebbet, als op een licht,

r Tit. 1 b. 16.
ſ 2. Cor. 4 b. 16
t Gene. 17. a. 1.
Deutr 6. a. 5. ende int. 10. b. 12
u Det. 6. b, 13. ende int. 10. b. 12. 20.
x Deut 12. a. 8.
y Ieſa. 29. b. 13 ende Hoſea. 5. b. 11.
Matth. 15. a. 9. Marc. 7. a. 7. 8. Colloſ. 2. c. 22. Titum. 1. b. 14.
z Deu. 11. b. 32 Matt. 28 b 19.
a Deut. 4. a 2. ende 12. d. 32. Apoc. 22. b. 18.
Prou. 30. a. 6.
b Syr. 9. c. 22.
c Tob. 4. b. 19.
d Pſalm. 119. l. 105.
e 2. Pe. 1. b. 19.

licht, dat daer ſchynt in een duyſtere plaetſe, tot dat de dach aenbreecke ende die morgéſterre op
f Hebre. 4. b. 12 ghae in uwen herté, want [f] Godes woort ſeet Paulus, is een Richter der ghedachten ende voornemen onſes herté. Hier wt kanmé nv in aller claerheyt ſien ende verſtaen, hoe dat wy buyté de pae- 13
len vandé eenigen regel des Godtlijcken woorts
g 2. Ioan. a. 9. niet treden mueghen, want [g] wie daer ouer treet ende niet blyuet inder leeringhe Chriſti (ſeet Ioannis) die en heeft ghenen Godt. Al is edt dan
h Gala. 1. a. 8. 9 ſaecke, dat iemant, hy ſy oock wie hy wil, iae [h] al waert oock een Engel wten hemel, ons anders
i 1. Tim. 6. a. 3. ende Tit. 2. a. 1. ders ende buyté der [i] heylſamer leere Godes leeren wilde, die ſy (ſeet Paulus) veruloeckt. Laet nv de Pauſche leere met alle ſynen inſettingen voor der weerelt ſo ſchoon blincké, ende met ſeer groo-
k Luc. 16. b. 15. ter heerlijcheyt, proncken en praelen voor gheſtelt werden als edt kan, Chriſtus ſeet [k] wat hooch gheacht is voor den menſchen, dat is grouwelijck voor Godt. Hier teghen weeten wy wel, dat onſe wederpartye, ſich beroemen ende ſegghen ſullen, dat ſy de Heylige Concilien ende de Authoriteyt der Vaderen op harer ſyden hebbé, ende dat haere kercken dienſt ſeer lange int ghebruijcke gheweeſt heeft, volgens der ſeer oudergewoonte, die haer Vaders alſo ghehouden ende ghelooft hebben. Hier op wy antwoorden ende ſegghen, dat de 14
l Ieſai. 40. a. 8. Matth. 5. b. 18. 1. Petri. 1. c. 23. Authoriteyt vā Godes [l] eeuwichblyuéden woorts bouen ende voor al, alleen gelden ende preſijderen moet, ſoo dat de Pauwſche leere ende ſyne inſettingen, noch de Concilien, noch de Authoriteyt der Vaderen noch langh gebruijck der ouder ghewoonten, noch der ouderé ghelooue, niet voorder gelden noch aengenomen werdé muegen, dan ſoo verre, ſy met Godes woort gheauthoriſeert ende

[m] ouer

m ouer eendraegende ſijn. Ghelijck als Ieronimus ſeluer leert en ſeet, n edt lichtuerdich gheclap behoortmen niet te ghelooven, ſonder de Authoriteyt der heyliger ſchrift. Item de ſelue Ieronimus, o Wat geē Authoriteyt der heyliger ſchrifte heeft, mach met der ſeluer lichtuerdicheyt daer edt mede gheſeet is, verworpen werden. Item Cyprianus, leert oock ende ſeet p De gewoonte behoort niet te beletten dat de waerheyt de ouer handt neme, want de gewoente ſonder waerheyt is een ouderdom der dwaelinghe. Wy ſeggen oock, indien, dat de ouderdom, ende edt lange ghebruyck eeniger ouder gewoonte, ofte oock ons auders gelooue, enige ſaeckē goet maecken kunnen, ſo ſijn dā onſe ſaecken de alderbeſte, want ſy ſijn vāden tydē der Patriarchen, Propheten ende Apoſtelen, iae van Godt ende derhaluen van de oudtſte tyden. Maer de wyle onſe wederpartye haere ſaeckē ſoeckē te beueſten ende met verſcheyden plaetſen der H. ſchrifte te Collueren om alſo edt ſimpel volck wys te maecken, dat ſy Godes woort op harer ſyden hebben, ſoo ſullen wy haere voorneempſte argumenten voort brengen, ende de ſeluige oock met Godes woort wederlegghen.

m 1. Tim. 6. a. 3

n Ieronimus op dē brief tot Titum cap. 1.

o Ieronimus op den Euangeliſt Matt. Cap. 23.

p Cyprianus tot Pōpeium.

Ten eerſten dā ſo brēgen ſy voorts, dat Chriſtus geſeet heeft, q Du biſt Petrus, ende op deſen ſteen wil ick mijn kercke bouwē ende de poortē der helle ſullenſe niet ouerweldigen. Hier wt leeren ende ſeggen ſy, dat Chriſtus ſijn Ghemeente op Petrus gebouwt heeft, ende nv (ſeggē ſy) de wyle de Paus inde plaetſe Petri gecomen is, ſoe is dā r.v oock de Ghemeente gebouwt op den Pauws. Hier op Antwoorden wy ende ſeggen, dat ſy om de authoriteyt ende hoecheyt haeres Pauws te bewyſen, de woort dē Chriſti, ontrechtelijckē voorts brēgen ende der

q Mat. 16. b. 18

halue

haluen de ſelue teghen den rechten ſinne en meyninghe Chriſti verdrayen, want Chriſtus heeft ſijn gemeéte op Petro niet gebouwet, veel weyniger, ia niet eens gedacht heeft, ſijn gemeéte op den Paus te bouwen, Maer om edt recht verſtant der woorden Chriſti te vaten, ſo moeten wy ten eerſten wel mercken, dat daer ſtaet, hoe dat Chriſtus niet ſijné Apoſtel, maer ſijné Apoſtelé geuraecht heeft waer voor ſy hé hielden, ende wie hy ware, waer op de Apoſtelé om confuſie te mydé en orden te houdé, niet alle te gelijc geantwoort hebbé. Maer dewyle ſy alle eennerleye geuoelé, van Chriſto Ieſu haren meeſter hadden, ſoo heeft Petrus in harer aller name geantwoort ende gheſeet: Du biſt Chriſtus de leuende Godes ſone, waerop Chriſtus gheantwort ende gheſeet heeft, ſalich biſtu Symon Ionas ſone, want vleſch ende bloet heeft dy dat niet gheopenbaert, maer mijn vader inden hemel, ende ick ſegghe dy oock du biſt Petrus, ende op deſen ſteen wil ick mijn Ghemeente bouwen ende de poorten der hellen ſullenſe niet ouerweldighen, Hier wt leeren ende ſegghen ſy, dat Petrus, den ſteé is, waer op Chriſtus ſijn gemeente ghebouwet heeft, maer wy ſegghen dat ſulckes niet waerachtich is, noch op Petrus niet en kan noch en mach verſtaen, maer alleen op Chriſtum moet gedudet werden, want Chriſtus ſeet niet, du biſt Petrus, eñ op dy, maer op deſen ſteen, wil ic mijn Gemeynte bouwen, met welckē worden, op deſen ſteen, Chriſtus hem van Petrus onderſcheyden, eñ ſeluer den ſteen te ſijn ghemeent heeft. Dat Chriſtus dan de ſteen is betuycht de Apoſtel Petrus ſelues, eñ noēt Chriſtum den heere, den leuenden wtuercoren eñ Coſtelijcken hoecksteen, by welcken niemant ſal beſchaemt werden die aen hem gheloouen.

r Mat. 16.b 13. Marc. 8.c. 27. Luce 9.b. 18.

f Mat. 16.b. 16.

t Mat. 16.b. 17. 18.

v 1. Petri. 2.a. 4

x Ieſa. 28 b. 16 Rom 9.d. 33.

Dat

Dat de heere Chriſtus de ſteen is, vintmen ouer al inder heyligher ſchrift, by den Prophete Dauid, [z] Ieſaeia, [a] Daniel ende [b] Zacharias. Item by [c] Mattheo [d] Marco ende [e] Luca. Item inden [f] wercken der Apoſtelen, totten [g] Romey. [h] Corint. [i] Epheſien, &c. Want indien dan oock dat Petrus de ſteen
18 gheweeſt hadde, ſoo hadde de Gemeente Chriſti niet ſtaen blyuen konnen, de wyle Petrus deur [k] een dienſt maecht aengeſproken ſijnde, hem ſelluen ſeer gruwelijck [l] verſworen ende Chriſtum ſynen trouwen meeſter verſaeckt heeft, waer deur hy nv van Chriſto ſo verre af gheuallen ende gheweken was, dat de ghemeente Chriſti oock ſoude hebben moeten ouerweldicht werden, want als edt fondement gheweecken is, ſoo can edt ghebouwtſel niet langher ſtaen, maer moet ooc wijcken ende veruallen. Hier teghen ſal ons wederpartye nv noch ſegghen, dat Petrus een ſteen gheſeyt is, ghelijc Chriſtus by Ioanne gheſeet heeft: [m] Du biſt Symon Ionas ſoon du ſalt Cephas heeten, dat werdt verduditt, een ſteen, ergo ſeggen ſy ſoo is Petrus de ſteen, waer op Chriſtus ſijn ghemeynte gebout heeft. waer op wy antwoordé ende ſeggen, dat hoe wel wy geerne bekennen, dat Petrus ende Cephas een ſteen gheſeet is, dat nochtans hier wt niet can noch mach beſloten werden, dat Chriſtus ſijn Gemeynte, ſoude op Petrum ghebouwt hebben, ghelijck te voeren breeder gheſeet ende be-
19 weſen is, ende ſegghen voorder, dat Petrus ende alle gheloouighen de Chriſtum Ieſum te recht belyden, heylighe ende leuende ſteenen ſijn, die op Chriſtum Ieſum, dien eenighen [n] fondamét ende ſeer vaſten gront ſteen, ghefondeert ende onuerwinnelijck gebouwt ſijn, ghelijck Petrus ſelluer getuycht ende ſeet. [o] Ende ooc ghy als de Leeuende

z Ieſai. 8. b. 14. en 28. b. 16.
a Dani. 2. d 34.
b Zach. 3. a. 9.
c Mat. 21 c. 42
d Marc. 12. b. 10
e Luc. 20. b. 17.
f Actū. 4 b. 11.
g Rom 9. d. 33.
h 1. Cor. 10. a. 5
i Ephe 2 b. 20 21. ende 22.
k Mat. 26 g 69
l Mat. 26. h. 74.
m Ioan. 1. c. 42
n 1. Cor 3. b. 11
o 1. Pet. 2. a. 5.

haluen de ſelue teghen den rechten ſinne en meyninghe Chriſti verdrayen, want Chriſtus heeft ſijn gemeéte op Petro niet gebouwet, veel weyniger, ia niet eens gedacht heeft, ſijn gemeéte op den Paus te bouwen, Maer om edt recht verſtant der woorden Chriſti te vaten, ſo moeten wy ten eerſten wel mercken, dat daer ſtaet, hoe dat Chriſtus niet ſijné Apoſtel, maer ſijné Apoſtelé geuraecht heeft waer voor ſy hé hielden, ende wie hy ware, waer op de Apoſtelé om confuſie te mydé en orden te houdé, niet alle te gelijc geantwoort hebbé. Maer dewyle ſy alle eennerleye geuoelé, van Chriſto Ieſu haren meeſter hadden, ſoo heeft Petrus in harer aller name geantwoort ende gheſeet: Du biſt Chriſtus de leuende Godes ſone, waerop Chriſtus gheantwort ende gheſeet heeft, ſalich biſtu Symon Ionas ſone, want vleſch ende bloet heeft dy dat niet gheopenbaert, maer mijn vader inden hemel, ende ick ſegghe dy oock du biſt Petrus, ende op deſen ſteen wil ick mijn Ghemeente bouwen ende de poorten der hellen ſullenſe niet ouerweldighen, Hier wt leeren ende ſegghen ſy, dat Petrus, den ſteé is, waer op Chriſtus ſijn gemeente ghebouwet heeft, maer wy ſegghen dat ſulckes niet waerachtich is, noch op Petrus niet en kan noch en mach verſtaen, maer alleen op Chriſtum moet gedudet werden, want Chriſtus ſeet niet, du biſt Petrus, eñ op dy, maer op deſen ſteen, wil ic mijn Gemeynte bouwen, met welckē worden, op deſen ſteen, Chriſtus hem van Petrus onderſcheyden, eñ ſeluer den ſteen te ſijn ghemeent heeft. Dat Chriſtus dan de ſteen is betuycht de Apoſtel Petrus ſelues, eñ noēt Chriſtum den heere, den leuenden wtuercoren eñ Coſtelijcken hoeckſteen, by welcken niemant ſal beſchaemt werden die aen hem gheloouen.

r Mat. 16. b 13. Marc. 8. c. 27. Luce 9. b. 18.

f Mat. 16. b. 16.

t Mat. 16. b. 17. 18.

v 1. Petri. 2. a. 4

x Ieſa. 28 b. 16 Rom 9. d. 33.

16

17

Dat

Dat de heere Chriſtus de ſteen is, vintmen ouer al inder heyligher ſchrift, by den Prophete Dauid, [z] Ieſaeia, [a] Daniel ende [b] Zacharias. Item by [c] Mattheo [d] Marco ende [e] Luca. Item inden [f] wercken der Apoſtelen, totten [g] Romey. [h] Corint. [i] Epheſien, &c. Want indien dan oock dat Petrus de ſteen gheweeſt hadde, ſoo hadde de Gemeente Chriſti niet ſtaen blyuen konnen, de wyle Petrus deur [k] een dienſt maecht aengeſproken ſijnde, hem ſelfuen ſeer gruwelijck [l] verſworen ende Chriſtum ſynen trouwen meeſter verſaeckt heeft, waer deur hy nv van Chriſto ſo verre af gheuallen ende gheweken was, dat de ghemeente Chriſti oock ſoude hebben moeten ouerweldicht werden, want als edt fondement gheweecken is, ſoo can edt ghebouwtſel niet langher ſtaen, maer moet ooc wijcken ende veruallen. Hier teghen ſal ons wederpartye nv noch ſegghen, dat Petrus een ſteen gheſeyt is, ghelijc Chriſtus by Ioanne gheſeet heeft: [m] Du biſt Symon Ionas ſoon du ſalt Cephas heeten, dat werdt verdudſt, een ſteen, ergo ſeggen ſy ſoo is Petrus de ſteen, waer op Chriſtus ſijn ghemeynte gebout heeft. waer op wy antwoordé ende ſeggen, dat hoe wel wy geerne bekennen, dat Petrus ende Cephas een ſteen gheſeet is, dat nochtans hier wt niet can noch mach beſloten werden, dat Chriſtus ſijn Gemeynte, ſoude op Petrum ghebouwt hebben, ghelijck te voeren breeder gheſeet ende beweſen is, ende ſegghen voorder, dat Petrus ende alle gheloouighen de Chriſtum Ieſum te recht belyden, heylighe ende leuende ſteenen ſijn, die op Chriſtum Ieſum, dien eenighen [n] fondamét ende ſeer vaſten gront ſteen, ghefondeert ende onuerwinnelijck gebouwt ſijn, ghelijck Petrus ſelfuer getuycht ende ſeet. [o] Ende ooc ghy als de Leeuende

z Ieſai. 8. b. 14. en 28. b. 16.
a Dani. 2. d 34.
b Zach. 3. a. 9.
c Mat. 21 c. 42
d Marc. 12. b. 10
e Luc. 20. b. 17.
f Actū. 4 b. 11.
g Rom 9. d. 33.
h 1. Cor. 10. a. 5
i Ephe 2 b. 20 21. ende 22.
k Mat. 26 g 69
l Mat. 26. h. 74.
m Ioan. 1. c. 42
n 1. Cor 3. b. 11
o 1. Pet. 2. a. 5.

uende ſteenen timmert v ſeluen tot eenen, gheeſtetijcken huyſe ende tot eenen heylihhen Prieſterdom te offeren geeſtelicke offerhande, die Gode aenghenaem ſijn deur Ieſum Chriſtum. Hier toe dient oock dat Paulus ſeyt: [p] Soo ſijt ghy nv niet meer gaſten ende vreemdelijngen, maer borghers metten heyligen ende huyſgenooten Godes ghetimmert op dé gront der Propheten ende Apoſtelen, waer van Chriſtus Ieſus de hoeckſteen is, op welcké de ganſche timmeringhe in een ander gheuoecht, waſſet tot eenen heylighen Tempel inden heere, op welcken ghy oock mede ghetimmert wert, tot een woonſtede Godes in den Gheeſte, Ghelijckerwijs dan, dat Chriſtus de [*] eenighe ſteen is, alſoo is hy oock alleen edt [q] hooft ſijnder ghemeynte, ghelijck Paulus ghetuycht, totten Corint. Epheſi. ende Colloſſenſen. Men ſal oock metter heyligher ſchrift niet bewyſen konnen, dat Chriſtus Petrus erghens tot eenen hoofde, ouer de Apoſtelen gheſtelt heeft, oft dat de Apoſtelen hem daer voor gehouden hebben, noch ooc dat Petrus hem daer voot wtghegeuen heeft, ofte bouen de ander Apoſtelen heeft willen gheacht ſijn, waer op onſe wedetpartye ſal ſegghen willen, dat Chriſtus nochtans inſonderheyt den Apoſtel Petro, [r] de ſleutelen des rijcke Godes, daer toe oock macht om te binden ende te ontbinden, ghegheuen heeft: Wy antwoorden ende ſegghen, dat Chriſtus niet alleen Petro, maer oock allen den anderen Apoſtelen, euen veel macht ghegeuen ende ouer hen allen ghe blaſen, ende gheſeyt heeft: [f] Ontfanghet den heylighen Gheeſt, dien ghy ſyné ſonden vergheeft, dien ſijn ſy vergheuen, ende dien ghyſe op houdt dien ſijn ſy opghehouden, Deſe ſelue macht hebben oock alle dienaren Godes

p Eph. 2. b. 20. 21. 22.

* Zach. 3. b. 9.

q 1. Cor. 11. a. 3. Epheſ. 1. c. 22. en 4. b. 16. en 5. c. 23. Colloſ. 1. b. 18.

r Mat. 16. b. 19.

f Ioan. 20. c. 22 en 23.

Godes die sijn woort getrouwelijcken [t] wtdeylen, dat Christus, oock tot Petro geseet heeft, tot drymaelen [u] weydt mijn schaepeks, dat heeft hy niet min, oock alle den anderen Apostelen beuolen, als hyse ouer [x] de gansche weerelt gesonden ende de [y] Euangelische leere der genadé, te predicken, hen beuolen heeft, Petrus noempt hem seluen geen hooft, mer [z] een mede ouderlinck ende getuyghe den lydens Christi, ghelijck oock Paulus geen onderscheyt maeckt, maer hy stelt Iocobum, Cepham ende Ioannem in eenen gelijcken graet, daer hy seet, dat sy voor [a] Colomnen aenghesien waren, daer toe stelt hy Iacobū voor Petro, dwelck niet soude betaempt hebben indien dat Petrus edt hooft der Apostelen gheweest hadde, ghelijck edt oock niet, soude betaempt hebben, dat de Apostelen, [b] Petrum ende Ioannem, naer Samarien ghesonden hebben, om edt woort des Heeren te predicken, waer mede Petrus ghewisselijcken, ongelijck, veel grooter ghehoorsaemheyt ende ootmoedicheyt bewesen heeft, dan de Paus nv doet, hoe wel hy hem wt gheuen ende gheacht sijn wilt, voor een naeuolger Petri, ende voor een [c] Vader aller Vaderen, iae oock voor een Dienstknecht aller dienstknechten Godes. Is edt niet seer te verwonderen ende te beclaeghen, datmen sich niet en schaempt, soo gherustelijck met Godt ende met sijnen Heylighen dienste te spotten, Wanneer men sich op edt hoochsten beroempt ende dé Name draegen wilt, van edt ghene datmen ganschelijck metter daet versaeckt.

Want, hoe sal edt t'samen ouer een comen, dat iemant beyde te gelijck, sal sijn een Vader der Vaderen ende een Dienstknecht aller dienstknechten, hier toe oock so hooch geacht ende gehoudé

te

t 1. Cor. 4. a. 1. 8
u Ioa. 21. b. 15. 16. c. 17. vers.
x Mat. 28. b. 19 Marc. 16. b. 15. Ioan. 15. b. 16.
y Act. 20. c 24.
z 1. Petr. 5. a. 1.
a Galat. 2 a. 9.
b Act. 8. b. 14.
c Papa dat is een Vader der Vaderen.

te sijn, waer van [d] Keysers ende Koninghen iae de gansche werelt moeten gheregiert werden, ende hoe wel datmen sich sedt inde stede van een opperste Vader, ende inde stede van een der alder cleynsten dienstknechten, euen wel bewyst ende aenstelt, ghelijc een der alder wreetsten Tyrannē ende alder groosten Heeren, Dat de Paus sodaen eener is, bewyst hy ghenoechsaem, want hy wilt ouer de gansche weerelt, heerschen, regeeren, Ordeelen ende straffen, Mer hy seluer wilt [e] van niemant geordeelt noch gestraft werden, iae al waert oock saecke, (seggen sy in haer geestelijcke rechten) dat de Heylighe Vader de Paus veel duysent Zielen naeder hellen voerde, noch machmen niet seggen dat edt quaelijc gedaen waere, want hy en kan noch en mach niet dwaelen, de wyle Godt eñ de Paus een gherechts handel houden. Och hoe mach Godt sulcke seer grouwelijcke lasteringhe langer verdraghen konnen, Dewyle dan de Paus van niemant wilt ghestraft werden, soo bewyst hy hem daermede, gheen naeuolger Petri te sijn, want doen Petrus in Antheochien [f] niet recht ghewandelt, maer hem onder de heydenen geueynsdelijck gedraegen heeft, soo is hy vā Paulo daer ouer ghestraft geweest ende heeft hē oock laeten onderrichten ende vermaenen, ghelijck oock allen Dienaeren Godes behooren [g] gestraft te werden, wāneer sy met leeren ofte in leuen, iet onbehoorlijcs aenrichtē Aengaende, dat de Paus hem wt gheeft voor een ouerste ende alghemeyn Bisschop ouer de Kercke Godes, ende maeckt also van der ganscher weerelt sijn Bisdom, hier op laeten wy [h] Gregorius voor ons antworden ende segghen, dat de Naeme van ouerste ende al ghemeyn Bisschop (alleenlijck wtgenomen Christus) den

d hier van leest Antonium de Rosellis in Tractaet vander macht des Paus ende des Keysers.

e Innocentius. Paus de negēste Quest. 3.

f. Gala. 2. b. 14.

g 1. Ti. 5. b, 20.

h Gregorius in den 4. Boeck synder Epist. inden 32. 34. 36. 38. 39. Brief. Item in den 6. boeck synder Epist. inden 24. 28. 29. 30. Brief.

den Anthichriſt eygē is ende toecoempt, maer wy
ſegger dat edt een ſeer groote ſtoutheyt ende on-
beſchaemde vermetentheyt is dat hy die op ſeer
veelmae, noch geen hdtmaete is, hen nochtans i 2.Theſſ.2,a.4
voor een oueriſte ende alghemeyn hooft ende Biſ- Dan.11.d. 36.
ſcop der kercken Godes, iae k voor God: ſchuer wt k Actum. 8.a.9
geuen ende opwerpen wilt. Hier ſullen onſe weder- l Mat.26.a.72
partye ſeggen, ende daer by blyuen willen, dat dē m 1.Ioan.4.a.3
Paus een ſtechouder Ghriſti ende een nacuolger ende 2.Io.a.7.
Petri is, Mer op dat ſy onſer niet te bechaegen heb- n 2.The.2.a.3.
ben ende ſeggen dat wy edt den Paus altemaele o 1.Cor.4.a.12
onttrecken, ende hem niet behouden laeten willē, P 2.Corin.5.b.
ſoo laten wy hem ſeer geerne toe, dat hy een nae- 19.20.
volget is, van k Simon magus, ende ode van Synō Matt.10.e.40.
Petrus int l verſaecken mer niet int belyden Chri- Luec.10.c 16.
ſti, derhaluen hy ooc geen ſtechouder Chriſti we- Ioan 13.c.20.
ſen kan. Maer de rechte m Antichriſt ende, edt q 1.Cor.11.a.3
n kindt der verderſſeniſſe is, dewyle hy met ſyner Ephe.1.c.22
leere ende inſettingen gewapēt ſtaet, ende ſtrydet Epheſi.4.b 16.
tegen de leeringe ende inſettinghen Chriſti, ende Epheſi. 5.c.23.
ſyner Apoſtelen ende Propheeten, o alle trouwe Colloſſ.1.b.18.
Dienders, ende wtdeylders der verborgenthēyden * 1.Pet.2 c.25.
Godes, ſijn p ſtechouders Chriſti, ouer dē rechtē r Deuter.18.b.
18 Heylighen dienſt ſyner Ghemeynte, waer van 15 18.
Chriſtus alleen edt q Hooft ende een alghemeyn Actum.3.c.21.
opperſte *Biſchop r Propheete ſ Apoſtel ēn t hoo- en int.7.d. 37.
ge Prieſter is, u die daer Sidt ter rechter hant Go- f Hebre.3.a.1.
des, op den ſtoele der Maieſteyt inden Hemel, vā t Hebre.3 a.1.
waer hy ſijn x Heylige y wtuercoren ſeer lieue Ge- en int.4.b.14.
meynte op edt alder ghetrouſte z regiert a be- en int.6.c.20.
ſchermt ende b beſorcht, daer toe oock met aller- u Hebre.1.a.3.
lye ſeer Coſtelijcke ēn heerlijcke c gaeuen, rijcke- ende 8 a.1.
lijck verciert ende begaeft, vertroost ēn verſterckt, Epheſi.1.b.20.
gelijck hy haer belooft ende toe geſeet heeft, dat x Epheſi.5.c.
hy haer d tot in edt eynde der werelt by blyuen, ēn 26.27.
y Ioan.15.b.15
Epheſi.1.a.4.
z Matt.2.a.6.
a Pſalm.91.a.1
b 1.Pet.5. a.7.
c Eph.4 a.8.11
d Mat.28 b.19

e Ioa 14.b. 18. e geen weesen laeten, mer den f trooster de heyli-
f Ioan. 14 b. 16 ghe Gheeste voor eeuwich geuen, ende duer hem
g Ioan. 14 c. 26 g alle dingen (noodich ter Salicheyt.) leeren ende
h Ioan. 16. b. 13 h in alle waerheydt leyden wilt, Maer hier mede
sullen onse wederpartye niet te vredē sijn, eñ seggē
willen, dat de Pauwsche Roomsche Kercke, nochtans de Kercke Christi is eñ sijn moet, dewyle de
Apostel Paulus, eenen seer heerlijckē brief aende
Roomsche Kercke Christi gheschreuen, ende haer
soodaenen eenen seer schoonen lof gegeuen heeft
i Rom. 1. a. 8. dat men i van haeren gheloue ouer die gansche
weerelt wiste te spreecken, edt welcke wy gherne
kennen waerachtich te syne, te weten, dat de Kercke Christi te Romenis gheweest, maer de wyle, de
Kercke Christi die doen ten tyde Pauli te Romen
was, in haeren standt niet ghebleuen, mer vander
suyuerheyt der heylsamer leere ende instellinghe
Christi, syner Apostelen ende Propheeten afgeweecken ende so seer veruallē is, dat de Pauwsche
Roōsche Kercke, die bruyt Christi nv niet meer ge
syn kā, wāt sy en heeft den eenigē eñ trouwē Bruydegom Christo, geen trouwe gehoudē, maer heeft
haer duer de Alderschādelijckste ende seer grouwelijcke Afgoderij verontreynicht ende alsoo tot
gheestelijcker Hoererije begheuen, der haluen
k Hos. 1. a. 9. sy oock van Godt nv hooren moet k ghy en sijt
mijn volck niet daer om en wil ick oock uwe Godt
l Hos. 4. b. 14. niet sijn, want l ghy eenen anderen Godtsdienst
op richtet metter hoere, eñ offert metter boeuinnen, Daer om dan gelijck Ioannis seer m Wie daer
m 2. Ioan. a. 9 ouertreedt, ende niet en blijft inde leere Christi,
die en heeft geenen Godt, Nv hoe verre de Roomsche Kercke, ouer de leeringhe Christi, syner Apostelen, ende der Propheten, getreden eñ ghegaen
is, blyckt klaer genoech, aender leeringe eñ inset-

tinghen

tingen die buyten ende teghen dwoort Godes geleert, ende met aller macht, vã haer geweldelijck beſchermpt werden, Waer van wy hier de voorneempſte ſtuckẽ verhaelen eñ met Godes woordt, daer toe oock met de getuychenisſen der Vaderẽ weder leggen ſullen. Ten eerſten ſullen wy handelen, vanden Sacramenten, wat ſy ſijn, eñ hoe veele
30 datter ſijn, Onſe wederpartye leeren eñ ſegghen dat de Sacramenten de Genade Godes, ende de Salicheyt gheuen, daer toe oock ſo krachtich ſijn dat ſy de ſonden verghcuen, ende ons voor Godt rechtuerdich, maecken kunnen, ende maecken alſoo Afgoden vandẽ Sacramentẽ, want ſy en maecken gheen onderſcheyt, tuſſchen de teeckenen eñ de beteeckende dinghen der Sacramenten, waer van wy hier nae breeder handelen ſullen. De Sa-
31 cramenten dan, hebben haeren name, van wegen der dingen, daer toe ſy tot verſcheydẽ ſaecken gebruyket werden, Ghelijck de latynſche ſchryuers, hebben den Krijchs-eedt, Sacramẽtum genoempt om dat de Krijchsliedẽ hen met eenẽ eedt tot enighen heere, verbonden, getrouwelijcken te dienẽ de Grieckſche leeraers, hebben de Sacramentẽ genoempt Myſteria, edt welcke de Latijnſche noemẽ Sacramentum. Veel Grieckſche Leeraers, hebben oock de Sacramenten genoẽpt Symbola, eedt welcke teeckenẽ ſijn, daer mede enighe ſaecke beteeckent ende beueſticht werden. Der halue dan, werden oock de teeckenen der Gemeente Godes, bequaemelijck, Sacramenten, en Symbola genoẽpt, want eedt ſijn ſonderlinghe wtwendige Ceremoniẽ ende heylighe waer teeckenen, van Godt ingheſtelt, waer mede hy hem met ons, ende wy ons met hem [n] verbinden, eñ als met ſwterlijcken [o] teeckenen, de Heere onſe Godt, heeft wille betuygen eñ

Der Papiſten ſeer grone ende plompe dwaelinge in edt gebruyck der Sacramẽten.

n Gen. 17. a. 2. 7
o Gen. 17. b. 11

p versegelen dat hy ons in sijn Heylige [q] Genaedige [r] eeuwighen verbont, voor sijn volck [s] wtuercoren, ende [t] duer Iesum Christum, [u] alle onse sondē [x] om niet, wt genaeden [y] sekerlijck vergeuen ende [z] quyt gheschoncken heeft.

Aengaende edt getal der Sacramentē des nieuwen Testaments, seggen, eñ leeren onse wederpartye, datter Seuē sijn, edt welcke sy bewysen willē, wt Iesaeia, daer hy van verscheyden gaeuen Christi, spreeckt eñ seet, [a] op welcken rusten sal, de Gheest des Heeren, de Gheest der wysheyt, des verstants, des raets der sterckheyt, der kēnisse eñ der vreese des Heerē. Hier wt tellē sy Seuēderley gaeuē des Heyligē Geestes, eñ besluytē daer wt Seuē Sacramēten. Maer sy behoordē eerst wel leeren te tellē, wāt daer werdē by Iesaeias, niet meer dan van ses derley gaeuē des Heyligē Geestes geuondē, Eñ genomē datter schoō seuēderleye gaeuē cōdē getelt werdē, so blyuet noch onbewesen, datter daerō soudē moetē seuē Sacramentē sijn, Eñ oock, soomē, vā dē verscheyden gaeuen des Heyligē Geestes, soude al Sacramēten maecken eñ tellē willen, so soudē daer al veel meer dā seuē Sacramēten sijn moeten wāt dē H. Geeste werdē veel meer andere gaeuē toe geschreuē gelijc als [b] de Geest, der aēnemin ge tot kinderē [c] de Geest, der heylichmaeckinge, [d] de Gheest der beloften [e] der openbaeringhe, der [f] kracht, der liefde, der maeticheyt &c, Waer mede Iesaeias eñ ander plaetsen anwysen eñ te kennē geuē willē, vande oueruloydige menigerleye gauen des H. Geestes, daer mede Christus Iesus, vā Gode oueruloedelijcken eñ volcoemelijcken vervult eñ seer rijckelijcken, soude begaeft sijn, op dat hy als opperste [g] Coninck, grootste [h] Prophete, eñ [i] Hooghe Priester, in den ouer seer heerlijcken eñ Heyligen

p Rome. 4. b. 11
q Psal. 89. c. 29
r Gene. 17. a. 7. b. 13.
Iesae. 55. a. 3.
Hese. 16. f. 60.
s Deu. 7. a. 6. 7. ende int 14. a. 2
1. Petri. 2. a. 9.
t 1. Ioan. 2. b. 12
Actu. 13. d. 38.
u Collo. 2. b. 13
Titum. 2. b. 14.
1. Ioan. 1. a. 7. 9
x Rom. 3. c. 24.
y Coll. 1. c. 21.
z Luec. 7. c. 42
a Iesaei. 11. a. 2
b Rom. 8. b. 15.
c Rome. 1. a. 4.
d Ephe. 1. b. 13.
e Ephe. 1. b. 17.
f 2. Tim. 1. a. 7.
g 1. Tim. 6. b. 15
Apoca. 17. b. 14 en int. 19. b. 16.
h Deute. 18. b. 15. 18.
Actum. 3. c. 21. en int 7. d. 37.
i Heb. 3. a. 1. en 4. b. 14. en 6. c. 20. en 7. c. 26. en 8. a. 1. ende int 9. b. 11.

ligen [k] Coninckrijcke Godes (dwelck is sijn [l] heylige [m] verworuen Gemeynte) alleen [n] regieren, eñ alle syner [o] oueruloeyende seer heerlijcke gauen, sijn Gemeynte, rijckelijcken [p] deelachtich maecken, ende haer met allen den ouer seer heerlijcke [q] schatten ende [r] rijckdõmen, sijnder [s] heerlijcker Genaede [t] voor Genaede begaeuen eñ [u] vervullé soude. want Ioannes seet, dat Godt synen Sone wt gesonden, eñ [x] hé den Geest niet by maete gegeuen heeft om dat edt (gelijck Paulus seet) [y] Godes welbehaegen gheweest is, dat in Ghristo alle volheyt woonen soude, op dat sijn Gemeynte, wt Genaede voor Ghenade [z] soude ontfanghé vã sijnder volheyt die [a] alles in allé veruult, eñ sy [b] volmaect sijn soude, in hé die edt hooft is, aller vorstendommen eñ machten. Voorts wanneer onse wederpartye, haer met der plaetse Iesaeia, niet bestherné kunnen so nemen sy haere toeulucht tot Salomõ, om dat hy seet. De wysheyt timmerde haer huys,
34 eñ hiewe (oft rechtede) seuen Colõnen, Hier meynen sy edt al gewonnen te hebbé, recht oft de Seuen Colõnen, De Seuen Sacramenten waré, daer op haer kercke gebouwt eñ gefondeert is, Hierca een iegelijck wel gesien, hoe sijnende rechtdijck sy Godes woort wt leggen kunné, want wie en siet niet claerlijck, wt edt voorgaende achste eñ oock negenste Capittel, hoe dat Salomon daer edt huys der wysheyt, vergelijckt by eenseer sterck huys eñ heerlijck paleys, dwelck met seuen (dat is nae edt ghebruycke der schrifture) met veele Colomnen, seer wel onderstuent ende soo wt ghebouwende bewaert is, dat edt niet vallen kan. Hier benevens wert oock wt Salomons leere te kennen gegheuen, dat dit huys der wysheyt Godes, van allerleye seer costelijcken schatten, ende Rijckdom-

k Luc. 1. d. 33.
l Ephe 5. c. 26.
m Act. 20. c. 28.
n Ierc. 33 b. 15.
en Mat. 2. a 6.
o Ephe. 1. a. 8.
p Ephe. 3. a. 6.
q Collo. 2. a. 3.
r Ephe. 1. b 18.
s Epheſi 1. a. 6.
t Ioann. 1. b. 16.
u Ephe. 1. c. 23.
x Ioan. 3. d. 34.
y Collo. 1. b. 19
z Ioan. 1. b. 16.
a Ephe. 1. c. 23.
b Collo. 2. a. 10
c Prouc. 9. a. 1.

dommen, daer toe oock van lieflijcker ſpijſe ende dranck oueruloedelijcken, genoech geſtoffeert is, op dat de menſche (als ſot ende dwaes ſonder de wyſheyt Godes) vander wyſheyt Godes ghenoot ende ghetroepen ſijnde, dies te haeſtelijcker ende gewillichlijcker voort komē, om wyſheyt te ontfangen, ende tegen alle ghewelt in dē huyſe der wyſheyt Godes wel bewaert blyuen ſoude, Indien dan datter ſoudē moetē ſeuen Sacramentē ſijn om edt getals wil van ſeuē, ſo ſouden daer wel ontallijcke veel hoopē Sacramenten ſijn moeten, gelijck als daer ſijn, de [d] ſeuē dagē der ſcheppinge Godes. Itē de [e] ſeuen vette, eñ ſeuer Maeger koyē, des Droōs Pharaoos. Itē de [f] ſeuē ſwaer der ſtraffingē Godes, ouer dē ongehoorſamen volcke. Itē ſinē broeder, niet alleen ſeuenmale mer tot tſeuentich ſeuen maele toe, te vergeuen. Itē de [h] Seuen duyuelē, die den eenen duyuel met hem neempt om edt huys, daer hy wt gegaen was, wederom te beuechten eñ intenemen. Itē [i] de ſeuen Engelen der ſeuen Ghemeynten, de ſeuen ſterren, eñ de ſeuē kandelaren, iae oock met een, de [k] ſeuen hoofden ende de ſeuē Croonen der beeſten in Apoca. eñ dier ghelijcken getalle van Seuen, dwelck inder heylighe ſchrift ſeer dicmaele geuondē wert, Dewyle dā de Heere Chriſtus Ieſus de opperſte [l] wyſheyt ende volcomen [m] recht Leeraer, ſijner Ghemeynte, tot gheenen anderen teeckenen, enighe ſonderlinge ghelooften ſijner Genaedē gedaen heeft, om de [n] aēneminge ſijns volcks, Daer mede wterlijkē te betuygen, eñ de [o] Seecker vergeuinge [p] aller haerer ſondē, in hen te [q] verſegelē, dā alleen tot de teecken der Heyliger Doope, en des Heyligen Auontmaels, ſo ſijnder nv ooc, niet meer dan twee Sacramēten inder Gemeynte Godes eñ Chriſti, gelijck

d Geneſ. 2. a. 2.
e Ge. 41. 18. 19.
f Leu. 26. c. 28.
g Mat. 18. c. 22.
h Mat. 12. d. 45
i Apoc. 1. c. 20
k Apo. 12. a. 3.
l Coll. 2. a. 3.
m Luc. 20. c. 21 Ioan. 7. b. 14. 16. 17. Mar. 1. c. 21. 22.
n Deute. 7. a. 7. Romey. 8. b. 15 Epheſi. 1. a. 5.
o Coll. 1. c. 21.
p Coll. 2. b. 14. Titum. 2. b. 14. 1. Ioan. 1. a. 7. 9.
q Rom. 4. b. 11.

r Augu-

r Auguſtinus ende f Ambroſius, tellen ooc niet meer dan twee Sacramenten: Namelijc de Doope ende edt Nachtmael des heeren. De ander vijf papiſſche Sacramenten, en hebben ſoodane gheloofden niet, ghelijck de Doope ende edt Auentmael des heeren hebben, derhaluen konnen noch moghen ſy (inden handel tuſſchen Godt ende ſijnner ghemeynte) voor gheen Sacramenten ghe-
36 houden noch ghebruyckt worden: Want ghelijck edt niemant anders toecoempt de ſonden te vergeuen noch t ſalich te maken, u dan alleé Godt deur Ieſum Chriſtum, alſoo en kan noch mach niemãt anders eenighe Sacramenten maecken noch inſtellen, dan alleen Godt, ende ooc de vergheuinghe x aller onſer ſondeu, ende de ware y ſalicheyt, deur Chriſtum Ieſum, beyde met wtwendighen Sacramentelijcken z teeckenen, ende deur de a krachtighe werckinghe des heylighen Gheeſtes, in ons te betuyghen ende te b verſeghelen Waer toe in ſonderheydt altijts by gheuoecht ſijn moet, edt c Woort der ghelooften ende d der ghenaden Godes in Chriſto Ieſu, ſonder welcke woort, gheene Sacramenten ſijn, noch ooc niet recht ghebruyckt werden kunnen, in welcken verſtandt, Auguſtinus ſeer wel ende recht gheſeet heeft, e Laet edt woort tot den elemente komen, ſoo ſal edt een Sacrament weſen.

37 Aengaende nv dan, de Doope, welcke int nieuwe Teſtament, Edt eerſte Sacramentelijck teeken van Chriſto ingheſtelt is, waer deur wy wtherlijcken, f tot een lichaem, der ghemeente Chriſti, die edt g hooft ſijns lichaems is, inghelijuet, ende h in ſijn doot ghedoopt, alle der i rijckdommen, Chriſti Ieſu, k deelachtich ghemaeckt worden. De inſtellinghe ende forme der Doope, heeft Chriſtus

r Auguſtinus in den 3. boec der Chriſtelijcker leere.
f Ambroſius in ſijn tractaet vã de Sacramẽten
t Iacob. 4. b. 12.
v Marc. 2. a. 7. Ieſaia. 43. b 11. en 45 c. 21.
Hoſe. 13. a. 4 9.
x Collo. 2. b 14 Titum 2. b. 14. 1. Ioan. 1. a. 7. 9.
y Teſſal. 5. a. 9. Matt. 1. c. 21. Actum. 4. b. 12.
z Gen. 17. b. 11.
a Epheſ. 1. b. 19. ende 3. b. 16.
b Ephe. 1 b. 13. ende 4. c. 30.
c Rome. 9. a. 9.
d Iere. 33. b. 14
e Auguſtinus homilie. 13 op Ioan.
f Cori 12. b 13.
g Eph. 1. b 22. en 4. b. 16. en 5. c 23.
h Rom. 6. a. 3. Galat. 3 c. 27.
i Ephe. 3 a. 8.
k Ephe 3. a. 6. Hebr. 3. b, 4.

ſijnen

ſynen Apoſtelen voor ghehouden, ende beuolen,
ſegghende [l] My is alle gewalt gegeuen in hemel eñ
op aerdē, daer om [m] gaet henen eñ leert alle volc-
ken, haer Doopende inden name des Vaders, des
Soons eñ des heyligheu, Geeſtes eñ [n] leeret ſe on-
derhouden al wat ic v beuolen hebbe. Hier gebiedt
Chriſtus te leeren by den Doope eñ dattet ſulcke
leeringe ſijn ſal, ghelijck hy gheboden eñ beuolen
heeft, welc daer is de oprechte, vercondinge ende
leeringe des heyligen Euangeliums, dwelck is een
ſeer [o] blyde bootſchappe, vā een [p] ſeker vergeuin-
ge verſoeninge eñ voldoeninge aller onſe ſonden,
deur Ieſum Chriſtū. En ghelijck edt water een ſeer 38
bequaē Element is, om lichamelijc gewaſſchen eñ
gereynicht te werden, ſo ſijn wy ooc [q] gewaſſchen
ende [r] ghereynicht van allen onſen ſonden, deur
edt heylich, ende [ſ] duirbaer onſchuldich bloet
Chriſti Ieſu, ende dat ſo gewiſſelijcken, als wy met
den water ouer ons lichaem ghedoopt ſijn, edt
[t] welcke tot een wtherlijcke, betuyghijnge eñ ver-
ſeghelinge is, der waren ende ſaligher [u] ghemeen-
ſchapp, met Godt den Vader, ende met Godt den
Sone, eñ met Godt den heyligen Gheeſte. Voorts 39
werden wy duer de Doope vermaēt, om [x] Godt dē
Vader deur Ieſum Chriſtum, voor alle ſyne [z] on-
wtſpreeckelijcke ende ſeer heerlijcke weldadē ſte-
des danckbaer eñ gehoorſaem te ſijn, daertoe ooc
tot een dagelijcſche [a] afſteruinghe, [b] doodinge eñ
[c] begrauinge onſer ſondē eñ [d] in heylicheyt eñ ge-
rechticheyt, [e] in eē nieuwicheyt des leuēs te wādē
lē. Waer toe wy ons, met edt Sacramētelijc teeckē
der doope, als met eenē eedt, tot Godt eñ tē diēſte
onſes naeſtē verbondē hebbē. Wt edt gene dā dat
wy vander Doope na der inſtellinge eñ ordinantie
Chriſti, verhaelt hebbē, kan een ieder nv claerlijc
ſien

l Mat. 28 b. 18.
m Mar. 19. b. 15
n Mat. 28. b. 19
o Luce. 2. a. 10.
p Coll. 2. c. 21.
q Apoc. 1. a. 5.
r 1. Ioā. 1. a. 7. 9
ſ 1. Pet. 1. b. 19.
t Actu. 2. d. 38
v 1. Ioan. 1. a. 3.
x Eph. 5. b. 20.
Colloſ. 3 b. 18.
z Epheſ. 3. a. 8.
a Rom. 6 b. 11.
b Rom. 8. b. 13.
c Rome. 6. a. 4.
d Luce. 1. h. 75.
e Rome. 9. a. 4.

ſien eñ verſtaen, dat onſe wederpartye int Doopen van de leere der gelooften eñ der genaden, niet alleē ſeer duyſterlijc, mer ooc niet luyuerlijc leeren want ſy ſegghen, dat de ſonden, deur edt water, inder Doope afghewaſſchen ende ghereynicht
40 werden, waermede ſy de kracht der afwaſſinghe ende reyninge onſer ſonden ooc inden water ſtellen, want ſy leeren eñ ſeggen dat de Sacramenten niet alleen teeckenen ſijn, der onſienlicker ghenade, mer ooc ſeluer de genade geuen kunnen, welcke ſy menen te bewyſen, daermede, dat Ananias tot Saulus ſprac eñ ſeede, wat vertoeftu hier, ſtaet op eñ laet dy Doopen, eñ dyne ſonden afwaſſchen, eñ den name des heerē aenroepen. Ité hier toe ooc dat Paulus ſeet, dat Chriſtus ſyn gemeente
g gereynicht eñ gheheylicht heeft deur edt water badt int woort, wy antwordē eñ ſeggen, dat ſoodane wyſe van ſpreken, figuerlijc, naer dē aert der Sacramentē, moet verſtaē werdē, waer na als deur eñ oneygen wyſe van ſpreecken, den Sacramētelijckē teeckenen, de name ghegeuen wert, van edt ghene dat ſy betceckenē (gelijc wy hier naer te ſiner plaetſe breeder hooren eñ verſtaen ſullen) want edt gene dat oneyghentlijck den water inder Doope toe gheſchreuen wert, dat wert eygentlijcken eñ rechtelijcken den beteeckendē dingen toegeſchreuen, namelijc Chriſto Ieſu, welke ons, deur de Sacramētelijcke teeckenen aengheweſen, eñ deur edt ware
41 gheloouē van ons geuatet wert, eñ h in ſinen name eñ deur ſijn bloet wy van allen onſen ſondē af gewaſſchen, geheylicht, gerechtueerdicht eñ ghereynicht ſijn, want hy heeft ons i gewaſchē, leert Ioannes) met ſynen bloede, edt welck ons k reynicht van allen onſen ſonden, ghelijck oock Petrus ſeet dat wy verloſt ſijn, deur edt l dierbaer bloet

1. Petrus 3. c. 21 ſeet, Dat de doope ons ſalich maeckt niet deur edt afwaſſchen der onreynicheyt des vleeſch mer de verſekeri ghe eener goeder Cō ſcientie met Godt deur de verryſenisſe Ieſu Chriſti

f Actū. 22 b. 16.

g Ephe. 5. c. 26

h 1. Cor. 6. b. 11

Luce 24. c. 47. Actū 4. b. 12. en int 10. c. 43.

i 1. Ioan. 4. b. 12.

i Apoc. 1. a. 5.

k 1. Ioan. 1. a. 7.

l 1. Petr. 1. b. 19

des

des onſchuldighen ende onbeuleckten Lammekens deur wiens bloet [m] wy nv oock gherechtuerdicht, ende [n] deur ſynen doot verſoent ſijn, Dat dan onſe wederpartye, de afwaſſchinghe ende reyninghe der ſonden, niet alleen in Chriſtum Ieſum, en ſtellen, maer oock in edt Doop-water ſoecken Bewijſen ſy oock noch meer haer ſeer groue dwalinghe, wanneer ſy leeren ende ſeggh̄en, dat de ongedoopte kinderen, edt aenſchijn Godes nimmermeer aenſchouwē kunnen, mer ergens in een duyſter plaetſe (die ſy buyten ende tegen Godes woort gedroōt eñ gedicht hebben) komen eñ ſitten moetten, daerſe noch droefheyt noch blyſchap hebbē, Sommige die bueſelen eñ ſeggē dat edt dwaeſlichten werden, der haluen ſy de ongedoopte kinderē, op haere ghewyde plaetſen, niet en mueghen begraeuen, Dan wat ſeer grooter droefheyt ende ſmertelijck weedom des herten ſy hier mede, inſonderheyt den Moederen aendoen, dat weten die beſt, die edt proeuē mocte, Maer de wyle de [o] kinderkens der geloouigen voor der Doope iae oock voor der gheboorte [p] in moeder lyue (wt krachte des ghenaeden [q] verbonts ende der [r] gelooften Godes in Chriſto Ieſu) duer edt heylich dierbaer bloet Chriſti Ieſu, van haeren ſonden (daer in ſy [ſ] ontfangen ende geboren, derhaluen oock [t] van nactueren kinderen des toorns ende der [u] verdoemeniſſe ſyn) ghewaſſchen, ghereynicht, geheylicht gherechtuerdicht, verloſt eñ verſoent ſijn, ſo bewyſen wy daer mede dat de kinderkens die oock ſonder Doope ſteruen, daer om niet te min, de waere Salicheyt des eeuwigē leuens oock beſitten ende ghenieten, Hier en tuſſchen, ſoo ſondighen, die ouders ſeer grootelijcken, die wt onachtſaemheyt hāere kinderen onghedoopt ſteruen laeten, wanneer

m Rom. 5. a. 9.
n Rom. 5. a. 10. Colloſ. 1. b. 14. 20. ende 21.
1 Ioann. 2. a. 2. ende 4 a. 10.
42
43
o 1. Cor. 7. b. 14
p Pſal. 71 a. 6. Ieremi. 1. a. 5.
q Gen. 17. a 7. ende b. 13.
r Actu. 2. d, 39.
ſ Pſal. 50. a. 7.
t Epheſi 2. a. 3.
v Rom 5. b. 16. ende 18.
44

neer ſy anders de rechte Doope nae der inſtellinghe Chiſti becomen kunnen, want Chriſtus heeft ghewilt, dat de gheſchreuen ende [x] ghepreeckte leere ſijner ghenaden gelooften, deur den Doope, ooc ſal betuycht ende verſeghelt werden. Aengaende nv de Ceremonie, die Chriſtus ſyné Apoſtelen int Doopen beuolen heeft, is eenuoudich ende ſlecht gheweeſt, op dat de herten eñ ſinnen der gheloouighen, op de aertſche teeckenen ende elementen, niet hanghen blyuen, mer opgetoghen ſouden werden, nae den Hemel [y] daer Chriſtus (die edt beteeckende dinck, der Sacramenten is) ſittende is, ter rechter handt Godes, al waer de gheloouighen, deur de [z] krachtighe werckinghe des heylighen Gheeſtes, Chriſtum Ieſum, [a] deur edt ware ghelooue vaeten ende omhelſen: Ende edt Element, daer de Apoſtelen mede ghedoopt hebben, was ghemeen water, nae der gheleghentheyt der plaetſen, daer die Doope bedient gheweeſt is, als [b] indé Iordaenſtroom, ende [c] in Enon by Salim, daer Ioannes doopte, ende [d] Philippus, doopte den kamerlinck, in een ander water daer ſi metten waghen ghevaren quamen. De Apoſtelen hebben in edt [e] openbaer, ende oock [f] int heymelick ghedoopt, met ghemeenen ghebruyckelicken water. Soo datmen met Godes woort niet bewyſen noch daer in oock niet beuinden ſal, dat de Apoſtelen, enich water om te doopen met enighe ſuperſtitien, ghewyt, of beleſen, noch olie, ſaut, ſpieckſel ghebruyckt, noch oock den Duyuel inde kinderen beſworen noch daer wt ghebannen hebben. Waer wt dat edt ghenoech blijckt, dat onſe wederpartye nae de forme, der rechter inſettinghe Chriſti ende nae den ghebruycke der Apoſtelen, de Doope niet en bedienen noch gebruycken,

maer

x Mar. 16. b. 15. Matt. 28. b. 19.

y Coll. 3. a. 1. 2.

z Ephe. 3. b. 16.

a Ephe. 3. b. 17.

b Matth. 3. a 6. b. 16.

c Ioan. 3. c. 23.

d Actu. 8. d. 38.

e Actu. 2. d. 38. ende 8. b. 12.

f Actu. 16. b. 15. ende d. 33.

Indien die kinderkens de Duyuel in hebben ſoo moeten de vrouvven oock ſoo langhe den Duyuel ghedraghen hebbē, edt vvelcke iae ommer een ſeer gruvvelick ende verſcrickelick dinck is.

maer met velen menschelijcké onreyné toesettin- 47
ghen, besuydelt ende verontreynicht iae by nae
gansch verduystert, met nochtans niet wech ghe-
nomen eñ hebben. Want tot een seker bewys, dat
de goede Godt hem noch seker ouerblyfsel be-
houden heeft, so wert de Doope in edt Pausdom
noch aenghedient inden name des Vaders, en-
de des Soons, ende des Heylighen Gheestes. hoe 48
wel edt oock onbehoorlijck ende seer straffelijc is,
datmé enighen dienst (diemen acht Godes dienst
te sijn) in eener onbekéder sprake doet, waer deur
edt volck niet geleert noch ghesticht werden kan.
Edt welcke oock van Paulo, seer ghestraft wert, eñ
wilt datmen [g] alle dinghen (edt sy bidden, lesen,
singhen, met tonghen spreken, leeren ende wtleg-
ginghe der schrift) ordentlijck ende stichtelijc ge-
bruycken ende beleyden sal, tot verbeteringe ver-
maninge ende tot vertroostinghe der ghemeente,
Want Paulus prijst veel meer [h] vyf woorden te
spreken, met verstandt daer deur de ghemeente
mach onderricht worden, dan thien duysent woor-
den met vreemden tonghen, daer deur niemant
gheleert noch ghesticht can werden.

g 1. Cor. 14. a. 3. b 12. c. 26. vers.

h 1. Corint. 14. b. 19.

Aengaende ny, dat sy vanden Formsel een Sa-
crament maecken, soo leeren sy ende segghen seer 49
onbeschaemdelijc eñ lasterlijck, dat edt Christen-
dom, deur de Doope niet volmaeckt is, want de
Doope (seggen sy) is gegeuen tot den staet der on-
nooselheyt, om daer duer wederboré te werdé tot
edt leuen, maer edt formsel wert gegeuen, tot vol-
maeckte wasdom der genaedé, ende totten strijdt
in desen leué, Der haluen so geeft de wy Bisschop,
dien hy sijn heylich formsel aendient, eenen wãg-
slach, om daer mede een deel vander verborgent
heyt haers Sacraments, aentewysen, ende indach- 52
tich

Der Papisten seer gruvvelijcke boosheyt ende vvisinnicheyt als sy haer formsel bouen de heylige Doope verheffen.

tich te maecken dat onſe leuen hier op aerden eenen geduerigē ſtrijdt is, waer toe ſy duer edt Formſel ghewapent ende gheteeckent werden, want in edt formen oft in edt beueſtighen, ſeet de wy Biſſcop aldus. Ick teecken dy met den teecken des heylighen Cruyces ende verſtercke dy met der ſaluinghe der Salicheyt, inden naeme des Vaders ende des ſoons, ende des Heyligen Gheeſtes. Hier mede breeckt de kracht eñ heylicheyt haers Sacraments wt, want edt ghene, dat Chriſto Ieſu [i] alleen toe koempt (te weten ons [k] Salich te maeckē ende te [l] reynigen van allē onſen ſonden, duer ſijn bloet, ghelijck Ioannis ſeet. Ende ghelijck Petrus ſeet, dat er [m] in gheenen anderen Salicheyt is, dat ſtellē ſy hier oock mede inde kracht haerder Olye ende ſaluinghe, edt welcke iae ommers ſeer grouwelijck is te dencken (wy ſwyghen te ſpreecken). Maer Paulus leert ende ſeet claerlijck, [n] dat alle die in Ieſum Chriſtum ghedoopt ſijn, oock in ſyne doodt ghedoopt, ende met hem begrauen, door edt Doopſel inden doot, ende daer toe oock ſijner [o] opſtandinge deelachtich ſijn, iae Paulus ſeet oock, dat [p] ſoo veele alſſer uwer gedoopt ſijn, die hebben Chriſtū aengedaē, eñ ſijn [q] alle duer eenē Geeſt gelaeft, oft geſterct, hebbē wy dī Chriſtū Ieſum duer de Doope aēgedaē eñ duer ſynen Geeſt geſterct ſijn, ſo ſijn wy gewiſſelijck, ſonder Formſel genoech gewapēt, om niet alleēvromelijckē te ſtryden, mer ooc alles te ouerwinnē, duer eñ in Chriſto Ieſu, wāt [r] in alles ouerwinnē wy (ſeet Paulus) omdes genes willē die ons lief gehadt heeft, Daerom [s] Gode ſy dāck, die ons de ouerwinninge heeft gegeuē duer onſen heere Ieſum Chriſtū, Indiē dī dat edt formſel, ſo krachtich eñ ter ſalicheyt ſo nodich is, eñ dat ſi duer edt opleggē der hādē in edt formē

i Ieſaei. 63. a. 3.
k Matth. 1. c. 21.
l Hebr. 7. c. 25. 1. Ioā. 1. a. 7. 9
m Act. 4. b. 12.
n Rom. 6. a 3. 4
o Rome. 6. a. 5.
p Gala. 3. c. 27.
q 1. Cori. 12. b. 13.
r Rom. 8. d. 37.
s 1. Corint. 15. f. 57.

Den

De papiſten bedrieghē edt volc, als ſy hen valſchelijc vvijſmaken, dat ſy hen deur het Formſel den heylighen Gheeſt gheuen ende alſo tot volmaeckte Chriſtenen ſalueu.

den heylighen Gheeſte, aendienen ende gheuen kunnen ghelijck ſy ſeggen (mer eylatie, wat ſullen ſy doch gheuen dat ſy ſelver niet hebben) ſo is edt dan ſeer grootelijcken te verwonderen, ende te beclaghen. Ten eerſten, dat de ghene, dien ſy edt Formſel ende den heylighen Gheeſt (als ſi achten) aenghedient ende ghegeuen hebben, van dien tijt aen geenen meerderen waſdō der volmaecktheyt bewyſen, mer meer achterwerts dan voorwerts gaen. Ten anderen waer om laten ſy dan oock al verre edt meeſte deel des volcks, ſonder edt Formſel, ende alſoo als onuolmaeckte Chriſtenen ſterueu. Voorwaer dewyle ſy haer Sacrament des Formſels, ſelver ſoo vrylijcken onder weghen, laeten, ſoo gheuen ſy bedecktelijck ghenoech te kennen, dat haer Formſel op veel naer, niet ſoo ſeer te achten is, als ſy edt hooghe verheuen hebben. De wyle dan edt Formſel, van Chriſto niet ingheſtelt noch vanden Apoſtelen niet ghebruyckt gheweeſt is, hier toe ooc gheen ſaut, dat is gheen woort Godes heeft, ſoo is haer ſaluinghe niet alleen ganſch krachteloos, mer oock ſoo ſeer ſtinckende gheworden, dat alle Chriſtenen ſich voor ſulcken booſen ende ſeer ſchandelijcken ſtanck, behooren te wachten. 53

Der papiſten beſchryuinge, ende afdeelinghe, van haer Sacrament der penetentie.

Aengaende de penitentie, welcke onſe wederpartye ſegghen een Sacrament te ſijn, waer van nochtans ſy ſelver gheen clare beſchryuinge doen kunnen. Mer op dat ſy gheen ydel ende onnut Sacrament, ſouden ſchynen te hebben, ſoo leeren ende ſegghen ſy, dat de wtwendige penitentie, edt teecken, ende de inwendighe penitentie de verborghentheyt des Sacraments is, ſoo dat de wtwendighe penitentie alleen, noch noch oock de inwendighe penitentie alleen maer tſamen een

Sacra-

Sacrament is, ende de deelen deſes haers Sacraments ſtellen ſy in dry ſtucken. Ten eerſten de inwendige pingſinge, oft leet weſen des herten. Ten tweeden de bekenteniſſe der ſonden, welcke duer de oorbichte wtgheſproken werden. Ten derden, de genoechdoeninge voor de ſonden duer wercke der Penitentie, waer op wy dan ten eerſten antwoorden ende ſeggen. Dat dewyle de wtwendighe noch inwendighe Penitentie van Godt tot gheen wtwendighe Cerimonie verordent noch inghe-
ſtelt is. Waer mede hy ſijn ſeer [t] Rijcke Ghenade ghelooften, der ghewiſſcher [u] vergeuinghe, verſoeninge ende voldoeninghe [x] aller onſer ſondē, duer ende in Chriſto Ieſu, heeft willen betuyghen ende [y] verſegelen, ſoo kan noch mach edt gheen Sacrament ſijn. Maer hier ſullen ſy mueghelijck ſegghen willen, dat Godt belooft heeft dien ſyne ſondē te vergeuen, die vā haerē ſondē inwendich leet weſen en wtwēdige beteringe bewyſen, ergo, ſo is dā de Penitētie ooc een Sacramēt, wāt Godt heeft ſijn geloofte daer toe gedaen, wy antwoordē ende ſegghen, dat wy van herten ſeer gheerne tot onſen ſonderlinghen ſeer ſchoonen trooſte, bekennen, dat Godt belooft dien [z] alle ſyne ſonden, ghenaedelijcken te vergheuen, die ſich van hertē met waerachtighen leet weſen ende duer rechte [a] bekeeringhe ſynes leuens tot Godt [b] bekeert, [c] ſo wilt hy hem oock tot hem keeren ende in ghenaeden op nemen, inde ſalighe ghemeynſchap Chriſti Ieſu, Mer hoe wel Godt ſulckes belooft heeft, ſoo is edt inwendich leetweſen ende de wtwendighe beteringhe, nochtans gheen Sacrament, wāt hoe wel dat Chriſtus de Heere ſeer ghetrouwelijck belooft heeft, dat hy ons [d] geen weeſen laeten, mer [e] tot in edt eynde der werelt byſtaen, be-

t Epheſi. 1. a. 7. en int. 2. a. 4. 7.
u Epheſi. 1 a. 7. Colloſſ. 1. b. 14.
x Collo. 2. b 13 Titum 2. b. 14.
y 1 Ioan. 1. a. 7. 9 Matt. 26. c. 28. Actum. 2. d 38. Rom. 4. b 11.
z Pſal. 25. b. 18. ende 39. a. 9. ende 51. b. 11. ende 85. a. 3. Ieſa. 38. b 17. Ierem. 33. a 8. Heſe. 36. c. 25. Michia. 7. b. 19. Colloſſ. 2 b. 13. Titum. 2. b. 14.
a Matth. 3. a. 8. Actū 26. b. 20.
b Iere. 3. b. 12, ende b. 14. c. 22
c Sacha. 1. a. 3. Malach. 3. a. 7.
d Ioan. 14. b. 18
e Mat. 28. b. 19

f Ioan.14.b.16 g 1.Cori.1.a.8. h Mat.6.d.33. i Marc.1.b.15.

schermen, f vertroosten g verstercken, besorghen ende alle dinghen gheuen wil, die ons beyde nae Ziele ende lichaem noodich, ende salich sijn sullen, soo wy eerst soecken h edt Rijcke Godes ende sijn gherechticheydt, Nochtans soo en machmen, van soodanen ende dierghelijcken ghelooften gheen Sacramenten maecken, om daer mede de Ghenade gelooften Godes in Christo Iesu, aen ons te betuyghen ende te verseghelen, edt welcke nv in edt nieuwe Testament, met gheenen anderen Sacramentelijcken waer teeckenen gheschiedt, dan, deur de Doope ende edt Auontmael, welcke twee Sacramẽten van Christo Iesu, tot dien eynde verordent ende inghestelt sijn, ghelijck hier vooren breeder verhaelt ende met des Heeren woort beweſen is. Voorts sullen wy int corte verhalen. Hoe onrechtelijcken ende verkeerdelijcken in edt Pauwsdom vanden Penitentie gheleert ende gheſproocken wert, want daer Christus gheleert ende gheſeet heeft i doet Penitentie (dat is bekeert ende betert v) dat leeren ende segghen sy dat edt wercken der Penitentie sijn, die sy meest stellẽ in Clooster ghelooften, in abstineren van vleesche ende ander witte spijse, in vasten ende in sonderheyt te water ende te broode, de veertichdaghen te vasten. Item in tijdt van noodt, Processien te gaen ende de ghestoruen Heylighen aenroepen, ende wullen en beruoets, beuaerden gaen. Item seecker ghetelde Paeter nosters ende Aue Marien ofte ander Roosen Hoykens te leſen. Item Misse laeten doen ende andere ghauen tot enich arm Conuent te gheuen, nae den raet des biechtvaders. Item met eenen haeren bandt om edt bloote lichaem ghegordt, ende alsoo een seer streng-

56

57

5

Vã sulcke vverken der Penitentie, hier aengevveſen, schrijft de Apostel Paulus Colloſ.2.c.23 ende seet. De vvelcke vvel eenen schijn der vvijsheyt hebbẽ, in ghevvilligen dienste ende oetmoedicheyt, ende in edt lichaem niet te sparen, mer sijn van gẽder vverden.

ſtrengleuen te vooren, Item wanneer iemandt in eenighe ſieckten ofte kranckeyt langhentijdt te bedde leyt, ofte met enigher ſonderlijcker pyne ende ghebreck op en neer ghaet, deſe ende diergelijcke wercken veruaeten ſy in haerer treffelijcke penitentie. Maer eyelatie, edt ſijn anders niet dan inſettinghen ende gheboden der
58 menſchen, waer mede Godt niet alleen [k] te vergheefs gheeert ende ghedient, Mer oock ſoo ſeer vertornt wert, dat hy die ſulckes doen, [l] wonderlijcken, iae op edt alder wonderlijckſte ende ſelſaemſte beſtraffen wilt, ghelijck hy by Ieſaeia ghedreycht heeft, want ſulcke voorſeyde wercken, ſijn gheen vruchten der rechter bekeeringhe tot Godt, Maer edt ſijn ganſchelijck ter contrarie wercken der verkeeringhe van Godt, waer duer onſe ſonden meer en meer vermeerdert werden, Derhaluen ſeer verre vã daer is, dat ſulcke verſierde wercké der Penitentie, Gode behaegen, ende hy hé daet mede voor onſe ſonden ſoude verſoenen laeten, ende wy alſoo Salich werden ende edt eeuwige leué verdienẽ ſouden, edt welcke geéſins daer deur geſchiedé kã noch mach [m] al doé wy ooc ſulcke goede wercken der bekeeringe eñ beteringe die van Godt Geboden, eñ derhalué voor hem [n] duer Ieſum Chriſtum aengenaem ſijn.
59 Want daer Chriſtus geleert eñ geſeet heeft, doet boete ofte betert v (dat is hebt waerachtich berouwe eñ leetweſen des herten, eñ ophoudende van uwé ſondigen leuen, bewyſt ſoodaene bekeeringe eñ beteringhe duer goede wercken, die van Godt in ſynen woorde gebodé eñ hé aengenaem ſijn) ſo ſeet Chriſtus daer by, [o] ende gheloouet den Euangelio, dat is betrouwt vry vaſtelijcke ende ſijt gewiſſelijc in uwen herté genoech verſeeckert

k Matt. 15 a. 9. en Marc. 7 a. 7.
l Eſae. 29 b 14. Hoſea. 5. b. 11.
m Luc. 17. a 10
n 1. Petri 2. a. 5 ende Hebr. 13. c. 21.
o Marc. 1. b. 15.

p Ioan. 1. b. 16. dat wt lauter p Ghenade ende q barmhertigheyt,
q Titū 3. a. 5. in mijnen r Name v aenghecondighet wert, een
r Luc. 24. c. 46. Actum. 4. b 12. wtnemende seer s blyde ende troostelijcke hemel-
en int 10. c. 43 Ioannis. 2. b. 12 sche boodtschap, van een t seecker ende ghewis-
s Luce. 1 c. 10. sche u vergheuinghe, versoeninghe ende voldoe-
t Colloss. 1. c. 21 ninghe x alle uwer sonden, waer van ende vander
u Matt. 9. a. 2. Marcus. 2. a. 5. rechter bekeeringe tot Godt, daer toe oock van-
Luce. 5 b. 20. den goede wercken, wy hier nae breeder spreeckē
x Coll 2 b. 13. ende handelen sullen, so veele de Heere ons daer
Ttium. 1. b. 14 toe sijn Ghenaede ende ghauen gheuen sal.

Maer derwyle onse wederpartye, de belydinghe der sonden, duer de oorbichte ghedaen, voor dat tweede deel der Penitentie stellen. Soo sullen wy als uv vander oorbichte spreecken, ende de voorneempste plaetsen der heyliger schrift, daermede sy haer op gebrachte oorbichte menen te bewysen, verhaelen, ende met Godes woort, eñ met ettelijcken ghetuychgenissen der Vaderen wederlegghen. Ten eersten brengen sy voorts ende seggen, dat Christus tot Petro ende in hem, oock
y Mat. 16. b 19. tot allen synen Apostelen gheseet heeft, y Ick sal v gheuen de sluetelen des Coninckrijckes der Hemelen, al wat ghy opter aerdē binden sult, sal oock inden Hemel gebondē sijn, eñ al wat ghy op aerdē ontbinden sult, sal inden Hemel oock ontbonden
z Ioa. 20 c. 22. en int 23. vers sijn. Item z ontfanckt den Heylighen Gheest, wien ghy de sonden verlaet, dien sijn sy verlaetē, ende dien ghyse op houdt, dien sijn sy op ghehouden, waer op wy antwoorden ende segghen, dat onse wederpartye, dese woorden als met ghewelt op haere oorbichte trecken, want Ghristus heef niet eēs op de oorbichte gedacht veel v veyniger de sel ue ingheslelt, ghelijck de Apostelen vander oorbichte niet gheweeten noch die oock niet ghebruyckt hebben, om dat sy wel wisten, dat sy in haeren

haeren perſoon gheen ſonden vergheuen noch
ophouden en conden, hoe wel dat ſy den Heyli-
ghen Gheeſt ontfanghen hadden, om te leeren
ende de leere des Heyligen Euangelij, [a] met ver-
ſcheyden wonder teeckenen te beueſtighen. Mer
61 de wyle onſe wederparty, als noch den Heyligen
Gheeſt niet ontfanghen, noch van Godt gheen
beroepinghe, noch plaetſe in ſijnen dienſte heb-
ben, ſoo is edt iae wel een ſeer groote ſtoudt-
heydt ende vermetentheydt dat ſy haer opwer-
pen willen om te binden ende te ontbinden, hier
en bouen ſo willen ſy hen oock vermeten de ſon-
den te vergheuen, edt welcke alleen Godt toe
62 coempt. Ghelijck de oude ſchrift gheleerden
beter gheuoelen hadden, dan nv de nieuwe Pa-
piſtiſche ſchriftgheleerden doen, want de ou-
de ſchriftgheleerden achdendt een groote la-
ſteringhe Godes te weſen, dat iemandt anders
ſoude kunnen de ſonden vergheuen, [b] dan Godt
alleen. Maer de macht der ſleutelen, die Chri-
ſtus ſynen Apoſtelen, ende allen [c] trouwen Die-
naers ende wtdeelders der verborghentheyden
Godes ende Chriſti, ghegheuen heeft, is ghele-
63 ghen inder rechter bedieninghe ende vercondin-
ghe des woorts Godes, veruaetet in beyder lee-
re der Wet Godes, ende inder leere des Heyli-
ghen Euangelij Ieſu Chriſti, want als een trouwe
Dienaer Godes, den volcke haere ſonden ende
booſheyden, daer ouer oock den ernſtaftighen
toorn Godes, tſamt den vloecke, verdoemeniſſe,
ende eeuwighen doot duer de vercondinge ende
dreyghinghe der wet Godes, voor ooghen ſteldt
ende vermaentſe van ſonden af te ſtaen, ende hen
van herten tot Godt met leedtweſen te bekeeren,
64 nv die ghene die onboetuerdich, ende hert-

[a] Mar. 16. b. 20 Actum 14. a. 3. Hebre. 2. a. 4.

[b] Marc. 2. a. 7. Pſal. 130. a. 4. Ieſaeia. 55. a 7° Daniel. 9. a. 9° Michai. 7. b. 18.

[c] 1. Cor. 4. a. 2. 3

neckich in haeren ſonden ſteecken blyuen, dien ſijn ſyne ſonden inden Hemel gebonden ende op gehouden, niet vanden Dienaer des woorts, maer alleen van Godt, duer den dienſt ſijns woorts, die de Dienaer van Godes wegen ende in ſynen Name aendient, want wie aen Godes woordt ongheloouich ende onghehoorſaem is, die blyft in ſynen ſonden verdoempt, ghelijck Chriſtus ghetuycht ende tot ſynen Apoſtelen gheſeet heeft,

d Mar. 16. b. 15 [d] Ghaet ouer de ganſche weereldt, ende predickt
17. edt Euangelium allen creatueren, wie ghelooft ende ghedoopt ſal ſijn die ſal ſalich werden, mer wie niet ghelooft ſal hebben, die ſal verdoempt

e Ioan. 3. b. 18. werden. Ende [e] wie niet gelooft die is alreede ver-
f Ioan. 3. d. 36. doemt ende [f] en ſal edt leuen niet ſien, maer den toorn Godes blyft ouer hem, Wie dan nv van 65 ſynen ſonden ende booſheyden afſtaet ende ſich van herten tot Godt bekeert met bewys eenes beteren leuens, ende alſoo vaſtelijcken ghelooft aen de heerlijcke belooften des Heylighen Euangelij. de ſeer blyde ende trooſtelijcke Hemelſche boetſchap, van een ſeecker ende ghewiſſche vergheuinghe, verſoeninghe ende voldoeninghe aller ſyner ſonden, dien ſijn ſyne ſonden inden Hemel ontbonden ende vergheuen, niet vanden Dienaer des woorts, maer alleen van Godt duer Ieſum Chriſtum, duer dē dienſt des H. Euangeliums dwelck de dienaer van Godes weghen ende in ſynen Naeme den volcke aendient ende vercon-

g Luc. 24. c 47. dicht. Ghelijck Chriſtus geſeet heeft, dat de [g] bekeeringhe ende de vergeuinge der ſonden, in ſynē Naeme, allen volcke ſoude ghepredickt werden,

* Act. 18. d. 38. Hier toe dient, oock dat Paulus ſeet, * So ſy v dan kondt, ghy mannen broeders dat v de vergeuinge der ſondē vercondicht wert duer [Ghriſtū Ieſum]

want

want edt Euangelium [h] is een kracht Godes ſa- Marc. 16. b.15
lichmaeckéde, alle die daer aen geloouē, Maer de Matth.28.b.19
wyle dat Godt ſijn woort duer middel van men- h Rom 1.b.16.
ſchen, den volcke aendient ende vercondicht, ſoo 1.Corin.1.b.16
66 wert als duer een oneyghen wyſe van ſpreecken,
den Dienaeren Godes toe geſchreuen dat ſy den
volcke haer [i] ooghen opdoen, daer toe oock [k] kē- i Act 26. b. 18.
niſſe der ſalicheyt geuen iae [l] Salichmaecken, edt k Luce.1.h.77.
welcke nochtans eygentlijck ende [m] alleen Godt l 1.Tim.4.b.16.
duer Ieſum Chriſtum toecoempt, ende op dat m Mar.2.a.7.
Godt ſynen Heylighen dienſt by ons te werdi- Micha. 7.b.18.
gher ende aenghenaemer maecken ſoude, ſoo Epheſi.4.c 18.
heeft hy ſynen trouwen Dienaer ende heylighen en Iaco.4 b.13
67 Prophete Moyſen, Aarons ende Pharaoos [n] Godt n Exod.4.b 16.
ghenoempt, om dat Moyſes in ſynen ſeer heer- ende.7.a.1.
lijcken dienſte, den perſoon Godes repreſenteer-
de, derhaluen Chriſtus oock tot ſynen Apoſte-
len gheſeet heeft [o] Wie v hoort die hoort my, o Luc.10.b.17.
ende wie v verſmaet die verſmaet my, ende wie Ioan.13 b.20.
my verſmaet die verſmaet den ghenen die my Matt.10.d. 40.
gheſonden heeft. Aengaende nv voorts dat on-
ſe wederpartye voortbrenghen wt Iohanne, hoe
dat Lazarus op quam, met graef ende ſweet
doecken ghebonden, ende Chriſtus ſeyde [p] on- p Ioan.11.c.44
bindt hem ende laet hem ghaen, waer op wy
antwoorden ende ſegghen, dat die omſtandic-
heyden te dier plaetſen ghenoech aenwyſen, dat
Chriſtus niet tot ſynen Apoſtelen, maer tot den
omſtaenden vrinden van Lazarus gheſeet heeft
ontbindt hem ende laet hem ghaen, edt welcke
oft al ſchoon tot den Apoſtelen gheſeet waer,
ſoo kan noch mach edt gheenſins van Laza-
rus ſonden te ontbienden, maer van ſynen
graef ende ſweet doecken loſtemaecken verſtaen
werden, om dat duer edt opſtaen ende wech-

q Ioan.11. a.4. gaen van Lazarus de Goddelijcke [q] eere eñ ſeer
wonderbaere kracht Chriſti, des te meer voor den
r Ioan.11.c.45. volcke blycken ende veele aen hem [r] gheloouen
ſouden. Aengaende dat Chriſtus de Melaetſchen
f Matth.8. a. 4. Luecc.5. b. 14. en int 17.b.14. Leuiti. 13. a. 2. ende int.14 a.2 ghereynicht ende gheſeet heeft [f] ghaet henen ende verthoont v den Prieſter, ende offert voor v reynicheydt die ghaue die Moyſes beuolen heeft, hen tot een gheruyehgheniſſe, wy andtwoorden ende ſegghen, dat Godt Moyſes gheboden hadde, datter ſeecker Prieſters inder wet ſouden ver-
t Leui. 13.a.3. 8.b.11.15. 20. 22. ordent ende gheſtelt werden, om te [t] Oordeelen, wie met Melaetſheydt beſmet was, ende als ſy nv wederom ghereynicht waeren, ſoo moeſten ſy voor den Prieſter komen, om van hem
u Leui.13. a. 6. b.13.17.c.23. 28. [u] gheoordeelt te werden, dat ſy van haerer Melaetſheydt ſuyuer gheworden waren, ende ter beueſtinghe ende tot een ſeecker ghetuycheniſſe van dien, moeſten ſy een ſeecker offerhan-
x Leu.14. meeſt duergaens edt Capittel. de doen, ghelijck [x] inder Wet van Godt, duer Moyſes gheboden was. Deſe vertooninghe der Prieſteren duden onſe wederpartye, onrechtelijcken, op haer Oorbichte, ende de lichamelijcke Melaetsheydt, op de gheeſtelijcke Melaetsheydt der ſonden, (hoe wel de ſonden vleeſchelijck ſijn, de wyle ſy wt der verdoruen naetuere ende [y] booſen aerdt, als [z] vruchten des vleeſches voorts komen) waer ouer onſe wederpartye niet alleen richten, maer de ſonden oock vergheuen willen, edt welcke wy hen ſeer gheerne toe laeten ſullen, wanneer ſy ons met Godes woordt bewyſen kunnen, dat Godt hen tot richters gheſtelt, ende om de ſonden te vergheuen, macht ghegheuen, heeft. Hier ſullen ſy ons teghen werpen ende ſegghen, dat Iacobus leerdt ende ſeet [a] belijdt malcanderen de
y Gen. 8.c.21. z. Galat.5.b.19
a Iacob.5.b.16.

ſonden

ſonden, maer in dien ſy dat op haer oorbiecht verſtaen, ſoo moeſten ſy dan oock hun ſonden biechten tegen allen den ghenen daer ſy biechte van hooren, want Iacobus ſeet, belydt ofte biecht malcanderen de ſondē, maer hy wilt daer mede te
69 kennen gheuen, dat de gheloouigen haere ſonden bekennen, ende alſoo hen met [b] malcanderen in der liefde verſoenen, ende de een den anderen [c] van herten vergheuen ſullen, ſoo ſy [d] teghen malcanderen iet wtſtaens hebben, ghelijck Chriſtus ons leert, dat wy ons [e] met onſen broeder eerſt verſoenen, ende dan onſe gaeuen offeren ſullen. Aengaende de openbare ſchandaleuſe ſonden, behooren oock met openbarer bekenteniſſe voor der ganſcher ghemeente verſoent te werden, want [f] die daer ſondighen ſeet Paulus, die ſtraft voor allen op dat de andere vreeſe hebben. Hier toe is edt ons ſeer noodich, dat wy onſe menichuuldighe ſonden ende miſdaden, van herten, voor onſen Godt niet alleen bekennen mer oock laeten. Want de wyſe man ſeet, [g] Wie ſijn miſdaet bekent ende laet, die vercrijcht bermhertigheyt, ende [h] by dy (Heere) ſeet Dauid is de vergheuinghe, op datmen dy vreeſe. [i] Want waer is alſulcke Godt als du biſt (ſeet Michias) die de ſonden vergheeft, ende quytſchelt de miſdaet, den ouerghebleuen ſijns erdeels, die niet eeuwelijck toornich is: want hy is barmhertich, hy ſal onſer wederom erbarmen, onſe miſdaet dempen, ende alle onſe ſonden, in edt diepſte der Zee verdrincken. Dat dan de pa-
70 piſten hebben willen, datmen hen alle ſonden inde oore biechten ende vertellen ſal, is teghen Godt ende ſijn woort, iae oock onmeughelijck: Want de Prophete Dauid, voor Godt bekennende

b Ephe. 4. d. 32.
c Mat. 18. d. 35.
d Coll. 3. b. 13.
e Mat. 5. c. 24.
f 1. Tim. 5. b. 20 Deutr. 13. a. 6.
g Prou. 28. b. 13
Pſal. 32. a. 2.
1. Ioan. 2. a. 6.
h Pſal. 130. a 4
i. Mich. 7. b. 18

k Psa. 19.b.13. kennende syne sonden, seet. k Wie kan weten hoe dickmaels hy sondicht: vergheeft my de verborghen ghebreken, Welcker ghetal, hy in eenen anderen Psalm. bekent, dat sy l meer sijn dan de hairen sijns hoofts, nochtans is hy niet cleynmoedich gebleuen: Mer heeft den heere met vrymoedicheyt aengheroepen ende ghebeden, om sijn barmhertigheyt aen hem te bewysen. m Want by Godt (seet Isaeis) is vele vergheuinghe. Dewyle dan, de Papistsche leeraers gheen trouwe wtdeelders sijn, der verborghenheyt Godes ende Christi, soo en hebben sy oock niet de sleutelen des Goddelijcken woorts, derhalue oock gheen macht om te binden ende te ontbinden, op soodaene wyse, ghelijck voorseet is, ende indien sy Godes woort niet gheloouen willen: soo laet hen wel toehooren, wat n Augustinus ende o Chrysostemus leeren, ende segghen claer ghenoech, dat wy onse sonden tot onsen mede-broeder niet spreken noch biechten, noch oock van gheenen noode is, dat wyse hen openbaeren sullen, op dat hyse ons niet verwyte, maer dat wy onse sonden alleen voor Godt openbaren, ende de seluighe voor hem bekennen ende belyden sullen, want hy alleen de macht heeft, om onse sonden te vergheuen ende niemant anders, ghelijck oock p Theophylactus leert ende seet, dat Godt alleen de sonden vergheuen mach, want alle de ghene die sondighen, dat sijn knechten der sonden, ende een knecht en mach de sonden niet vergeuen. Bouen dien dan, dat deur ende wt der Oirbiechte ontallijck veel quaets, ende seer gruwelijcke oneerbaerheyt ghecomen is, (edt welcke, om der cuysscher oiren, ende eerbarer herten willen, wy lieuer inde penne laeten, dan wt schryuen) so sijnder ooc. 71

l Psal. 40 b.13. Psal. 40.b.12. ende 51.a.1.2.

m Iesa. 55.a.7. Psal. 130.a.7.

n Augustinus in dē 10.boeck der Confessiō. capit. 3.

o Chrisostimus homeli. 31. op de Epist. Hebr. 12. ende op dē 5.6. Psalm.

p Theophylactus in Ioanne. capit. 8.

veele

veele ende ſeer ſchadelijcke verraderien deur onſtaen. Want vele ſecreten van Keyſers ende Koninghen, van Heeren, Vorſten ende Graeuen, ſijn deur de nieuw-gheuonden oirbiechte aen den dach ghecoemen ghelijck ſy oock noch, op veel plaetſen, een ſeer ellendighe ende iammerlijcke pijnbanck is, waerop der armer liedē conſcientien tot berſtens toe wrghereckt eñ verkanckert, mer eyelacie niet gheheelt noch ten rechten ghetroost, dan altijt ongheruſt ende twyffelachtich op
72 gehouden werden, wāt de Papiſtſche biecht-vaders, ſijn (ghelijck Hiob ſeet) q ellendighe vertroooſters, ende r onnutte Medecijn meeſters, want in ſtede van rechter heylſamer medecyne, geuen ſy meeſt ſeer ſchadelijc ende ongeneſelijck fenyn. Der haluen ſal een ieghelijck die ſijn ſalicheyt lief heeft, hem daer voor wyſelijcken wachten ende ghewaerſchouwt ſijnde, een ſoodaene wijſe van biechten naecomen, ghelijck wy bouen wt Godes woort ende met ghetuyghenisſen der vaderen beweſen hebben.

q Hiob. 16. a. 2.

r Hiob. 13. a. 4.

73 Aengaende nv de ſeer heylige ordenē waer vā onſe wederpartye oock een ſonderling ſeer groot Sacramēt geſmeet, daer toe ooc de ſelue, ſo vet eñ vruchtbaer gemaeckt hebbē, datter ſeuen Sacramentkens vā geworden ſijn, Namelick, deur waerders, leſers, beſweerders, eñ acoluthen, dat is nauolgers, deſe namē ſy de vier kleyne ordenē, waerdeur, die ſich hier inne genouch gequeten eñ wel gheoeffent hebben, als deur ſeer bequame graden (ofte trappen) tot de groote ordenen komen, naemelijc, tot onder Diaeckenen daer nae tot, Diaeckenen ende ten derden tot edt Prieſterdom, eñ als dan bequaem ghenoech om edt kerckampt te bedienen, dit haer ſeuen hoofdich Sacramēt haerder heyligher

Den ſinne is, om edt goet der kercken ſeer gulſelyck in te

ſovelghen, ende met om de kudde Chriſti, mer hen ſelven te vueyden ende te braſſen ſonder vreeſe, ghelijck 2.Pet.2.15.ende Judas in ſyn Epiſtel verſ.12 ghetuyghen.

heyligher ordenen, is ſoo vol ſchooner verborghentheyden ende leeringhen, dat wy ſulkes al te verhaelé, hier lieuer na te laten hebbé, dan dat wy met ſulcken ſpotteryen, onſen tijt onnoodich ſouden deur bringhen willen, want als wy edt Papiſtſche Prieſterdom, ende de offerhandé der Miſſen met Godes woort weder leet hebben ſullen, ſoo ſal daer mede oock edt ganſche ghebouwtſel der beyder Ordené, omme geworpé werdé. Maer hoe wel wy de ordinãtie der [r] beroepinge, [t] verkiſinge eñ beueſtinge der techter eñ trouwer dienaers der kerken Godes, voor een heylighe ende noodighe Ordinantie houden, wanneer ſy naé Godes woort recht ghebruyckt ende onderhouden wert, ſo kan noch machmen nochtans, daer van gheen Sacrament maecken, want ten is gheen wtherlijck waer teecken, om de ſonderlinge ghelooften der ghenade Godes, eñ de ware vergheuinghe, verſoeninge ende voldoeninge, aller onſer ſonden deur Ieſum Chriſtum, aen ons te betuyghen ende te beueſtighen, ghelijck tot dien eynde, gheen ander Sacramenten van Chriſto verordent ende ingheſtelt ſijn, dan de heylige [u] Doope, eñ edt hoochweerdighe [x] Auentmael des Heeren, waer mede wy ons behooren te vreden te houden, ten ſy ſake dat wy veel wyſer ſijn willen, dan de Heere Chriſtus is.

[r] Hebre. 5.a 4.
Actum.13.a.2.
[t] Actu.1.a.25. en 6.a.5. ende 14.c.23. 2.Ti. 2.a.2.Titum 1. a.5.

74

[u] Mat.28.b.19 ende Marc.16 b.15.
[x] Mat.26.c.26 Marc.14.c.22. Luce 22.b.19. 1.Cor.11.c.23.

Laet ons nv de voorneempſte ſtucken verhalen, waer mede onſe wederpartye, de offerhande haerder Miſſen-werck bewyſen willen, ende hoe wel ſy haer Miſſe tot bouen toe inden Hemel ſeer hooghe verheuen hebben, ende oock voor edt alderheylichſte ende coſtelijckſte werck houden, datter op aerden ſoude meughen gheuonden werden, ſoo ſullen wy nochtans met Godes woort, (dwelck een [y] ſeer krachtich ſweerdt, ouer beyde ſyden ſnydende is)

75

[y] Hebr.4.b.12.

de is) de Misse mit aller harer kracht eñ gebruyke, ganschelijck te gronde slaen, op dat sy seer hooghe verheuen sijnde, haere val, des oock veel te swaerder ende onghenesselijcker, iae oock voor Godt walghelijck ende gruwelijck beuonden sijn mach, want Christus seet, [z] wat hooghe gheacht is, voor den menschen, dat is voor Godt gruwelijck. Die
76 Misse dan is deur verscheyden Pauwsen eens iederen nae synen goetduncken, van velen stucken tsamen ghelapt, ende wert inder Pauwscher kercke ghehouden, ende met aller macht beschermt, als een de alderheylichste, ende hoochwerdighe offerhande, ter versoeninge, voor de sonden beyde der leuenden ende dooden, daer toe oock voor een instellinghe des Auontmale des Heeren, iae
77 oock seer stautelijck leeren ende segghen doruen, dat sy deur de vyf, heymelijcke ende wtgheasemde woorden, der consecratie, edt broot in edt lichaem ende den wijn in edt bloet Christi, transubstantieren, dat is, verstoffen ofte veranderen kunnen, soo dat (segghen sy) hoe wel de ghedaenten ende accidenten des broots ende des wijns noch blyuen, ende ooc noch ghesien, ghetast, ende ghesmaeckt werden, nochtans geen broot noch wijn (ghelijck te voren) mer edt waerachtich ende natuerlijck lichaem ende bloet Christi sijn, waerop wy ant-
78 woorden ende segghen, dat: Dewyle de Misprieesters selues niet te rechte en weeten noch segghen kunnen, waer mede sy edt broot in edt lichaem, ende den wijn in edt bloet Christi, doen veranderen, ende also van broot edt waerachtige lichaem Christi maecken, soo dickmaele sy hem teghenwoordich begeeren te hebben, hoe sullen sy dan noch edt lichaem Christi, maecken, ende tusschen hare handen doen comen kunnen, edt welcke sy achten

z Luc. 16. b. 15.

Ten is niet te verwonderen, dat de Misse van den misprieesters met aller macht beschermt, ende edt broot voor edt waerachtich lichaē Christi iae voor ware Godt, aengebeden wert, wāt edt is dē Godt Maosim welcke dē genen die hem hebben sterckē, groote eere doen sal, ende tot heeren maecken ouer groot goet, ende heen dat landt, te loone vutdeylen, ghelijck voorseet heeft Daniel 11. 39.

achten ende meynen te doen duer de kracht der heimelijcker wt gheaſemder vijf woorden, vanden miſprieſter volcomelijcken ouer edt broot wtgheſproken, Namelijck, Hoc eſt enim corpus meum, want ten ſy datter [a] de laetſte ſillabe (um) by ſy, ſoo is daer niet met allen wtghericht, edt welcke ſeer perijckeleus is, voor die cordt van aſem is. Maer hoe kunnen ſy met deſen vyf woorden (want dat is mijn lichaem) edt broot veranderen, eñ alſo edt lichaem Chriſti daer van ghemaecken, want deſe woorden, kunnen ganſchelijck niet dienen om iet te maecken, mer gheuen te kennen eñ wyſen alleen aen, enich dinck, dat alreede van te voren daer is, want te ſegghen, dat is mijn lichaem, ſoo moet iae ommers edt lichaem daer van te vooren gheweeſt ſijn, eermen ſegghen kan, dat edt daer is, derhaluen is, ende blijft nv noch al wech de vraeghe, waer mede ſy dan edt lichaem Chriſti maecken, ende tuſſchen huer handen doen komen, daer edt te vooren niet en was? Ende oock in dien ſy Chriſtũ Godt eñ menſche ſcheppen ende maecken kunnen, ſoo moeten ſy ia ommers ongelijc veel meerder ſijn, dã Chriſtus ſelver is, wãt de ſchepper eñ de maecker, moet nootſaekelijcken al ſeer veel meerder eñ grooter ſijn, dan edt ſchepſel ende maeckſel is, Aengaende de woorden der Conſecratie, daer van is onder des Paus [b] ſchribenten verſcheyden gheuoelen, ſoo dat ſommige ghemeent ende geſeet hebben, dat de worden der Conſecratie geweeſt ſijn, benedixit, dat is hy heeft ghebenedijt oft hy heeft geſegent, maer de wyle deſe worden, Hoc eſt enim corpus meũ, alderclaerſt ſchijnen tot haeren voordeel, ſoo ſijn ſy daer by ghebleuen, ende houdenſe voor de woordẽ haerder conſecratie, mer alwaert

Edt vvoordeken enim, (dat is vvant, hebben de papiſten toeghedaen.

Ieremias beſtraft de Goden maeckers ende ſeet, hoe kan een menſche Goden maecken, die gheen Goden ſyn in edt. 16. cap. b. 20.

a vide gloſam. de Conſecra. diſt. 2.

b Ioannis Scotus Li 3. de officio Miſſæ. Pre. 3. c. 6. & 14 vide gloſan. de Conſecr diſt. 2

ſchoon

ſchoon dat Chriſtus in ſijn heylich Auontmaele, met ſodaenen woorden edt broot gheconſacreert hadde, ſoo kanmen daer wt nochtans gheenſins bewyſen, datmen edt broot, voor edt lichaem Chriſti houden, op heffen, omme draeghen, ende aenbidden ſal, ende al mocht dat oock gheſchieden, ſoo is edt dan noch ganſchelijck onghewis, iae oock ſeer perickelues ſulcks te doen want ſy leeren ende ſegghen in haeren boecken, dat de conſecratie gheſchiedt, nae dat edt [c] voornemen des prieſters is, ende ſegghen, ſoo vele ghy voorneemt, ſoo vele doet ghy, edt welcke men niet weten can, hoe edt voornemen des prieſters gheſtelt is, hier beneuens oock ſoo leert haer meeſter der ſententien, [d] Petrus Lombardus, ende ſeet dat de Prieſters, welcke niet recht ghewydt, ofte die ketters, ende met Simonye beſmet ſijn, niet conſacreren kunnen. Ende dewyle de ghemeyne man vander gheleghentheyt der Miſ-prieſters niet weten kan, ende alſoo in edt aenbidden des broots niet ſoude bedroghen werden, ſoo heeftmen voor goet gheuonden, om edt ſeer groot perijckel in deſer heerlicker ſaecken te vlieden, dat edt volck in edt aenbidden des broots ſoude ſegghen, met deſer conditie. [e] Ick bidde dy aen, indien edt alghedaen is, ghelijck alſſet behoort ghedaen te werden. Maer deſe ende dier ghelijcke ſeer vreemde ende ſeliſame grillen, houden ſy wel ſeer ſecreet, op dat de ghemeyne man daer van niet weten, ende daer wt haer heylighe camerye niet meer af-coopen, noch van gheender werden houden, maer met rechte beſpotten ſoude.

82

83

84

Aengaende dat onſe wederpartye ſich behelpen willen metter almuegentheyt Godes, ende ſeggen

85

hoe

c Gabri. Biel. Lect. 6. & 51. 12

d Lib. 4. Diſt. 13. vide gloſam. de Conſec. Diſt. 2.

e Gabri. Biel. Lect. 56.

f Geneſi. 2.a 7. hoe dat Godt deur ſijn almeughentheyt, de f aerde in vleeſch verandert, ende den menſche daer van
g Exod. 7 c. 20. gheſchapen. Item den vloet van Egypten g in bloet. Item Loths huyſvrouwe in h eenen ſautſteen.
h Gen. 19 c. 26 Ité Moyſes i ſtaf in een ſlange, ende k ſtof in wormé,
i Exod. 7 b. 15. ẽn ende l water in wijn verandert heeft, ende welcke
k Exod. 8. b 17. wy altemale gerne kennen waerachtich te ſijn,
l Ioanne 2. a. 9. want Godes woort, daer van ghenoechſaem ghetuycht, dat de voorſeede dinghen ſich œich-ſichtelijck ende dadelijck, van deen in ende ander veranderden: Maer dewyle Godes woort geenderleywyſe ghetuycht, mer is teghen Godes woort, dat edt broot in edt lichaem, ende de wijn in edt bloot Chriſti, ſouden verandert werden, ſoo kunnen noch meughen wy edt oock niet ghelooven, ghelijck edt ooc in gheenen deele aen edt broot ende wijn, noch geſiẽ noch geuoelt, noch geſmaeckt en kan werden. Mer blyuen broot ende wijn, in allen deelen, ſo wel nae der conſecratie, die ſy daer ouer ghebruycken, ghelijck ſy te voren waren. Derhaluen daer wt oock volghen moet, dat haer tranſubſtantiatie (oft als ſy edt noemen, verſtoffinghe) onwaerachtich ende valſch is, ghelijck edt oock haer niet helpen can, mer te vergheefs is, dat ſy ſegghen ende leeren, dat de verborghentheyt der veranderinghe des broots in edt lichaem, ende des wijns in edt bloet Chriſti, deur edt gheloove (bouen menſchelijck verſtant) ende gheeſtelijcker wyſe moet begrepen ende gheuaet werden want daer van dat Godt in ſijn woort gheen gelooften ghedaen heeft, daer kan edt gelooue ooc gheen plaetſe noch fondament hebben, ine ſtrijdt teghen de artijckelen des Chriſtelijcken geloofs, daer in wy bekennen ende gheloouen, dat Chriſtus inden m hemel op geuaeren is, ende ſidt ter rech-

De wyle edt broot ende den vvijn, ſoo vvel na der Papiſcher conſecratie, in alle deelen blyue, ghelijck ſy te voren vvaren ſoo vvert deur haer trãſubſtãtiatie, niet met allen vvijghericht.

m Marc. 16 c. 19. Luc 24. f. 51. Actum. 1. a. 10

ter handt Godes des Vaders almachtichs, vã wãer hy oock [n] komen ſal, om te [o] richten de leuenden ende de dooden, Et welcke waerachtich ſynde, ſoo kan hy iae ommers, dan, naer ſyner menſchelijcker natuere op aerden niet ſijn, in welcken verſtande hy oock ſelue gheſeet heeft, dat wy [p] altijt armen by ons hebben ſullen, maer hem niet, want hy is [q] ſienlijck, deur een wolcke op ende wech genomen in den hemel, van welcken (ghelijck Petrus ghetuycht) hy [r] moet inghehouden ſijn, tot op de tijdt, wanneer weder ghebracht ſal werden, al wat Godt gheſproocken heeft, duer de mont aller ſyner Propheeten, vander werelt aen. De wyle dan dat de Enghelen ghetuyghen, dat [ſ] Chriſtus komen ſal, ghelijck hy ſienlijck ten Hemel op gheuaren is, ſoo en kan hy nae ſijner menſchelijcker natuere inder Miſſen, noch inder Ciborie daer toe ooc in haeré Auontmaele niet gheweſen want waere hy lichamelijcken teghenwoordich, ſoo moeſte edt Auontmaele ophouden, ende niet meer ghebruijckt werden, want de Apoſtel Paulus leert ende ſeet, [t] ſoe dickmaele als ghy van deſen broode eet, ende van deſen beecker drinckt, ſult ghy des Heeren doot vercondighen tot dat hy koempt, merckt wel dat Paulus ſeet tot dat hy koempt, Hier beneuens ſoo, ſtrijdt edt oock teghen de natuere ende conditie des lichaems Chriſti, dat edt op veele plaetſen te ghelijck op eenen tijdt weſen ſoude, ghelijck edt niet ghebleecken heeft, dat Chriſtus lichaem [u] int graf ende elders, noch oock by Laſarus, ende op een ander plaetſe te gelijck [x] geweeſt is, Maer hier op ſullen ſy meughelijck ſeggen willen, hoe dat Chriſtus nader opſtãdinge geen ſterffelijcker eé [y] geglorificeert lichaé gehadt heeft eñ der-

n Ma 24 d.30 Marc 3.c.26.
o Matth 25. d. 31,32. 33.34. 35.36.37.38.
p Ioan.12.a.8.
q Actum.1. a.9.
r Actu.3.c. 21.
ſ Actum.1.b.11. *Indien dan, dat iemant tot v lieden ſeet. Siet hier is Chriſtus of: daer, en ghelooues niet. Mat. 24.c. 23. Marc. 13.c. 21.*
t 1.Co.11. c.26
u Mat.28. a.6. Marc.16.a.6. Luec. 24. a. 3. 4.5.
x Ioan.11.b.15
y Philip. 3.c.21

haluen, nv oock al om te ghlijck op veele plaetſen ſijn can, waer op wy antworden ende ſegghen, dat hoe wel, duer de opſtandinghe Chriſti, de ſterffelijckheydt ſyns lichaems wech ghenomen, dan nochtans de naetuere ende weſen ſyns lichaems ghebleuen is, ghelijck hy ſeluer bekent heeft, dat
3 Luc. 24 d. 39 hy nae ſyner opſtandinghe [z] vleeſch ende beender ghehadt heeft welcke men voelen ende taſten conde, Dat ſy dan oock ſegghen, dat de veranderinghe des broots in edt lichaem, ende des wyns in edt bloet Chriſti, bouen alle menſchelijck verſtant toe gaet, ende duer den Gheeſtmoet verſtaen werden, ſoo ſegghen wy, dat dan edt broot eñ wijn niet natuerlijcken noch weſentlijcken in edt lichaem eñ bloet Chriſti verandert, noch hier by ons niet ſijn kan, wãt anders ſoudẽ wy edt ooc natuerlijcken ende weſentlijcken begrijpẽ ende vaeten kunnen. Aengaende nv de woorden Chriſti,
a Mat. 26. c. 26 Marc. 14. c. 22. Luc. 22. b. 19. 1. Cor. 11. c. 23. [a] neempt ende eet, dat is mijn lichaem dat voor v ghebroken werdt. Item drinckt alle daer wt, dat is myn bloet, des nieuwen Teſtaments, dwelck wt gheſtort werdt voor veele tot vergheuinghe der ſonden, ſulcks doet tot myner ghedachteniſſe. Deſe woorden Chriſti dan, en machmen gheenſins nae den wterlijcken gheluydt der letteren verſtaen, maer figuerlijcker wyſe, nae den aert ende natuere der Sacramenten, welcke duer een oneyghenwyſe van ſpreecken, den Naeme draghen, van edt ghene dat ſy beteeckenen. Ghelijck by Lucam ende by Paulum, werdt de [b] Beker edt nieuwe Teſtament ghenoempt, nochtans
b Luc. 22. b. 20 1. Cori. 11. c. 25 kan noch mach, de [b] Beker ſeluer edt nieuwe Teſtament niet weſen, maer wert op een oneyghen wyſe van ſpreecken, edt ghene ghenoempt, daer van de Beker, een figuerlijck waerteeckenẽ ende

een

een Seghel is, te weté, des Nieuwen Teſtaments, dwelcke Chriſtus, met allen geloouigé, gemaeckt, eñ alſo edt ouer [c] geuẽ ſynes [d] onſchuldigé lichaés eñ edt [e] wtſtorté ſynes dierbaeren bloedes, in hen verſegelt heeft. Op ſodaenre wyſe dã, dat de Beker edt nieuwe Teſtamét genoemt wert, ſo moet oock in den ſelven verſtãde, edt Broot, Chriſtus lichaé genoét werdé, te weté, figuerlijcker wyſe, gelijckerwys Chriſtus ooc eé [f] wijnſtock, een [g] deure eñ een [h] ſteen, genoét werdt, Deſgelijcké werdé oock de Sacramenté des ouden Teſtamenst, duer een oneygenwyſe vã ſpreecken eñ figuerlijcker wyſe genoempt, edt gene daer van ſy [i] verſegel teeckené waeré, des genaeden verbonts Godes, [k] gemaeckt met Abrahã ende met ſynen Zade, ende voort oock met allen gheloouigen eñ haeré Zaede, wãt de beſnydinge, wert edt [l] verbont genoét, eñ edt Paeſchlam [m] de duerganc des Heeré, noch tans was de beſnydinge ſelver edt verbont niet. Noch edt Paeſchlã, ſelver was de duerganc niet, Maer waren wterlijcke verſegel teekenen des genaden verbonts Godes, eñ des duergancks, der genaediger verloſſinge Godes, als hy Iſrael [n] wt der ſeer herde ſlauernye vã Egipten geleyt ende duer ſijné [o] krachtigen arm geuoert hadde in edt beloefde [p] Canaan, Dat daer dã verſcheydé, oneygen wyſen van ſpreecken ſijn, vindtmen in veelen plaetſen der heyliger ſchrift claer genoech. Gheliick Chriſtus by gelijckeniſſe ſeet de, * acker is de werelt, eñ edt goede Zaet, ſijn de kinderé des Koninckrijcs, ende edt onkruyt ſijn de kinderen des booſen, de Oogſt is de voleyndinghe der werelt. Item by Lu.8. edt Zaet is Godes woort. Alſoo daer ooc ſtaet in Gen. dat de ſeué ſchoé [q] vette koeyé, ſeué Iaeré, eñ de ſeué Maeger koyé ſenen Iaeren

c Luc 22.b.19.
d Hebr.7.c.26.
e Mat.26 c.28.
f Ioann.15.a.1.
g Ioan.10.a.9.
h 1.Cor.10.a.4 Ephe.2.b.20.
i Rom.4 b.11.
k Gen.17.a.7.
l Gen 17.a.10.
m Exo.12.b.11
n Ex 12.41.42.
o Deutero 9.c. 26.29.
p Gen.17.a.8. Ioſua.14.a.1.
* Matth.13.d. 38.39.
q Geneſi. 41.b. 18.19.

ſijn, nochtans en kunnen de vette koeyen ſeluer gheen ſeuen Iaeren ſijn, maer ſi beteeckenen, ſeuen voliaeren goeden tijdt, noch de Seuen Maeger koeyen ſeluer en kunnen de ſeuen Iaeren niet ſijn, maer ſy beteeckenen ſeué Iaeren dieren tijdt, op ghelijckerwyſe ſtaet daer oock in Geneſi. De drye[r] rancken ſijn dry daghen, ende de dry[ſ] koruen ſijn dry daghen, Nochtans en kunnen de dry rancken ſeluer gheen dry daeghen, noch de dry koruen ſeluer de dry daeghen niet ſijn, mer de dry rancken beteeckenen dry daeghen, ende de dry Coruen beteeckenen dry daeghen, Des ghelijcken wert oock de trouwrinck, ghenoempt de trouwe, nochtãs is de rinck, ſeluer de trouwe niet, maer is een ſeecker vaſt teecken, der ghegheuen trouwe, Alſoo wert oock inder reeckeninghe, eenen leg-penninck, de Somme ghenoempt. Nochtans en kan de Penninck ſeluer, de Somme niet ſijn, maer de Penninck, beteeckent ende wyſt de Somme aen, vander reeckeninghe die ghedaen werdt.

r Gen. 40. b. 12.
ſ Gen 40. b. 18.

Daerom dan en meughen wy wt den woorden Chriſti niet verſtaen noch meynen, dat edt broot, ſijn natuerlijck ende weſentlijck lichaem, ende de wyn ſyn natuerlijck ende weſentlijck bloet is, mer dat edt broot ende de wyn op een oneyghen wyſe van ſpreecken, edt lichaem ende bloet Chriſti, ghenoempt wert, dan nochtans ſoo ſijn, ende blyuen, broot ende wyn ſiguerlijcke waerteeckenen des lichaems ende bloets Chriſti. Soo onſe wederpartye dan dit onſe gheuoelen niet aennemen willen, ſoo laet hun wel toe hooren, wat Auguſtinus ende Tertulianus, hier van gheuoelen, want[t] Auguſtinus leerdt ende ſeet, dat Chriſtus, doen hy edt teecken ſynes lichaems gaf,

t Auguſtinus contra Adamanti Lib 3. caput 12.

niet

niet ghetwijffelt heeft, edt broot sijn lichaem te noemen, Tertulianus seet Christus, heeft op ghenomen, ende edt wtghedeelde broot sijn lichaem ghenoemt segghende, dat is mijn lichaem (dat is) dat is, de Figuere mijns lichaems, inschelijcken soo noempt [x] Ambrosius, edt broot oock edt teecken des lichaems Christi, iae in eener glose op des Paus [y] rechten staet dat, (dit is) geseet is, edt beteeckent, Hier mede coempt de Paus [z] Gelasius selver wel ouer een, daer hy leert ende seet. Edt broot beteeckét edt lichaem Christi, ende de
95 wyn sijn bloet. Daerom moeten dan, de Sacramentelijcke teeckenen, van den beteeckenden dinghen (die in Christo Iesu, Duer edt gheloue moeten ghesocht ende gheuaetet werden) altijdt onderscheyden blyuen, op dat elck van dié, haere behoorlijcke eyghenschappen hebben, ende behouden mueghen, Want dat edt broot ende wijn, in edt ghebruycke tot des Heeren Auontmaele, nae als voor, de seegheninge, broot ende wijn blijuen, blyckt ghenoech daer aen, dat
96 Christus, nae der bedieninghe sijns Heylighen Auontmaels, den wijn noch ghenoempt heeft een * vruchte des wynstocks. Ghelijck oock de Apostel Paulus, edt broot, voor ende naer, broot noempt, ende maeckt oock groot onderscheydt, tusschen edt broot, ende edt lichaem Christi, daer mede hy seet, Edt [a] broot dat wy breecken is edt niet de ghemeynschap des lichaems Christi? inschelijcken seet hy oock vanden wijn, De drinckbeker der segheninghe, dien wy seghenen, is hy niet de ghemeynschap des bloets Christi? Derhaluen, soo en kan noch en mach, edt broot ende de wijn selver edt natuerlijck ende wesentlijck lichaem ende bloet

u Tertulianus aduersus. Marcionem. Lib. 4.

x Ambrosius de Sacr. Libro. 4. Cap. 5.

y De Consecr. Dist. Capi. 2.

z Gelasius Papa de Consec. dist. 2. Canone. comperimus.

* Mat. 26. c. 2. Marc. 14. c. 25.

a 1. Corin. 10. b. 16.

Christi niet weſen, want Chriſtus, ſeede [b] dat is
mijn lichaem, dat voor v ghebroken werdt, ende,
[c] dat is mijn bloet des nieuwen teſtaments, dwelk
wt gheſtort werdt voor veele, tot vergheuinghe
der ſonden. Nu machmen niet ſegghen, veel min
gheloouen, dat edt broot ende de wijn, voor on-
ſe ſonden ghebroken, ende wt gheſtort is.
Want ſoo doende, ſouden wy den prijs, onſer
verloſſinghe ende voldoeninghe onſer ſonden,
den ghebroken broode ende den in ghegoeten
wijn, toe ſchryuen ende gheuen moeten, ende
alſoo de ſelue voor onſe Goden ende ſalichmaec-
kers houden, dwelck alleen Godt toecompt duer
onſen Heere Ieſum Chriſtum, die ons [d] in edt li-
chaem ſijns vleeſches, door ſyne doot verſoent.
Item duer ſijn [e] dierbaer bloet, verloſt ende [f] ge-
rechtuerdicht, eñ eeuwighen [g] vrede met Godt,
voor ons te weghe gebracht heeft. Daerom moe-
ten wy ſunderlinghen wel achtnemen ende we-
ten, dat edt lichaem ende bloet Chriſti, in ſich
ſelue en blootelijck aenghemerckt, ons niet ſpij-
ſen noch lauen, noch ons oock niet ſalichmaec-
maecken, noch edt leuen niet gheuen kan, want
Chriſtus edt leuende broot, tſampt de vrucht eñ
kracht ſynes [h] gebroken [i] op geofferden lichaems
eñ [k] wtſtorten ſyes bloets is, de waere ende leuē-
dich maeckende [l] ſpijſe ende dranck, waer duer
wy duer edt rechte gheloove, in [m] krachtighe
werckinge des [n] leuendichmaeckenden Ghee-
ſtes, ten [o] eeuwighe leuen gheſterckt ende er-
houden werden. Tot dien eynde is edt dat Chri-
ſtus, ſijn ghebroken lichaem ende ſijn wt ghe-
ſtort bloet, ons nae ghelaeten ende edt ſelui-
ghe, met den mont des waeren gheloofs, tot
onſer waerer Salicheydt des eeuwighen leuens,

te

b Luc 22.c.19. 1 Cor.11.c.23.
c Mat.26.c.28
d Coll.1. c.22.
e 1.Pet.1.b.19. f Rom.5.a.9. g Rom.5.a.1. Ephe.1.b.14. Collo.1. b. 20.
h 1.Co.11.c.23 i Ephe.5.a.2. Hebre.7.c.27. en int 9. b. 14. ende c.28.vers en int 10.a.10. b. 12 14. vers k Mat.26.c.28 l Ioan.6. f. 55. m Ephe.1.b.19 n Ioan.6.h.63 o Ioan.6.f. 54.

te p eeten ende te drincken, beuolen heeft. Soo hier iemant vraecht, hoe wy in edt Auontmael Christi, sijn waerachtich lichaem ende bloet eeten ende drincken kunnen, De wyle hy nae syner menschelijcke natuere, niet hier op aerden, maer seer wijt van ons in den Hemel is, wy antwoorden, dat sulcks seer wel gheschieden kan, want hoe wel dat edt Corpus der sonnen, hier op aerden niet teghenwordich, maer seer verre van ons bouen inden Hemel is. Nochtans wy waerachtelijck de kracht haerer radien ende straelen teghenwordich gheuoelen ende ghenieten. Alsoo kunnen wy oock edt waere ghebroken lichaem ende wtghestorte bloet Christi Iesu, duer de vuirighe kracht, ende werckinghe des Heylighen Gheestes hier teghenwordich in ons waerachtelijck gheuoelen, ende met den mont des waeren gheloofs, dadelijck ghenieten, ende alsoo duer edt leuende broot, ten eeuwighen leuen ghespijst ende ghelaeft werden. Edt welcke iae ommers niet gheschieden kan noch mach duer edt gheconsacreerde broot ende wijn, die in edt Pausdom ghebruyckt, ende den volcke (eye latie) soo oock wysghemaeckt wert, want dewyle edt lichaem ende bloet Christi, een gheestelijcke spijse, ende dranck der Zielen, ende den gheloouighen ten eeuwighen leuen vuedende is, soo kan een ieder klaer ghenoech sien, ende oock inder daet beuinden, dat edt gheconsacreert broot ende de wijn der Papisten, niet anders spysen noch lauen kan, dan edt lichaem; Want die van haeren broode ende wijn, ghenoech ach ende dranck die soude sijn Hongherich ende dorstich lichaem, daer mede versaedighen, iae oock droncken werden kunnen, daer toe oock wederom

p Ioan. 6. f. 53.

Duer een gelijcke misse vander sonnen ghenoemē kan oock verstaē vvorden hoe edt lichaem Christi gheeten ende syn bloet gedroncken vvordt.

Edt gecōsacreert broot ende vvijn der Papisten en kan den volcke anders niet voeden, dan nae den lichaem.

der om honger ende dorſt krijghen, Derhaluen, haer broot ende haeren wyn edt waerachtighe lichaem ende bloet Chriſti niet ſijn kã noch mach,
q Ioan. 6. f. 51. want Chriſtus ſeet. q Ick ben edt leuende broot vanden Hemel ghecomen, wie van deſen broode eten ſal, die ſal leuen inder eeuwicheyt, ende edt broot, dat ick gheuen ſal, is mijn vleeſch, welck
r Ioan. 6. f. 54. ick gheuen ſal voor edt leuen der weerelt, r wie mijn vleeſch eet ende mijn bloet drinckt, die
ſIoan. 6. f. 55. heeft edt eeuwighe leuen ſ want myn vleeſch is de rechte ſpyſe, ende mijn bloet is de rechte danck. Indien dan, dat onſe wederpartye noch euen ſtijf aenhouden ende van haer gheconſacreert broot edt waere lichaẽ Chriſti, en alſoo Godt maecken willen, ſoo is edt niet alleen ſeer hoochlijcken te verwonderen, maer oock grouwelijck ende verſchrickelijck, dat ſy de ouergheſchooten ouwelkens, die ſy wt der krachte haerer Conſicratie, edt waerachtighe ende weſentlijck lichaem Chriſti achten te ſijn, nochtans alſſer naeder Communicatie, te veel ouerſchieten, op Sommighe plaetſen, oft begrauen oft verbrant hebben. Ghelijcker wyſe ſy oock doen, wanneer ſy eenighen ſiecken, haer Sacrament ghegheuen hebben, ende daer nae, ſoo edt de ſiecken wederomme wt werpen moeten, ſoo ontfanckt men edt wtwerpſel, erghens inne, ende werdt, oft begrauen oft verbrandt, hier wt kan ny een ioghelijck ſien ende mercken, die van ehighen ghelichte ende verſtande is, in wat grooter eerwerdicheyt ſy ſeluer, haeren ghemaeckten broot Godt achten ende houden.

Edt verbranden der ouerſchietẽde ouwelkens, is genoomen, nae edt verbranden van edt ouerſchodt des Paſchlams. Ex. 12. v. 10.

Dit is dan haer Sacrament des Altaers, edt welcke ſy den volcke vercoopen, ende hen wys maecken, dat edt ſelfuige edt Nachmael des Heeren,

ren, iae edt waerachtige lichaem Christi is, nochtans der instellijnghe Christi noch den ghebruycke der Apostelē, noch in leere noch oock in forme niet gelijckformich, mer ganschelijc daer tegen is. Derhaluen soo en konnen sy van haeren Sacrament, noch oock van haerer Misse, gheen Auontmael des Heeren, veel min edt waerachtighe lichaem ende bloet Christi, maecken. Want indien edt broot in edt lichaem, ende de wijn, in edt bloet Christi verandert werden, ende gheen broot ende wijn (nae haere consecratie) blyuen, soo en kan
104 daer dan oock gheen Sacrament, noch Auontmael wesen, soo verre de Sacramentelijcke teeckenen des broots ende des wijns, ewech ghenomen ende in edt ware lichaem, ende bloet Christi, deur haerer transubstantiatie verandert sijn, Mer indien edt soo is, hoe can edt dan noch een
105 Sacrament ghesijn, want edt Griecks woort misterium, ende int Latin Sacramentum, legghen sy wt, ende segghen dattet een verborghentheyt is, van een heylich dinck. Derhaluen, soo moet dan de saecke die daer inne verborgē is, ewat anders sijn, dan edt ghene, daer mede edt verborghen dinck beteeckent en aengheweſen wert, waer wt klaerlijck te mercken is, dat de Sacramentelijcke teeckenen, moeten onderscheyden blyuen, vanden beteeckenden dinghen, der Sacramenten, die ons op den t gheeruysten Iesum Christum, wysen. Wanneer dan, dat onse wederpartye, de beteeckende dinghen der Sacramentelijcker teeckenen (namelijck den waren ende eenighen Christum Iesum)
106 staen laeten, ende de Sacramentelijcke teeckenen, voor edt waerachtighe lichaem ende bloet Christi, iae als ware Godt vereeren, op heffen, omdraegen ende aenbidden, soo bewysen sy daermede

De papistē roemē sich ganschelijck ever gheefs, als sy van haren Sacramēt des altaers ende van haerer Misse, edt auontmael des Heerē maecken vvillen.

t 1. Cor. 1. c 23 Galaten 3. a. 1.

mede ghenoechsaem, haeren seer gruwelijcken ende onlydelijcken kerck-roof, want sy beroouen daermede, den waren [u] eenigen geboren sone Godes van syner Goddelijcker eere, eñ nemen hem den prijs van edt werck onser [x] verlossinghe, ende [y] versoeninge [z] aller onser sonden, eñ geuen edt seluige haren gansch onuermeugende broot Godt toe, edt welcke doch gansch elijck boos, iae seluer tegen natuere is, datmen enich [a] schepsel voor den schepper eeren, dienen eñ aenbidden sal, gelijc de Propheteleſaeias ouer edt Iodischevolc, geclaecht eñ geseet heeft, [b] Haer landt is vol afgoden, eñ aenbiddé edt werc harer handé, dat haer vingeren gemaeckt hebbé: edt welcke ooc de wyse man seer hert gheſtraft eñ geseet heeft, [c] Dat sijn de onsalighen, welcker hope billicken onder de doodé te rekenen is, die daer menschen maecksel Godt heeté. Gelijc de papisten haer getransubstantieert broot, niet alleen God heeten, mer oock (dat noch veel gruwelijcker eñ booser is) haren Godt op eeten, edt welcke iae ommers, den heydenen te bouen gaet, want [d] Cicero hoe wel een heyden, heeft nochtans met rechte seer hert gheſtraft eñ gheseet. Wie isser ter werlt so wtsinnich, die daer meent dat edt gene dat hy eet, een Godt sy. Hier behoordé hen de papisten niet weynich te schamé, als sy noch seggé willé, dat sy Christus ghelijc hy ware Godt eñ mensche is, so waerachtelijckē eten, gelijc als hy vā Maria geboren is, eñ aé edt cruyce gehangé heeft. Edt welcke nochtans by haer twyffelachtich is, want in eenen [e] glooſe op des Paus rechté, wert beslosé aldus. [e] Edt is seker datalsoo haest, de ghedaenten des broots, metten tanden gebroken werdé so haestelijck wert edt lichaé Christi indien hemel op genomen, ergo soo en kan edt lichaē Christi, volghens haer eygen leere,

[u] Ioan. 1.b.14. ende 3.b.16. Rom. 8.d.32.
[x] Galat. 1.a.4. Epheſi 1.a.7. Colloſ. 1.b.13. Titum 1.b.14. 1.Petri. 1.b.18.
[y] Rom 3.c.24. en 5.a 10. Col. 2.b.14.c.21. Heb. 9 c.12.
[z] Coll. 2.b.13 Titum. 1.b. 14. 1.Ioan. 1.a.8.
[a] Rom. 1.c.25.
[b] Ieſaia 2.a.8.
[c] Sapi. 13.a.10.
[d] Cicero inden derden boeck vande natuere der Goden.
[e] De conſecratione Diſtin. 2.

leere,niet lichaemelijc geeten werdē,waer wt men klaer siē mach,hoe vaſt sy den palinc,by den ſteert hebben,eñ met der heyligher ſchrift, niet ouer een comen: Want Chriſtus,ſeluer leert eñ ſeet,dat ſijn vleeſch [f] niet nut en is (te weten, die edt op groue Caphernaitſcher wyſe , metten lichamelijcken mont eñ tanden eten willē) mer edt is de geeſt,die daer leuendich maeckt,eñ de woorden, die ic tot v ſpreke ſijn Geeſt eñ leuē:waermedeChriſtus te kē-nē geuen eñ ſeggen wilt dat wy (volgēs de beloften ſynes [g] genade woorts) in [h] krachtigher werckinge des heyligen Geeſtes mettē mont des waren [i] ghe-loofs, ſijn [k] gebrokē lichaem, eñ [l] wtgeſtorte bloet, [m] eten eñ drincken moeten , oft anders kunnen wy geen leuē in ons hebben,want [n] mijn vleeſch (ſeet Chriſtus) is de waerachtige ſpijſe, eñ mijn bloet is de waerachtige dranc,waer deur alleen,wy naeder ſielen gheſpijſt ende gelaeft , iae ooc ten euwigen leuē erhoudē wordē, [o] wie mijnvleeſch edt eñ mijn bloet drijnct(ſeet Chriſtus)die heeft dē euwige le-uen:eñ dat ſo gewiſſelijckē als wy in edt Auōtmael Chriſti,edt gebroken broot,eñ den ingeſchoncken wijn,lichamelijcker,wyſe eten eñ drincken,tot een wterlijcke verſegelinge eñ verſekeringhe,der waer-rer eñ ſalichmaeckender euwiger [p] gemeenſchap, met onſen hoofde ende ſalichmaker Chriſtum Ie-ſum, die hē ſeluen wt [q] liefde voor ons, [r] een-maele op geoffert.Itē met volcomē [ſ] gehoorſaēheyt in al-ler [t] goetwillicheyt,de alderſchandelicſte doot des cruyces in [u] ſynen lichame geledē , eñ den hooch-ſten ſeer vaerlijcken toorn eñ edt euwige gerichte Godes , in ſijner [x] ſielen geuoelt, iae de [y] ſinerten des doors eñ [z] angſtē der hellen ooc [a] geſmaect eñ [b] gedragē heeft,om ons daer van te [c] verloſſen,eñ de ware [d] vergeuinge [e] verſoeninge eñ voldoeninge

f aller

f Ioan. 6.g.63.
g Actu.14.a.3.
h Ephe.1.b.19. ende 3.b.16.
i Ioan. 6.e.47.
k Epheſ. 2 b.17.
l 1. Cori.11.c. 23.
m Mat.26.e.28.
n Ioan.6.f.53. 54.55.56.
o Ioan.6.f. 55.
p 1.Cori.1.a.9. Philip.3.a.10.
q Epheſ.5.a.2.
r Hebr.9.c.28.
ſ Philip 2.a.8.
t Epheſi.1.a.9.
v Coll.1.c.22.
x Mat.26.d.38 ende 27.e 46.
y Actū 2.c. 24.
z Pſal.116.a.3.
a Hebr.2.a.9.
b 1.Pet.2 c.24.
c Epheſ. 1.a.7.
d Mat.26.c.28
e Coll.1.b. 14.

f 1.Ioã.1.a.7.9. g Rom.5.b.17 18.21. h Epheſ.1.a.8. i Epheſi.2.a.7. k Ephe.1.a.6. l Romey.5 a.8. m Rom 8.d.32 n Epheſ.5.a.2. o1.Cor.11.c.26 p1.Corin.11.c. 25. q Coll.3.b.17. r 1.Petr.1.c.22 ſ Epheſi.4.a.3. t1.Corin.10.b. 17. v Epheſ.4.a.4. x Ephe.4.b.15 y Actu.4.b.12.

[t] aller onſer ſonden, daer toe oock de [s] gherechticheyt ende Salicheyt des euwighen leuens, (wt krachte ſyner heerlijcker opſtandinge) voor ons te weghe te brenghen, ende te ſchencken. Deſe [h] oueruloeyende [i] rijckdommen der ouer-ſeer [k] heerlijcker ghenade Godes, die hy ons in Chriſto Ieſu [l] beweſen ende om niet [m] gheſchoncken heeft, ſijn de aldercoſtelijcſte ſeer [n] welrieckende vruchten eñ krachten des ghebroocken lichaems ende wtgheſtorten bloets onſes heeren Ieſu Chriſti, waer wt wy een ſoodane werckelijcke kracht, ende voedinghe in ons gheuoelen, daer deur wy ons inder ſielen wonderlijcken ſeer getrooſt, ende hoochlijcken in onſe herten verheucht, ende inder conſcientie ſtedigen vrede ende ruſte vinden. Soo dat wy niet nae laten kunnen, wanneer wy vãden [o] broode des Heeren eten ende van ſynen beker drincken, ſyne doot te vercondigen, ende daer van een ſeer hoochwerdighe [p] ghedachteniſſe te houden, met eener ghedueriger [q] danckſeggighe wt vierigher herten, met woorden ende daden voor Gode onſe ghenadighe vader, deur Chriſtum Ieſum, daer toe oock te bewyſen, de [r] onderlinghe liefde ende [ſ] de eenicheyt des Gheeſtes deur den bant des vredes, dewyle alle gheloouighen [t] eens broots deelachtich ſijnde [v] een lichaem ſijn, waer van Chriſtus edt [x] hooft ende eenige ſalichmaecker is, want [y] daer is (ſeet Petrus) in gheenen anderen ſalicheyt.

110

111

Wt edt ghene dan, dat wy den rechten gebruycke des Heeren Auontmaele verhaelt ende met Godes woort aengeweſen hebben, is nv ſeer licht te ſien ende claer te verſtaen, dat ouſe wederpartye edt Auontmael des Heeren niet hebben, noch hen daer van oock niet beroemen kunnen, al iſt

112

dat

dat sy haer misbroot oock in drye stucken breecken, om edt Auontmael Christi nae te conterfeyten, ende maecken oock wijnsoppen, edt welcke nochtans een haerer Pauwsen Iulius, [z] verboden heeft. Ende hoe wel dat sy oock segghen, dat sy edt der ghemeenten mede deelen, soo siet ende weet een ieghelijck toch wel, dat sy alleen eten ende drijncken eñ niemant mede en deelen, edt welcke nochtans teghen den Pauws Calixtus is, [a] die dan verbant alle de ghene, die hen onder de Misse vinden laten, ende edt Sacramẽt des Auontmaels niet en ont fanghen. Maer op datmen niet seggen soude, dat sy den volcke niet met allen en gheuen, soo wert den volcke met eener ydelen platteele de benedictie ghegeuen, nae dat sy hen edt broot ende den wyn inden kelcke hebben sien laeten, waer mede edt volck effen gheholpen ende bewaert is, ghlijck een die hongherich ende dorstich is, ghespijst ende ghelaeft wert, als hy eenen anderen voor hem siet eten ende drincken. Hier toe wert de Misse ooc gehouden ende vercocht, voor een soodane seer Costelijcke medecyne, die voor allerleye noot eñ gebreken is, beyde der sielen eñ des lichaems, daer toe oock ghedaen tot vereeringhe ende ghedachteniſse van Maria ende der ander afgheſtoruen heylighen, edt welcke doch ganschelijck is, teghen de meyninghe ende instellinghe Christi, gelijck edt recht gebruyck des Auontmaels in aller claerheyt ghenoech aenwijst. Want Christus seet niet, doet dat ter ghedachteniſse van Maria, ofte der heylighen, mer hy seet ende ghebiet expresselijc, dat wy edt [b] tot sijnder ghedachteniſse doen sullen, ghelijck oock paulus niet en seet. Wanneer wy vanden broode eten ende vanden beker des heeren drincken, dat wy als dan de doot

z Cap. Crim. de conſec. Dist. 2.

a Cap. peracta conſec. Dist. 2. de conſecratione in decretis.

De Misse en can ghen ghebreken heelen, maer Godes vvoort, edt vvelcke alle dinghen heelt Sapi. 16. b. 12.

b Luc. 22. b. 19. 1. Cor. 11. c. 25. c 1. Cori 11. b. 26.

c 1.Cori.11.b. 26. de doot der heyligen,mer de [c] doot des heeré ver-
condigen ſullen tot dat hy coēt. Indien dan de pa- 115
piſté,hen enen wel noch voorſtaē laeté, dat ſy edt
rechte Auontmael des Heeré behoudē hebben, ſo
is edt niet alleen ſeer hoochlijcké te verwonderé,
mer ooc grootelijcken te beſtraffen,dat ſy den ge-
meenen volcke,den geſegendē beker niet en geuē
edt welck iae ommers, ſtracks tegē de inſtellinghe
eñ beuel Chriſti, daer toc ooc tegē de leere eñ ge-
bruyc der Apoſtelen gedaē is, want Chriſtus heeft
ſo wel den gheſegenden beker, als edt gheſegende
d Mat.26.c 26 Marc.14.c.22. broot [d] ghegeuen eñ beuolen te gebruycken ghe- 116
lijck oock de Apoſtel Paulus ghetuycht,dat hyden
23.en 27. Luc. 22.b.19.20. Corintheren [e] ouerghegeuen ende aenghedient
e 1.Corint. 11. c.23. heeft , ſulcks als hy vanden Heere ontfangen had-
de,namelijck de forme ende bedinghe des Auent-
maels Chriſti, beyde ſo wel den [f] gheſeghenden
f 1 Corint. 10. b.16. beker wt te deelen , als edt gheſeghende broot te
breecken: Want dewyle Chriſtns beyde ſijn lich-
g Luc. 22.b19. 20.Rom.5.a.8 Epheſ.4.a.2. aem [g] voor ons ghegheuen,ende ſijn bloet wtghe-
ſtort heeft, ſo heeft edt hem oock ghelieft,dat wy
1.Petri 2.c.21. 1.Ioan.3.b 16. beyde deur edt eten des broots ende drincken des
bekers, als met Sacramentelijcké waerteeckenen,
h Mat.26.c 28 i Rom. 5 a.10. k Coll.2.b.13. Titum.2.b.14. verſekert eñ gewis ſijn ſoudē, vander [h] vergeuinge
[i] verſoeninge eñ voldoeninge [k] aller onſer ſonden,
1.Ioan.1.a.7.9 waer van bouen breeder verhaelt is. Mer hier tegē
ſoeckē onſe wederpartye vele wtvluchté te maec-
ken, waer mede ſy nochtans haere doen niet ver-
ontſchuldighen,noch met godes woort niet bewy- 1
ſen kunné,als ſy. Ten eerſten by bringē eñ ſeggen, 117
dat Chriſtus in Emaus, den twee diſcipelen edt
l Luc.24.c 30. [l] broot ghebroken eñ wtghedeelt heeft,ſonder den
drinckbeker,eñ dat edt nv alſo ooc den gemeenen
man gegeuen werden moet, waer op wy antwoor-
den eñ ſeggen,datChriſtus inEmaus,deur edt bro-
ken

ken eñ wtdeelen des broots,hem,den tween discipelen,heeft willen [m] bekent maecken,dat hy waerachtich,nae syner [n] geloofté vanden doot,wederó op gestaé was,so dat Christus doe ter tijt,sijn Auótmael niet ingheſtelt heeft,mer ſtelde edt in,[o] voor ſijn doot, tot een Teſtamét voor alle geloouighen, edt welcke oock alſo ſonder, of af, of toe te doen, vã ons behoort onderhoudé te werdé. Ten tweedé ſeggen ſy,dat den gemeenen volcke de beker niet gegeué wert om verſcheydé oorſaecké willen, namelijc,om dat edt ſeer periculeus is,edt bloet Chriſti,op de aerde te meugen ſtorten. Item om dat edt dé manné,niet aen hare baerdé, ſoude hangé blyuen,eñ datter menich menſch is, die wt ſwackheyt der natuerē geené wijn en drijncken &c. Aengaéde edt ſtorten des wijns eñ aenden baerdé hangen te blyué,daer op ſeggé wy,dat Chriſtus van ſulcké perijckelé wel genoech geweté,dan nochtãs,daerón den gemeené volcke, den gheſegenden beker niet ontrocké,mer den ſeluen hen(allen die geloouich ſijn)te geué,beuolé heeft. Eñ ooc al waer edt ſchoō dat daer deur enige onuoorſichticheyt vandé wijn des Auótmaels Chriſti,quaé gheſtort te werdé,oft ooc iemãt aendé baert hangé bleef,ſo ſoude daer deur nochtãs edt bloet Chriſti, daer aen niet hangen blyué,noch geſtort werden,want de Sacramételijcke teeckené, moeté altijt vandé beteeckendé dingen(welcke door edt gelooue in Chriſtū Ieſum moeté geuaet ſijn)onderſcheydé werden,ſo dat de
18 Sacramételijcke teeckené,niet verder ſacraméten ſijn,dã ſovele ſy na der inſtellinge Chriſti gebruyct werdé. Angaende,die wt ſwacheyt der naturé geené wijn drincké kunné,wie iſſer doch ſo ſwack, die niet ſo veel wijns ſoude drincken kunnen, als tot den gebruycke des Auontmaels gedroncken wort?

m Luc. 24.d.35
n Luc. 24.e.44. ende 46.

o Mat. 26.b.26 Marc. 14.c.22. Luce. 22.b.19. 1.Cor. 11.c 23.

Soo de Miſprieſters recht vut ſpraken, ſoo ſoude beuondē vver dē dat ſy edt gemeene volck de drinckbeker niet gheuen om dat ſy te hoogher gheacht, ende hare Miſſen te kracht tiger ſouden gerekent vverden, daerom byden de taſte Eſau, maer de ſtemme Iacob is. Gen. 26.c.22.

de

de wyle de wijn gheen bitter, mer een ſeer lieflick ende verheuchlijck dranck is. Mer dewyle de papiſten wel ghemerckt ende beuonden hebben, dat ſy met den voorſeyden, ſeer blauwen ende kinderachtighen wtvluchten, niet veel wt richten kunnen, ſoo hebben ſy eenen anderen, ſeer liſtighen vont ghepractiſeert, ende ſegghen dat daer gheen lichaem ſonder bloet ſijn kan, derhaluen de ghemeene man, ſich behoort te ghenoeghen laeten, want als ſy edt lichaem Chriſti ontfanghen, met eenen oock ſijn bloet hebben, dit heeft wel by den onwetenden ſlechten volcke eenen blijnckenden ſeer ſchoonen ſchijn der menſchelijcker wijſheyt, waer van de Apoſtel Paulus ons ghewaerſchouwt ende gheſeet heeft, [p] Siet toe dat v niemant bedrighe deur philoſophie, ende looſe verleydinghe, der menſchen, ende nae der werelt inſettinghen, mer niet nae Chriſto. Wy ſeghen dan, indien daer gheen lichaem ſonder bloet is, dat ſulcks, teghen haer eyghen leere ſtrijdt, want in eener glooſe op des Paus rechten, ſtaet aldus. [q] Deſe propoſitie is niet toe te laten, de wijn die wert in edt lichaem Chriſti verandert noch oock deſe. Edt broot wert in edt bloet Chriſti verandert, mer lieuer deſe. Edt broot wert alleen in edt vleeſch verandert, ende de wijn alleen in edt bloet. Indien dan, dat nv edt broot alleen verandert in edt vleeſch Chriſti, ſoo gheuen ſy dan (volghens haer leere) den ghemeenen volcke alleen vleeſch ſonder bloet, edt welcke ghenoechſaem bewijſt, dat ſy edt Teſtament Chriſti Ieſu (ſoo veel in hen is) ſchenden ende ontrouwelijcken wtrechten. Is edt dan alſoo, dat de ghene die edt lichaem Chriſti ontfanghen, met eenen oock ſijn bloet hebben, waerom ſijn ſy dan ſeluer daer mede niet te vreden? Want ſy haeren

p Collo. 2. a. 8.

q De Conſeer. diſt 2.

Al vvaert dat de Papiſten den ghemeynen volcke, edt broot ende dē vvijn vvt deelden, ghelijck ſy dat ſeluer ontfanghen, ſoo en kan edt ſeluighe nochtans voor het recht Auont maele des Heerē niet ghehouden vverden.

haeren wijn inder Misse geconsacreert (ghelijck sy edt noemen) drincken ende ontfanghen moeten. Hier op sullé sy seggen willé, dat Christus de hooge Priester in synē Auontmaele, synē Apostelen alleen sijn vleesch eñ bloet ghegeuen heeft, ende gelijck de Apostelen Priesters waeren, eñ wy nv in haer plaetse gecomen, oock Priesters sijn, soo behooré wy oock nv alleen edt lichaem ende bloet Christi te onfangen. Waer op wy antwoorden eñ met ronde worden seggen, met sulcke reuerentie als hier toe hoort, dat edt valschelijck geloeghen
23 is, dat de Apostelé Mispristers geweest, eñ dē drine beker alleen gedroncké, hebbé van haer Priesterdō sullé wy hier nae, duer Godes Genaede breeder handelé, ende seggen. Indié Christus in synen Auontmaele ghewilt eñ beuoelen heeft, dat syne Apostelen alleen, den gesegendé beker drincken ende ontfangé souden, soo heeft dan Paulus seer quaelijck ghedaen, dat hy der Gemeente vā Corrinthen, niet alleen edt broot, maer oock den gesegnende beker des Heeren, [r] gegeuen, eñ wtgedeelt heeft, ghelijck hy edt van den Heere ontfangen, eñ soo te doen, beuel hadde. Alsō hy oock den ghesegenden beker voorstelt ende naemten, [s] de ghemeynscap, des bloets Christi eñ seet oock [t] ghy kunnet niet te ghelijck drincken des Heeré beker, ende der Duyuelen beker, Willen dan de Papistē, der Instellinge ende den beueele Christi, daer toe oock, der leere ende den gebruycke der Apostelen, gheen gehoor gheuen, soo laetse haer ooren wel wyt op doen, eñ met ghedult, hooren, wat haer heylighe vaeder de Paus Gelasius, leert
24 ende seet, [u] Wy beuinden dat sy nv ghemeen ontfangen edt broot, ende niet den wijn: wat vermetenheyt is toch dit? Want edt Sacrament te dee-

r 1. Co. 11. c. 23

s 1 Cor. 10. b. 16

t 1. Cor. 10. c 21

u De Consec. Distin. 2.

len, is groote Dieuerye, wāt ten is niet te vergeefs beuolen in beyden den ghedaenten te ontfangé, want edt broot beteeckent edt lichaem Christi, eñ de wijn sijn bloet,

De Papistë, seer grouwelijck ende onlydelijck Kercke roof, in edt veranderen ende schenden des Heeren Heylighen Auontmael.

Hoewel het dan een seer grouwelijck, ende onlydelijck kerckroof is edt Heylighe Auontmael des Heeren beyde inder leere, ende inder forme der wtdeelinghe, soo gherustelijcken ende stoutelijcken, te veranderen, iae (soo veele in hen is) te schenden, so sijn sy oock noch alwech so onbeschaemt, dat sy hen oock vryelijck, roemen ende stoutelijck segghen doruen, dat de Heylighe Vader de Paus, ende de Moeder de Heylige kercke, niet dwaelen en kunnen, want sy werden vāden Heylighen Gheeste gheregiert, met welckē haeren segghen, sy ghewisselijck, den Heyligen Gheeste, geenen kleynen laster eñ onuerdraechghelijcken, smaet aen doen, Want hoe kan edt metter waerheyt enichsins bestaen, dat de Heylighe Gheest, de gene noch regieren soude, die den Heyligen Geeste so seer grouwelijckē tegenstaen, eñ edt Testament des Heeren Iesu Christi, met af en toe doen, verandert hebben, daermen toch (ghelijck Paulus seet) gheen [x] smenschen Testement veracht (als edt beuesticht is) noch daer oock niet toe doet, Daerom dan, indien daer iemant soo stout waere, die enighes Koninckx wt ghegeuen, brieuen van Mandementen, met af en toe doen veranderde, ende enigen vāden aengehangen segelen des Koninckx, ghebroken ende afghetrocken hadde, die soude ongetwyffelt seer grootelijcs teghen synen Koninck, niet alleen gesondicht hebben, mer oock als een rebel (des Koninckx Maiesteyt veracht eñ geschent hebbēde) tē rechte met lijfs straffe gedoot werdē. Hoe veel

x Gala. 3. b. 15

te

127 te meer dan, moeten sy sondighen, ende swaerder straffe weert sijn, die daer soo stout sijn, dat sy hen setté doruen, tegen de Alderhoochste Maiesteyt des soons Godes, den Koninck der Koningé, ende den Heere der Heeren, wiens heylige ordinantie eñ volcomen Instellinge, iae wterste Testemét, sy af en toe gedaen, eñ also versmaet iae (soo veele in hen is) geschent ende te niete gedaen hebben De goedige Godt sy haer genaedich, eñ wil haer waere kennisse eñ leet wesen haerer sondé geuen. Gelijck wy nv dã, met Godes woort bewesen hebben, dat de Misse, noch edt gene dat dé gemeené volcke ghegheuen werdt, edt recht Auontmael des Heeren niet en is noch sijn en kan soo sullen wy nv oock duer Godes ghenaede bewysen, dat de Misse, gheen offerhande is, voor de sondé der leuenden ende dooden, die in den Vageuier sijn, ende met der heyligher sacrafitie der Missen ghesuyuert ende verlost moeten werden. Ende op dat sy haer offerhande der Missen, met Godes woort bewysen mochten, Soo brenghen sy ten eersten voorts ende segghen, dat Melchisedech, [y] een Priester des Alderhoochsten was, welcke den Abraham broot ende wijn offerde, waer mede de Misse gefigureert is, inder welcker oock broot eñ wijn gebruyct, iae oock de kracht der transubstantiatie, in edt ware lichaem ende bloet Christi verandert, ende alsoo als een Heylighe offerhande, voor Gode den Vader ghepresenteert ende op gheoffert werdt, waer op wy antwoorden ende
128 segghen, dat de Papisten, dese passagie, ende oock meer andere, als met ghewelt, onrechtelijcken tot haerer Missen trecken, want de voorschreuen plaetse der schrift, en kan noch mach gheensins, van haerer Misse verstaen werden,

De Papisten sijn soo vnsinnich stout ende onbeschaemt dat sy edt heylich ende hoochvverdich Testement, der alderhoochste Maiesteyt des Soons Godes, verandert, ende gheschondẽ hebben.

y Gen. 14. b. 18.

edt welcke doch alte kinderlijc ende oock ſpotte-
lijck is, dewyle daer klaerlijck geſien ende beuon-
den wert, hoe dat Melchiſedech, broot ende wijn
niet gheoffert maer toe gedraegen heeft, om daer
mede Abraham te vereeren ende te verſtercken,
doé hy Loth verloſt hadde, eñ weder vermoeydt
2 Gen.14 b 17. [2] wt den ſlach quam, ghelijck ſulckes in dien tyde
een landts ghebruyck was. Ten anderen brenghé
ſy voorts wt dé Propheete Malachia, daer de Hee-
a Mala.1.b.11. re ſeet [a] Maer vander ſonnen opganck totten ne-
derganck toe, ſal myne naeme heerlijck worden
onder den heydenen, ende op allen plaetſen ſal
mynen naeme gheroockt, ende een reyn ſpijſ-of-
fer geoffert werden, deſe reyn ſpijſ-offer, verſtaen
ſy vander Miſſe gheſproken te ſijn, waer mede
ſy haer ſcherpſinnich verſtãt, ende oock haer ſel-
uen te meer openbaer maecken, de wyle de Hee-
b Malae.1.a.6. re by Malachia de [b] Priſters ſeer beſtraft, ſoo dat
ende inr 2.cap. meeſt duer-gaens. edt de Propheet noyt inden ſinne ghecomen is,
dat hy vander offerhande der Miſſe ſoude gepro-
phiteert hebbé. Maer de Heere klaecht ſeer ouer
edt loodtſche volck in ſunderheydt ouer de Prie-
c Mala.1.a.6. ſters, [c] om dat ſy hem als haeren Vader niet eer-
den noch als haeré Heere niet en vreeſden. Maer
ſynen naeme ſeer verachté eñ ontheylichden, iae
d Malac.1.a.10 ſoo gierich waré, dat ſy niet [d] een duere toe ſloo- 1
ten, noch ſynen altaer gheen vier aenſtaecken om
e Malac.1.b.13 niet, eñ [e] offerden den Heere onreyn offerhande,
van edt ghene, dat gerooft, blindt, lam eñ cranck
f Leui.22.b.20 was, edt welcke de Heere inder wet [f] verboden
21.22.23.verſ. Deuter.15.c.21 hadde, derhalué ſulcke offerhanden voor hé niet
aengenaem mer ſeer walgelijck, waeren, waer wt
de Heere een oorſaecke neemt om te ſeggen, dat
onder den Heydenen, (wanneer ſy totter kenniſſe
Gods in Chriſto Ieſu, ſouden geroepen ſijn) ſynen

naem

naem ſoude geroockt ende eé reynſpijſ offer geoffert werden,die welcke voor hem, duer Ieſum Chriſtum welgheuallen eñ aengenaem ſijn ſoude gelijc Paulus getuycht dat hy een dienaer Chriſti is,onder den Heydenen te [g] bedienen edt Euangelhũ Godes,op dat deHeydenen,een offerhande ſouden werdé,voor Gode aengenaem,geheylicht duer den heyligen Geeſt. Edt roocwerck dã ende de reyne ſpijſ offerhanden,by Malachia,ſijn [h] der heyligé vierige gebeden des lofs eñ danckſeggínge tot onſen ouer ſeer goedigé Godt eñ genadigé Vader, voor de ouer ſeer [i] heerlijcke eñ [k] Salichmaeckende Genade, eñ alle de menichvuldighe weldaeden,aen ons beweſen ende die hy noch alwech bewyſt.Deſghelicken ſijn de Aelmoeſſen,eñ mede te deelen oock [l] offerhanden, iae onſe Godes dieſten gelijck Paulus, [m] duer de barmhertícheyt Godes ons bidt eñ vermaent, dat wy onſe lichaemé begeuen willen tot een heylige eñ leuédige offerhande, die voor Gode behaechlijck ſy, welck is onſe behoorlijcke Godes dienſt,waer toe alle chriſtgelouighen voor Gode verbondé ſtaé, want ſy ſijn Godes [n] wtuercoren gheſlachte ſeet Petrus een heylich volck des eygendoms,een Koninclijke Priſterdom,om in edt heylich huys Godes,te offeren heylige eñ [o] geeſtelijcke offerhanden,die Gode aengenaé ſijn duer Ieſum Chriſtũ, op dat wy alſo muegen [p] vercondigen de weldaeden des genẽ, die ons geroepé heeft wt der duyſterniſſe tot ſyné wonderbaerlijckẽ lichte, eñ ons [q] tot Koningé eñ Prieſters gemaect, daer toe ons oock met [r] ſynen bloede gewaſſché eñ gereynicht heeft van allen onſen ſonden.Wt edt gene dã dat voorſchreué is,kunnen wy nv klaerlijc ſien eñ beuindé,dat onſe wederpartye,haer Miſſe noch oock

g Ro.15.b.16.
h Apo.8.a.3.4. Pſalm.141.a.2.
i Epheſi 1 a 6
k. Titu.2.b.11.
l Hebr.13.b.16 Phelip.4.b.18.
m Rom.12.a.1
n 1.Petri 2 a.9.
o 1.Petri.2.a.5
p 1.Petri 2.a 9
q Apoc.1.a.6. ende int 5.a.19
r Apoca.1.a.5. ende int 5.a.9.

haer Prieſterdom geenſins beueſtigen, noch bewyſen kunnē, ſo dat ſy anders niet wtgericht noch gewonnē hebben, dan dat ſy haer ſelue genoech bewyſen rechte naeuolgers, iae voor Godt, veel ſtraffelijcker te ſijn, dan de Prieſters ten tijde Malachia waerē, welcke noch in enigen deele haere offerhanden voorts brachten. Maer waer is doch edt gene dat de Miſprieſters voorts brengen om te offerē? Wāt ſ haer herte is (gelijck Petrus ſeet) duer dreuen *met gierichcyt, ſo dat haer teſſe met beyden handen altijdt openſtaen, om den offer eñ den prijs vanden Zielmiſſen, eñ van anderē noot Miſſen. Item den loon vanden Sacramenten wt te rechten, ende van der bichte te hooren ende vāde dooden te begrauē, van Vigilien ende wtuaerden &c. te ontfangen. Maer hier teghen ſullen ſy muegelijck onſer beklaegē eñ ſeggen, dat wy haer met den Prieſteren ten tijde Malachia vergelijckende iae ſeggen dat ſy erger ſijn, hen daer mede grootelijcks te cort doē, want muegen ſy ſegghen, de Priſters tē tijde Malachia offerden teghen de wet onreyne offerhandē, mer wy offeren doch de alderreynſte, ſuyuerſte, eñ de alderheylichſte ofofferhande des lichaēs ende bloets Chriſti Ieſu, waer op wy antwoordē ende ſeggen, dat ſy ſulcks wel genoech ſeggen eñ beroemē, mer met Godes woort nimmermeer bewyſen noch beueſtigē kunnen. De wyle dan, dat ſy met Godes woort niet met allen gewapent ſijn, eñ derhaluen, oock ouer wonnen blijuen moetē, ſo is edt iae wel ſeer grootelijcken te verwonderē dat de Miſprieſters noch ſeggen doruen dat ſy in haerer Miſſe edt waere lichaem Chriſti Gode dē Vader opofferē. Want in dien ſy edt lichaē Chriſti offerē, ſo moet Chriſtus noch daeghelijcks vañ haer gecruyſet werdē, Nu de

ſ x. Pet. 2 b. 44.
* Iere. 6. b. 13. ende. 8. a. 7.

de Misprieſters breecken haeren broodt Godt in-
der Miſſen in dry ſtucken eñ daer na vernitighen
ſy den ſeluen ſeer ongenadelijck met haeren tan-
den. Hier beneuens is edt oock ſeer ſpottelijc, dat
3 ſy Gode den Vader in haerer miſſen bidden, dat
hy ſynen heyligen Engel wil gebiedẽ, dat deſe din-
ghen (welcke ſy verſtaen van haerer offerhande
des lichaems eñ bloets Chriſti) op ſynen hooghẽ
Altaer muegen gebracht werden, want hoe ſal de
Engel haere offerhãde op dẽ Altaer Godes bren-
gẽ kunnen, de wyle ſy de ſeluige ingenomen eñ op
geeten hebbẽ. Noch ſoo bidden ſy in haerer Mis-
4 ſen, dat Godt ſynen ſoon (dien ſy meynen voorhã-
den te hebben) wil ghenadich weſen, waer mede
ſy dan te kennen geuen, dat Chriſtus) ſoo verre
hy in haerer Miſſe is) by Godt ſynen vader in on-
genaeden ſtaen moet, anders behoefdẽ ſy hẽ niet
te bidden dat hy ſynẽ ſone ſoude willẽ genaedich
weſen, waer mede ſy ghewiſſelijck dẽ ſone Go-
des geen kleyn oneere aendoẽ. Daer toe ooc Go-
des getuycheniſſe krachteloos, iae te niete maec-
ken willen, wãt Godt de Vader getuycht met he-
melſcher ghetuycheniſſe, vã ſynen ſone eñ ſeet.
[t] Deſe is mijn welgheliefde ſone aen welcken ick
een welbehaegẽ hebbe diẽ ſult ghy hoorẽ. De wy
le wy oock indẽ ſchoot der Genaedẽ Godes, duer
Chriſtum Ieſum gebracht eñ vandẽ Vader tot ſy-
nen ſeer lieuen kinderen ontfangen moeten wer-
dẽ, ſo moet dã de ſone Godes op edt hoochſte, by
ſynẽ Vader ſeer liefwerdich eñ welgeuallich we-
5 ſen. Dat ſy dã ooc in haerer [r] miſſẽ biddẽ, dat hae-
re offerhãde voer Gode dẽ Vader, ſo aẽgenaẽ ſijn
mach, gelijc de offerhãde vã Melchiſedech was,
waer mede ſy haer offerhãde, met Melchiſedechs
offerhãde verghelijckẽ ende euen hooch ſtellen

De Miſprieſters breecken haer misbroot in dry ſtucken, ende offeren voor Godt de Vader, eẽdeel voor allen heylighen edt ander voor de Sielen int vagenier ende edt derden voor de ghene die teghenvvordich haer Miſſe aenſchouvven.

t Matt. 17. a. 5. Marcus. 9. a. 7. Luc. 3. c. 22. 2. Petri. 1. b. 17.

Melſchiſedech, en heeft edt broot ende de vvyn niet gheoffert der halven de Papiſten, daer van gheen figuere op haer offerhande der Miſſen, maecken en kunnen.

edt welcke seer te verwōderen is, want indiē dat haere offerhande der Missen, de Sone Godes is, so behoordē sy de seluige in veel meerder eerwerdicheyt te houdē, dan dat syse by Melchisedechs broot ende, wijn, souden gelijcken willen.

Aengaende nv, haer Priesterdom, waer van sy den alderheylichsten staet maeckē, die op aerden oyt gheweest is. Maer wy suilen met Godes woort bewysen, dat haer Pristerdom, met haerer offerhande der Missen, niet alleen ganschelijck van gheenen noode, mer op edt hoochste seer schadelijck eñ strijdēde is, tegen edt eenich Pristerdom, ende offerhande Christi Iesu, die [u] hē seluen, met volcomen [x] gehoorsaemheyt, vrywillichlijck, wt [y] liefde, [z] eenmale opgeoffert heeft [a] op edt haute des cruyces, tot een [b] volcomen, eeuwighe, eñ wt nemende seer costelijcke gaeue, ende wel soete rieckende offerhande voor Gode den Vader, tot een waere, [d] verlossinge, [c] versoeninge ende volldoeninge voor allen onsen sondē. Indien dan, dat Christus Iesus, de opperste Priester, hē selue (gelijck de Apostel seet) eenmaele op gheoffert ende (gelijck Petrus seet) ons duer sijn dierbaer bloet verlost heeft. Itē gelijck Paulus seet dat wy [f] door edt bloet Christi de versoeninge, eñ de [g] vergeuinge der sonden hebben, eñ [h] duer sijn bloet gerechuerdicht eñ [i] door syne door, Gode versoent, ende [k] van allen onsen sonden duer sijn bloet gereynicht ende [l] gewasschē sijn, so wert hier mede genoechsaem betuycht ende aengewesen, dat de Alderheylichste offerhande Christi Iesu, (eenmale gedaen) een volcomen seer krachtich ende vol genoechsaem middel is, om ons met Godt te versoenen ende Salich te maeckē, Derhaluen, dā, de offerhandē der Missen ganschelijck wycken ende

te

u Hebr. 7. c. 27 en int 9. c. 26.
x Rom. 5. b 19. Philipp. 2. a. 8
y Epesi. 5. a. 2.
z Hebr. 7. c. 27 en int 9. c. 28. en int 10. a. 10. a. 1. Pet. 2. c. 24
b Hebr. 7. c. 25.
c Ephesi. 5. a. 2
d Gala. 1. a. 4. Ephesi. 1. a. 7. Colloss. 1. b. 13 Titum 1. b. 14. 1. Petri. 1. b. 19.
e Rom. 5. b. 11.
f Collo. 1 b. 14. Hebre. 9. b. 12.
g Ephesi. 1. a. 7. Colloss. 1. b. 14
h Rome, 5. a. 9.
i Rom. 5. a. 10.
k Ioan. 1. a. 7. 9.
l Apoc. 1. a. 5.

136

137

te niet gaen moeten, want Paulus ſeet, dat Chriſtus [m] vanden dooden opgeweckt is, ende nv niet meer en ſterft: want hy is niet inghegaen, in edt heylichdom, dat met handen ghemaeckt is, maer inden Hemel ſelver, [n] niet (ſeet Paulus) om dat hy hem ſelven dickmale offeren ſoude, want ſoo hadde hy vanden beginne der werelt dickmale lyden moeten, want dat heeft hy eenmale ghedaen, doen hy hem ſelven offerde, [o] in welcken wy geheylicht ſijn deur de offerhande des lichaems Ieſu Chriſti eenmaele ghedaen, want hy is eenmaele [p] verſchenen, deur ſijn eyghen offerhande, ende heeft hem [q] eenmale opgheoffert, om de ſonden wech te nemen, ghelijck hy oock, [r] deur ſijn eyghen bloet, in edt heylighe, eenmale ingegaen is, ende heeft een eeuwighe verloſſinghe gheuonden, [ſ] waer wt hy oock volcomen kan ſalich maken, die deur hem tot Godt ghenaecken, want [t] met eener offerhande, heeft hy in euwicheyt volcomen ghemaeckt, die gheheylicht werden, in ſomma, [u] waer der ſelver vergeuinge is, daer is gheen offerhande meer voor de ſonden. Wt deſen dat voorſeet is, moetmen wel noteren, dat de Apoſtel, ſoo dickmaele, dat woordeke (eenmale) daerby ſtelt, om daer mede de volcomen volghenoechſaeme kracht ende vrucht der heyligher ende hoochwerdigher offerhande des lichaems ende bloets Chriſti Ieſu, wt te drucke, waermede men genoech ghewaepent ſijn kan, om de ontallijcke offerhanden der Miſſen te ouerwinne en ganſchelijc te vernielen. Maer hier ſullen onſe wederpartye noch ſegghen willen, dat Chriſtus he ſelven wel eenmale, voor onſe ſonden op geoffert heeft, als in eener bloediger offerhade, maer wat de Miſſe nu een onbloedighe offerhade is, om daer deur, de kracht der bloedigher offerhande

[m] Rom. 6.a.9.
[n] Hebr 9.c.24. 25.
[o] Heb. 10.a.10
[p] Heb. 9.c.26.
[q] Heb. 9 c. 28.
[r] Heb. 9.b.12.
[ſ] Heb. 7. c. 25.
[t] Heb. 10 b.14.
[u] Heb. 10.b.18.

De vvyle, de papiſten leeren ende ſegghen, dat de Miſſe een onbloedighe offerhande is ſo kunnē, daer deur dā gheen ſondē vergheuen vverden, vvant de Apoſtel ſeet. Hebr. 9. c. 22. dat ſonder bloetſtortinghe gheen vergeuinghe der ſonden gheſchiet.

hande Chriſti, den volcke aen te dienen, eñ deelachtich te maecken, waer op wy anwoorden ende ſegghen, dat ſy door ſoodane wyſe van doen, den volcke de ware ende eenige offerhande, Ieſu Chriſti, bedecktelijcken beroouen, verre van daer is edt dan, dat ſyſe den volcke daermede aendienē ende deelaftich maeck en ſouden, edt welcke ghedaen werden moet, deur de oprechte vercondinghe 13
des heylighen Euangeliums, waer deur ons aenghecondicht ende ghebootſchapt wert, de ghenaedighe verſoeninghe, vergheuinghe ende voldoeninghe, aller onſer ſonden, alleen deur de heylighe ende eenighe offerhande des lichaems ende bloets Chriſti Ieſu, eenmale ghedaen, aenden houte des Cruyces, der welcke, tſamt allen den ſeer coſtelijcken [x] ſchatten ende den [y] oueruloyenden [z] rijckdommen, Chriſti, wy deur edt [a] alderheylichſte ende [b] duirbaren ghelooue, [c] der wtuercorenen Godes, [d] deelaftich, [e] gherechtueerdicht ende [f] ſalich ghemaeckt werden, want edt Euangelium, ſeet Paulus, [g] is een kracht Godes die daer ſalichmaeckt, alle die aen hem geloouen. De ſelue Apoſtel, ſeet oock, dat wy [h] mede erfghenaemen, mede inghelyuet, ende mede deelachtich ſijn der belooſteniſſen in Chriſto Ieſu, [i] door edt Euangelium. Aengaende dat ſy oock ſegghen willen, dat inder Miſſe oock edt Euangelium te vinden is, daer toe oock andere ſtucken, die wt der heyligher ſchrift ghenomen ſijn, derhaluen de Miſſe oock een bequamen middel is, om den volcke, de offerhande Chriſti, daer mede aen te dienen ende der ſeluer deelachtich te maecken; waer op wy antwoorden, ende ſegghen, datter wel 14
weynighe ſtucken wt den Euangelio ende wt anderen plaetſen der heyligher ſchrift inder Miſſe ghe-

x Colloſ. 2 a. 3.
y Epheſi. 1. a. 8.
z Epheſ. 3. a. 8.
a Inde Epiſt. b. 20.
b 2. Petr. 1. a. 1.
c Titum 1. a. 1.
d Epheſ. 3. a. 6. Hebr. 3. b. 14.
e Rom. 3. c. 24. 25. en 28. en 5. a. 1. Gal. 2. b. 16
f Act. 15. b. 11. Epheſi. 2. a. 8.
g Rom. 1. b. 16.
h Epheſ. 3. a. 6.
i 2. Tim. 1. a. 9.

gheuonden werden, mer niet de hooftſomme der [k] Euangeliſcher leere der ghenaden ende [l] der ſalicheyt: edt welcke dan noch, ſoo edt ſchoon alſoo ware, ſoo ſijn ſy nochtans voor den Heere ſeer te beſtraffen, want de heere Chriſtus, en heeft niet gheboden, edt Euangelium, inder Miſſen te ſinghen oft te leſen, in eener onbekender ſprake, [m] teghen de leere, des Apoſtels Pauli, die oock de ghebeden eñ gheſangen, in onbekender ſpraecke ghedaen, ſeer miſprijſt wanneer de gemeente daer deur niet gheſticht noch ghetrooſt en wert. Maer Chriſtus heeft ſynen Apoſtelen beuolen, dat ſy edt Euangelium, ende edt [n] woort der ghenaden ende [o] der ſalicheyt, den volcke [p] prediken ende vercondighen ſouden, ghelijck ſy oock ghedaen hebben. De wyle dan ettelijcken ſtucken wt den Euangelio, ende wt anderen plaetſen der heyligher ſchryft, inder Miſſe niet recht, mer ganſchelijck misbruyckt werden, ghelijck de Tooueraers oock wel eenige woorden wt der heyligher ſchrift ghenomen, in haeren tooueryen ſeer gruwelijcken misbruycken, ſo wert daer deur edt woort ende naeme Godes, ſeer ſchandelijcken misbruyckt ende ontheylicht, edt welck de heere naer wtwyſen des derden ghebodts, [q] niet wilt ongheſtraft blyuen laeten. Hier hopé wy nv genoech met Godes woort beweſen te hebben, dat de Miſſe gheenſins, een offerhande voor de ſonden is, maer een ſeer duyſter ende ſenijnaftich ſchadelijck neuel, waer deur, de eenighe ende volghenoechſaeme heylighe offerhande, des lichaems ende bloets Chriſti Ieſu, eenmaele ghedaen, verduyſtert ende gheſchonden ende den volcke als door eenen ſeer gruwelijcken ende onlydelijcken kercken-roof, gheſtolen wert. Nv de wyle, de heylige offerhande Chriſti,

k Act. 20. c. 24.
Actum 14. a. 3.
l Act. 13. c. 26.
m 1. Corint. 14. deurgaens edt capit.
n Actu. 14. a. 3. en 20. c. 24. d. 32.
o Act. 13. c. 26.
p Mar. 16. b. 15 Matt. 28. b. 19. Luce. 24. c. 47.
q Exod. 20. a. 7 Deutr. 5. b. 11.

Christi, een eenighe ende krachtighe verſoen-offerhande is, voor alle onſe ſonden, ende derhaluen, gheen ander offerhande, tot verſoeninge onſer ſonden, meer van noode is, ſoo en hebben wy nv oock gheen ander Prieſterdom meer van doen, dan Christi Ieſu onſes eenighen ende [r] hooghen Prieſters, om deur de heylighe, ende [s] volcomen ghenoechſame offerhande ſijns lichaems ende bloets, ons by Gode den vader, te [t] verſoené, eñ [u] voor edt aenſichte Godes, inden hemel voor ons te verſchyné: want hy een euwich eñ [x] onuerganckelijck prieſterdom, van Gode [y] vercreghen ende ontfanghen heeft, [z] nae der ordeninghe Melchiſedech. Derhaluen, nv dan ooc edt [a] Leuytſche Prieſterdom, tſamt oock allen den ceremoniſchen offerhanden der Wet, welcke dienden [b] tot lichamelijcker reyninghe, ende [c] voorbeelden waren, tot op de [d] tydt der verbeteringhe, nv altemale [e] op ghehouden ende voleynt ſijn, deur edt opperſte ende volcomen heylich, Prieſterdom ende eenighe offerhande Christi Ieſu, [f] want waer edt Prieſterdom verandert wert (ſeet de Apoſtel) daer moeſt oock de Wet verandert werden.

Hierteghen ſullen, de Miſprieſters ſegghen willen: Als dat ſy deur naeuolginge, inde plaetſe der Apoſtelen gecomen, nv oock derhaluen Prieſters ſijn, ghelijck de Apoſtelen waeren, want Petrus, daer hy totten Prieſteren ſchrijft, hem ſeluen ooc een mede Prieſter noemt ende een getuyghe des lydens Christi, waer op wy antwoorden ende ſegghen, dat inder rechter ouerſettinge, gheen Prieſters, mer [g] Ouderlinghen behoorden te ſtaen; want men ſal niet beuinden, dat de Apoſtelen ergens inder heyligher ſchrift, Prieſters ghenoemt werden, anders dan ghelijck ſy int ghemeen met allen

r Heb. 3 a. 1. en 4. b. 14. en 5. a. 10. en 6 b. 20. en 7. c. 26. en 8 a. 1 en 9. b. 11 ende 10. c. 21.
ſ Hebr 7 c. 25.
t Rom. 5 a. 10. 2. Cori. 5. b. 18. 19. ende 20. Colloſ. 1. b. 20.
Hebre. 9 b. 12. 1. Ioann. 2. a. 2. 1. Ioan 4. a. 10.
v Hebr. 9 c. 24.
x Heb. 7. c 24.
y Hebr. 8. a. 6.
z Heb. 7. b. 17.
a Hebre. 7. b. 11.
b Heb. 9. b. 13.
c Heb. 8. a. 5. 6. ende 10. a 1.
d Heb. 10. a. 9.
e Heb. 10. a. 2. 2. Cori. 3 b. 14.
f Hebr. 7. b. 12.
g 1. Petri. 5. a. 1.

allen Christ-gheloouighen, Prieſters ghenoemt werden, om te offeren gheeſtelijcke offerhande des loſs ende der danckſegginghe, Waer van hier voren breeder verhaelt is, mer de Prieſters (Preſbyteri) hebben haren name van outheyt gecregen niet van outheyt der iaeren, mer van wyſheyt, verſtant ende eruarentheyt, want [h] cloeckheyt onder den menſchen (ſeet de wyſeman) is dat rechte grouwhayr, eñ een onbeuleckt leuen, is dat rechte oudardom) met welcken gauen ſy behoorden vanden Heere begaeft te ſijn, die oft inder regieringhe, oft in der bedieninghe des woorts, inder kercken Godes gheroepen ende gheſtelt werden, ſoo ſijn dan Petrus ende de ander Apoſtelen Ouderlinghen gheweeſt, ghelijck oock nv alle andere [i] ghetrouwe dienaren ende wtdeelders der verborghentheyden Godes, Ouderlinghen ſijn, welcke onderſcheyden werden nae harer beroepinge, de ſommighe inder bedieninghe des woorts, ende wtrichté der Sacramenten, die andere werden by de dienaren des woorts gheuoecht, om gheſamender hant, ghetrouwelijcken ſorghe te draeghen ouer de regieringhe, ende edt rechte ghebruyck der Diſciplyne, in der kercken Godes te beleyden, op dat [k] alle dinghen ordentlijcken ende ſtichtelijcken [l] inden huyſe der ghemeente Godes, toegaen meughen. Edt onderſcheyt der tweederley Ouderlijngen bewijſt de Apoſtel Paulus, daer hy ſeet, [m] de Ouderlijnghen die wel regieren, ſullen dobbelder eeren weerdich gehacht ſijn, in ſonderheyt, die daer aerbeyden, in den woorde ende inder leeringhe: ende werden ooc te ghelijck Biſſchoppen genoemt, gelijck Paulus van Mileten ſant ende liet de Ouderlinghen der ghemeente roepen, den welcken hy een ſeer ſchoon vermae-

h Sapi. 4. a. 8. 9.

i 1. Cor. 4. a. a 6 en 2.

k 1. Cor. 14 d. 4

l 1. Tim. 3. b. 15.

m 1. Timo 5. b. 17.

vermaninghe ende waerſchuwijnghe ghedaen,
n Act.20.c.28. achter nae gheſeet heeft, [n] ſoo hebbet nu acht op
v ſeluen ende op de ganſche kudde, ouer welcke
de heylighe Gheeſt v gheſteit heeft tot Biſſchop-
pen, om te weyden de ghemeente Godes; welcke
hy, door ſijn eyghen bloet verworuen heeft: Soo
werden dan de Apoſtelen eñ alle andere dienaers
der Gemeẽte Godes, ouer al inder heyliger ſchrift
o 1. Ti. 3 a.1.2. niet anders genoemt dan [o] Biſſchoppen, [p] Ouder-
Titum.1.a.6. linghen, [q] Euangeliſten, Leeraers eñ herders, met
p Act.20.b.17. werden ſy nergens miſprieſters ghenaẽt, edt wel-
Timot.5.b.17. ke de heylighe Geeſt niet ſoude verſweghen, noch
1 Petr.5.a.1.
q Ephe.4.b.11. naeghelaten hebben, indien daer miſprieſters ge-
weeſt hadden, ende noodich waren, inſonder-
heyt daer hy deur den Apoſtel Paulum, vander
veruullinghe aller dinghen, deur Chriſtum, ver-
haelt ende ſeet. Die hier neder ghedaelt is, is ooc
de ſelue die opgheuaren is, bouen alle hemelen,
op dat hy alle dinghen veruullen ſoude, ende hy
r Ephe.4.b.11. 12. [r] heeft ſommighe tot Apoſtelen gheſtelt, ſommi-
ghe tot Propheten, ſommighe tot Euangeliſten,
ſommighe tot herders ende leeraers, totten were-
ke des dienſtes, op dat de heylighen verheelt wor-
den, ter opbouwinghe des lichaems Chriſti: Hier
en is gheen gewach noch niet eens ghedacht ghe-
weeſt, van enighe miſprieſters, derhaluen ſy alte-
vergheefs aerbeyden, om haer prieſterdom, tot in
edt opperſte des Hemels, iae oock bouen Maria te
verheffen, want Maria (ſegghen ſy) heeft Chriſtum
maer eens ontfanghen eñ ghebaert, dien ſy (als ſy
ſegghen) ſcheppen eñ maecken kunnen, ſo dicma-
le ſy hem hebben willen, recht oft de ſchepper, den
ſchepſel, ten dienſte ſtaen eñ onderdanich weſen
moeſte, edt welcke ſeer gruwelijck, om te dencken
veel booſer te ſegghen is, maer hier teghen ſoude
Maria

Maria met goeden rechte de waerheyt tegen hen
ſegghen meughen, dat ſy Chriſtum Ieſum haren
ſeer gheliefden ſone, met alteueel ſeer grooter
ſorchuuldicheyt eñ getrouwicheyt, opghebracht
eñ meer behoorlijcke t eerbiedinghe eñ liefde be-
weſen heeft, dan de miſprieſters nv doen, wélcke,
8 ghelijck ſy ſegghen Chriſtum dicmalen, niet meer
dan met vijf woorden ſcheppen, dan nochtans ſoo
ongenadelijc in drye ſtucken breken eñ met veele
tanden op eten, waermede ſy eerſtmale, haer ſpel
eñ factien gehadt hebbé, gelijc een Catt eerſt met-
ter Muys in wonderlijcken factien haer genuechte
neempt, mer naeder hant der Muys ſeer qualijck
gheloont eñ opgheten wert. Maer op dat nu de
miſprieſters ouer ons niet claeghen noch ſegghen
ſouden, dat wy hen ſeer grooteliicken te cort doen
wanneer wyſe ganſchelijck van haren ſeer dier ge-
cochten Prieſterdom beroouen willen, ſoo iſt dat
9 wy hen ſeer geerne toelaten, dat ſy ſodaene Prie-
ſters ſijn, ghelijck die u Prieſters ten tyde Hoſea
ende Ieroboham waeren, indien ſy dan, hier me-
de niet te vreden ſijn willen, ſoo meughen ſy
edt haeren heylighen Vaeder den Paus clae-
ghen, eñ hem bidden om goeden raet, want haer
Prieſterdom, dat ſy van hem met gelt ghecreghen,
ende langhen tijt beſeten hebben, wilt nu ſijn
heylicheyt ende kracht verlieſen, iae by velen ſeer
vuyl ſtincken, om dat ſy, van hem met Olye ſon-
der ſaut (dat is ſonder Godes woort) tot Prieſters
gheſalft ende ghewijt ſijn.

De wyle wy nv, deur kracht des woorts Godes,
onſe wederpartye van haeren alderbeſte wape-
nen berooft hebben, welcke ſijn haer Prieſter-
dom ende hare offerhanden der Miſſen, ſy haer
Vagheuier niet meer beſchermen noch ophouden
kunnen

f Matt. 2.b.14. Lu. 2.c.45.48. t Ioann. 2.a.5.

u Hoſea 6.a. 9. 1.Reg.13.c.31. 2.Re.17.d.32. Malach. 1.a. 6. Malach. 2.a. 8. Breeder vande Prieſters leeſt bydē Propheet Baruch deur-gaens in edt 6. cap. ende in de Hiſtorie vandē af Godt Bel.

kunnen, maer dewyle dat sy haer Vagheuier met der heyligher schrift soecken te beschermen, soo sullen wy, op dat wyse heel wapenloos maecken, haer sonderlingste argumenten voort-bringhen ende met Godes woort ende met getuyghenissen der vaderen wederlegghen.

Ten eersten soo bringhen sy by, wt Mattheo ende Luca, daer Christus leert ende seet: [x] weest haestelijck goetwillich met uwer partye, de wyle ghy met hem noch op den wech sijt, op dat uwe wederpartye v niet eēmaele dē richter ouer en leuere, eñ de richter v ouerleuere den dienaer, ende indē kercker geworpen werdest, ick segge v voorwaer, ghy en sult van daer niet wt komen, tot dat ghy oock den laesten penninck betaelt hebst. Wy antwoorden ende seggen, dat sy de woorden Christi met ghewelt ende onrechtelijcken op haer Vagheuier trecken, want Christus leert ende vermaent ons daer, dat wy ons intijts, [y] verssoenen ende vereenighen sullen met onsen naesten, op dat wy in gheen schade en komen, soo wy in edt recht ghetrocken, ende vanden richter inder gheuanckenisse geworpen werden, ter tyt toe, dat wy onse wederpartye edt wterste betaelt ende te vreden ghestelt hebben.

x Matt. 5.c.25. Luc 12.f.58.

y Matt. 5.c.24.

Ten tweeden bringhen sy oock by, daer Christus leert ende seet: [z] Wie iet spreeckt teghen des menschen sone, dien werdet vergheuen. mer wie iet spreeckt tegen den heylighen Gheest, dien en wordet niet vergeuen, noch in deser noch in geener werelt, Marcus seet, [a] die heeft gheen vergeuinghe in euwicheyt, mer is schuldich des euwighen oordels, hier wt willen sy besluyten ende seggen, dat hoe wel de sonden ende lasteringhen die teghen den heylighen Gheest gheschien, hier noch

z Mat. 12. d. 32. Luce, 12.b.10.

a Marc. 3.c.29.

hier noch hier namaels niet vergheuen werden, dat daer dan, nochtans wel andere ſonden, nae deſen leuen ver gheuen werden, edt welcke (ſeghen ſy) niet weſen kan, der ghener die inden Hemel ſijn, want die en behoeuen gheen vergeuinge der ſonden. Noch oock vanden genen die in der hellen, ſijn, want die en verwachten geen vergheuinge der ſonden, ergo, ſo moet edt dan wel ſijn, vanden gené, die in den vageuier ſijn, weleker ſonden, die hier niet vergeué ſijn, noch moeten in dé vaegeuiere gereynicht eñ daer wt verloſt werden, waer op wy antwordé eñ ſeggen, dat haere beſluytinge eñ wtlegginge den worde Godes niet gelijcformich, maer daer tegen ſtryden, derhaluē ooek valſch ſijn, want Chriſtus de euwige waerheyt eñ wyſheyt Godes, leert ſeluer niet meer dan van [b] tween wegen, de eenen brenckt totté eeuwighen leuen, eñ de ander totter euwiger verdoemenifſe, Inſchelijcken en leert oock de ganſche heylighe ſchrift niet meer dan van tweederley ſoorten van volcken, die een ſijn de recht gelouigé, den welcké belooft wert [c] edt eeuwige leuen, nae deſen leuen, de ander ſijn de ongeloouigé, die ter [d] euwiger verdoemeniſſe verordeelt ſijn nae deſen leué, nv deſer beyder ſoorten en hebben, de eene geen vergheuinge der ſonden van doen, eñ de ander ſoorte gheen vergeuinge meer te verwachten, gelijck de voorſtanders des vageuiers ſeluer bekennen. Chriſtus heeft dan geenſins willen te kennen geuen, datter enige ſonden, nae deſen leuen vergeuen werden, Maer wilt daer mede te verſtaen geuen, hoe dat de ſonden eñ laſteren tegen dé H. Gheeſt ſoodaene ſeer grouwelijcke eñ verſchrickelijcke ſondé ſijn, dat ſy noch hier in deſen leué, noch oock in geener werelt, dat is (gelijc Marcus

b Matt. 7. b. 13. en int 14. vers.

c Ioan. 3. b. 15. en int 16. vers.

d Ioan. 3. b. 18. ende d. 36. vers Ioan 6 d. 40. Ioan. 11. c. 25. 26. Marc. 16. b. 16. ende d. 36. vers Ioan. 8. c. 24. Marc. 16. b. 16.

seet) in eu wicheyt niet vergeuen en sullen werdē.
Ten derden brengen sy by de woorden Pauli daer,
e 1.Cor.3.b.12 13.14.15.vers. hy seet.[e] Ist dat nv iemandt op desen gront timmert, gout siluer edele gesteenten, hout hoy, ofte stoppelen, soo sal eens iegelijcks werck openbaer werden, de dach salt klaer maecken, want edt sal met vier geopenbaert werden, ende hoe daenich eens iegelijcks werck is, sal dat vier beproeuen, ist, dat iemants werck sal blyuen, dat hy daer op ghetimmert heeft, soo sal hy loon ontfangen, maer is dat iemants werck verbrant, soo sal hy schade lyden. Maer hy selue sal salich werden, doch alsō als door edt vier. Dese plaetse trecké sy oock met gewelt onrechtelijcken op haer vageuier, waer van nochtans niet een de minste sillebe, mer ganschelijck ter contrarie verstaē moet werdē, want Pau-
f 1.Cor.4.a.1.2 lus leert eñ vermaent daer alle [f] trouwe Dienaers eñ wtdeelders der verborgentheyt Godes, dat sy
g 1.Cor.3.a.10 en int 11. vers. [g] toe sien sullen, op geen ander fondament te timmeren, dan Paulus als een wys timmer meester geleyt hadde. Namelijck op Iesum Christū, eñ by edt gout, siluer eñ edelgesteēte, verstaet hy de op-
h Act.20.c.24. rechte leere [h] der Genaeden Godes, waer mede de Dienaers als trouwe boumeesters, edt volcke
i 1.Cor.3.a.9. Epheſi 2.c.21. k 1 Cor.3.b.11 Epheſi.2.b.20. Matt.16.b.18. als een [i] timmeragie, op edt eenich [k] fondement Christum Iesum fonderen eñ bouwen sullen, ende by edt hout, hoy eñ stoppelē, verstaet hy, alle ydele, eñ onnutte leere, welcke in edt op bouwen des huyses (der Gemeente Godes, seer lichtelijcken verualle ende verdwynen moet, wanneer eens iegelijcs werck, duer edt krachtige vier des Heyligen Geestes, sal beprooft, eñ als dan beuondē werden, hoe daenich eens yegelijcks werck is, dat hy ghebout heeft. Dat de Heylige Geest als een vier krachtich is wert by Ioanne gheleert, daer hy seet,

dat

dat Christus [l] nae hem komen ende doopen, soude metten H. Geeste ende met vier, dat is, met dē [m] vierigen krachtigen gaeuē des Heyligen Geestes Ghelijck oock Godes woort by Ieremia [n] een vier, ende by Dauid een [o] duerlautert vier genoēt wert, waer deur de leere, der bouweesters moet onderſocht eñ gheproeft werden, ende die in edt
354 bouwen recht ende trouwe beuonden werdē ſtellen den beloofden loon ende de [p] onverwelckelijcke kroon der heerlijckheyt, van Christo Iesu den opperſten herder ontfanghen. Maer soo in iemāts werck, ofte geboutſel iet ydels ende onnuts beuondē wert, soo ſal hy ſchaede lyden, dat is, daer van gheenen loon ontfanghen, maer nochtans
155 ſalich werden, doch als duer edt vier, dat is die enighe ydele ende onnutte leere, in ſynē bouwen ghebruyckt heeft, ende de ſelue leere, duer edt vier des Heylighen Geeſtes, ende des woorts Godes, laet branden ende vernietight werden, die ſal duer edt vier des Goddelijcken woorts in ſyner herten [q] brandende gemaeckt, ende duer edt [r] krachtighe vier, ende [s] werckinge des Heyligher Geeſtes, in dē waren gelooue [t] geſterckt, [u] Salich ghemaeckt ende [x] verlegelt werden. Alleen [y] wt Genaeden duer Iesum Christum, die daer edt eenighe [z] ſondement ende de vaſte gront, oock de [a] oorſaecke der eeuwiger ſalicheyt is, wāt [b] in geenen anderen (ſeet Petrus) en is Salicheyt.

Ten vierden brenghen ſy by, wt der hiſtorie Hiob, daer hy van allen ſynen vriendē eñ eygen huys ghesinne verlaeten eñ beſpot, iae in ſulcker elende eñ benoutheyt was, als waere hy vā Godt ganſchelijck verlaten ende verſtooten geweeſt, wt welcker oorſaecken hy wt geroepen eñ geſeet
35 heeft, [c] Ontfermt v mijner, Ontfermt v mijner

l Matt. 3. b. 11. Luc. 3. b. 16.
m Actum. 2. a. 3
n Iere. 23. c. 29.
o Pſal. 12. a. 7.
p 1. Pet. 5. a. 4.
q Luc. 24. d. 32.
r Coll. 1. c. 29.
Epheſien. 3. a. 7 ende b. 16. vers
ſ Epheſi. 1. b. 19
t Colloſ. 2. a. 7.
u Titum. 3. a. 4.
x Ephe. 1. b. 13. ende in 4. b. 30
y Actu. 15. b. 11. Ephe 2. a. 5. 8.
z 1. Cor. 3 b. 11
Eph. 2. b. 20. 21
Matt. 16. b. 18.
a Hebre. 5. a. 9.
b Actu. 4. b. 12.
c Hiob. 19 c. 21

ghy myne vrinden, want de hant Godes heeft my geraeckt, dit trecken sy oock met gewelt op haer Vageuier, waer inne de Zielen, tot haere vrienden roepen, ende bidden, om daer wt geholpen te werden, insonderheyt duer Zielmissen. Maer de wyle edt doch soo klaer is als de sonne, dat Hiob tot syné vrienden geroepen eñ geclaecht heeft in syner elende ende smerten, daer mede hy hier in desen leuen vanden Heere seer hoochlijck beproeft eñ gecoeffent geweest is, so is edt voorwaer iae wel een seer groote onbeschaemtheydt, dat sy soo stoutelijck eñ gherustelijck met Godes woort te verdrayen, haeren spot houden. Ten vijfté, brégen sy by wt edt boeck der Machabeen, hoe dat Iudas de seer vrome helt [d] twee Duysent drachmas siluers, tot eenen sond-offer nae Ierusalem ghesonden ende voor de doodé ghebeden heeft, op dat haer de sonden moechten vergeuen werden, dit moet (segghen sy, vanden dooden die in vageuier sijn verstaen werden, want die indé Hemel sijn behoeués niet, noch die inder Hellen sijn, verwachtens niet, waer op wy antworden eñ seggen. Ten eersté, dat edt boeck der Historien Apocryphã is, derhaluen oock onder de Kanonische boecken niet ghetelt, noch aengenomen, mer onbequaem is, om eenige stucken des gelooues daer wt te beuesten. Ghelijck Hieronymus seluer seet, dat de Authoriteyt niet en duecht, om enige leere daer wt te beuesten. Ten anderé oock, dewyle de Authuer dies boecks seluer begeert datment hem [e] vergeue, so by edt niet recht ghedaen heeft, soo geeft hy daer mede genoechsaem te kennen, dat sijn doen niet soo gewis, mer twyffelachtich, derhaluen oock niet voorder aentenemen is, dan soo verre edt met der Authoriteyt der heyliger schrift

d 2. Macha. 12. c. 43.

e. 2. Macha. 15. d. 39.

ouer

57 ouer een, coempt ende ghelijckformich is, want datmen enighe offerhanden doen eñ bidden sal, voor de dooden, op dat hen de sonden moechten vergeuen werden, en wert nergens gelesen inder heyliger schrijft noch der seluer ghelijckformich geuonden. Noch oock Paulus, vermaēt daer van niet een woort, als hy leert, [f] hoemen sich behoort te draghen ouer de doodē edt welcke onghetwyfselt, de Heylige Gheest, niet soude verswygen mer te kennen gegeuen eñ geboden hebben, indiē edt soo noodich geweest hadde, als de gene seggē eñ leeren, dier edt beste profijt van hebben. Eñ oock hieren boué, soo staet inder Historien, dat Iudas, sijn doen wt eener [g] goeder eñ heyliger meeninge aengeleet heeft, derhaluen oock niet en mach naer geuolcht werden, want Godt verbodē heeft datmen wt menschelijcken goet duncken [h] niet doen sal edt gene dat ons recht eñ goet dunckt te sijn. De wyle oock daer by staet, dat Iudas [i] bedacht, dat de gene, die in den rechtē gelooue sterue, vruechde eñ salicheyt te hopen hebben, soo was edt ganschelijck niet noodich, voor de sulcke noch enige offerhanden te doen eñ voor de dooden te bidden, Want die in den rechtē [k] gelooue sterue, die sijn, nae den belooften Godes salich, ende die in [l] ongelooue sterué, die sijn verdoemt, Maer de beschermers des vageuiers leeren ende seggen, dat de gene die daer niet heel quaet noch oock niet geheel goet en sijn in edt Vageuier komen ende aldaer voorts ganschelijck van sonden gesuyuert eñ gereynicht werden moeten, eer sy muegen komē in edt nieuwe Ierusalē, daer [m] niet onreyns in komē en mach. Datter niemant in edt nieuwe Hemelsche Ierusalē komē en mach noch en kan, ten sy dat hy eerst, eñ alte voeren, van al-

f 1. The. 4. b. 13 en int. 4. vers.

g 2. Macha. 12. c. 49.

h Deut. 12. a. 8

i 2. Macha. 12. c. 45.

58 k Ioan. 3. b. 18. d. 36. Ioan. 5. c. 24. Marc. 16. b. 16.

l Ioan. 3. b. 18. d. 36. Ioan. 8. c. 24. Marc. 16. b. 16.

m Ap. 21. c. 27.

len ſinen ſonden, afgewaſſchen ende gereynicht
ſy, dat bekennen wy ſeer gerne metten monde en-
de geloouen metter herten. Maer wy ſeggen wt
Godes woort, dat wy duer gheenen anderen mid-
del, van allen onſen ſonden, afghewaſſchen noch
ghereynicht werden kunnen noch mueghen, dan
alleen, duer edt heylich ende onſchuldich ſeer
n Petri.1.b.19. n dierbaer bloet, onſes Heeren Chriſto Ieſu, want
o Apoc. 1. a.5. hy heeft ons lief ghehadt ſeet Ioannes, ende o ge-
p Ioan.1.a.7.9. waſſchen met ſynen bloede, edt welcke p ons reyn
maeck, van alle onſen ſonde, ende iſt dat wy onſe
ſonden bekennen, ſoo is hy getrouwe ende recht-
uerdich, dat hy ons de ſonden vergeeft, ende rey-
q Titu.2.b.14. nicht ons vã aller ongerechticheyt, wãt hy q heeft
hem ſeluen voor ons ghegeuen (ſeet Paulus) op
dat hy ons verloſſen ſoude, van aller ongherech-
r Colloſ.2.b.13 ticheyt, en heeft ons vergheuen r alle onſe ſonde,
gelijck de Heere oock belooft by Ieremiam ende
Heſekielem dat hy ons wilt reynigen eñ vergeuen
ſIerem.33.a.8. ſ alle onſe ſonden, Wat ſonden ſullẽ hier dan noch
Heſekiel. 36. moeten ouerblyuen, om in edt verſierde vageuier
c.35. nae deſen leuẽ, noch te ſtraffen ende genoech ge-
ſuyuert te werden? want beneuens dat wy duer,
t Apoc.13.a.8. edt bloet des vandẽ beginne t geſlachteden Lam-
mekens, ghewaſſchen eñ ghereynicht werden van
allen onſen ſonden, eñ verloſt van alle onſer on-
gerechticheyt, ſo belooft de Heere ons ooc noch
u Ieſaei.7.b.17 dat hy u alle onſe ſonden achter ſinen rugge wer-
x Mich.7.b.19 pen. Item x in edt Diepſte der Zee verdrincken,
y Ieſa.43.c.25 ende y haerer niet meer ghedencken en wilt, Wt
edt gene dan, dat voorſeet is, ſal nv een ieder ſeer
lichtelijck ſien ende verſtaen kunnen, dat de offer-
handen der Miſſen, eñ edt bidden voor de doo-
den int vageuier, een ghedicht ſchalck vont
ende gelt feeſt is, Want die gheen gelt te gheuen
heb-

hebben, en werden noch duer de offerhanden der Miſſen, noch duer de gebeden wten vageuier niet geholpen, dewyle de Miſprieſters, ſonder loon niet doen en willen, ghelijck oock de Prieſters tē tyde Malachia, ſoo gierich ende eyghenſoeckich waeren, dat ſy (gelijck de Heere ouer hen klaechde) niet [z] een duere toeſloten, noch ſynen altaer gheen vier aenſtaecken, om niet. Derhaluen dan, wie wyſelijck doen wilt, die verlaete hem niet op de offerhanden der Miſſen, noch op edt vageuier noch oock op edt bidden, naē deſen leuen, want waer de [a] boom valt (ſeet de wyſeman) edt ſy Suydē ofte Noordē daer ſal hy liggen blyuē, willē de lief hebbers des vageuiers, als noch Godes woort niet gheloouen, ſoo laetſe haer ooren wel wyt op doen ende hooren wat Auguſtinus, ende Hieronymus, daer van leeren, want Auguſtinus leert eñ ſeet [b] de gene die gelouē datter een vageuier is, die ſullen daer mede bedrogen werdē, ende Hieronimus, ſeet [c] alſoo lange wy in deſen leuen ſijn, ſoo muegen wy malcanderen helpen met raet, en voor Malcanderen bidden, maer als wy van hier geſcheyden ſijn ſullen, ſoo en mach niemant voor ons bidden, want een ieghelijck moet ſijne eygē laſt draghen. Ghelijck oock edt derde Concilium van Tholleten exſpreſſelijcken, verbiedt voor de dooden te biddē. Aengaēde dat de Apo. Philip. 2. a. 10. ſeet dat inden name Ieſu buyghen ſullē alle knien, der gener die inden Hemel opter aerdē eñ onder aerdē ſijn moetmen verſtaen, dat alle creatueré Chriſto, dē Heere onderworpē ſijn wāt hē is alle gewelt eñ heerſchappye gegeuē indē Hemel, opter aerdē ende onder der aerdē. Indié dit alles noch niet geldē en mach, ſo muegē ſy haer vageuier, dā wel dapperlijc aēſtockē, tegē dat ſy daer

z Malac. 1. a. 10

a Eccle. 11. a. 3.

b Auguſtinus in enchri. tot Lauren. Capit. 67.

c Hieronymus Queſtione 13. Capit. 2.

ſeluer in komen, eñ als dan beuinden ende gevoe-
len mogen, hoe edt daer in geſtelt, eñ van daer
wt te geraeckē is, want volgens edt ſpreeckwoort,
ſoo is verſoecken edt noutſte, ende tſekerſte.

Nu dewile onſe wederpartye ock leerē eñ ſeg-
gē dat de menſchē, duer haere goede werckē ooc
edt eeuwige leuen verdienen, eñ ſalich gemaeckt
werdē ſoo is edt oock noodich, dat wy haer bewys
reden eñ de voorneemſte ſchriftē, die ſy gebruy-
cken verhaelen eñ met Godes woort oock weder-
leggen ſullen. Tē eerſtē brengē ſy by wt verſchey-
dē plaetſen der heyliger ſchrift, daer geſeet ende
d Pſal. 62. b 13 geleert wert, dat Godt [d] eenē iegelijckē vergeldē
Hiob. 34. b. 11. eñ loonē ſal, gelijck hy verdient heeft, waer op wy
Ierem. 17. a. 10 en int 25. b. 19. antwoorden eñ ſeggen, dat ſy wt allen dē plaetſen
Matt. 16. c. 27. der heyliger ſchrift, die daer vā verdienſte ſpreec-
Rom. 2. a. 6. kē, nimmermeer bewyſen en ſullē, dat daer derſel-
Apoca. 2. c 23. en int 22. b. 12. uen eenige ofte inder ganſcher heyliger ſchrift, vā
enigē verdienſtē der goeder wercken, mer alleen
vāden verdienſten eñ ſtraffinghe der quaeder eñ
booſer werckē verſtaen werdē moet want anders
moeſte Godes woort eñ de H. Geeſt tegē ſich ſel-
uen ſtryden eñ oneenich ſijn, edt welcke geenſins
waer ſijn en kā. Die dā noch willē duer de verdié-
ſten der goeder wercken gerechtuerdicht eñ Sa-
lich werdē, die muegen toe ſien, hoe ſy dē Apoſtel
c Rom. 11. a. 5. Paulum ouerwinnē ſullen, daer hy ſeet, [c] alſo gaet
edt nv oock tot deſer tijt toe met deſen ouer ghe-
bleuenen, nae der verkieſinge der Genaedē. Is edt
dā wt Genadē geſchiet, ſo en is edt niet wt verdié-
ſte der werckē anders en ſoude Genade geē Ge-
naede ſijn, Maer is edt wt verdienſte der wercken,
ſo is edt niet wt Genade, anders en waere verdié-
ſte geen verdienſte. Eñ op datmē den werckē gee-
nerleye verdienſten toe ſchrijuē, maer der ouer

leer

seer [f] heerlijcker ende [g] euwigher ghenaede Godes beweſen in Chriſto Ieſu, alleen den lof prijs ende eere gheuen ſoude, ſoo ſeet Paulus, [h] Eer de kinderen gheboren waren, ende noch goet, noch quaet ghedaen hadden, op dat Godes voornemen beſtonde nae der verkieſinghe, ſoo wert tot haer gheſeet, niet wt verdienſte der wercken, maer wt ghenade des roepers, de meeſte ſal den minſten dienſtbaer werden, als daer gheſchreuen ſtaet, Iacob hebbe ick lief ghehadt, mer Eſau hebbe ick gehaedt. Hier toe dient oock, dat Godt ons in Chriſto Ieſu, [i] wtvercoren heeft voor der werelt grontlegginghe ende heeft ons gheſeghent met allerley gheeſtelijcken ſeghen inde hemelſche goeden in Chriſto Ieſu, op dat wy ſouden heylich ende onſtraffelijck weſen voor hem inder liefden: alſo ſeet oock de Apoſtel Paulus, dat [k] daer gheen onderſcheyt en is (ſprekende vanden Ioden ende Heydenen) ſy ſijn altemael ſondaers ende hen ontbreeckt de roeme, dien ſy van Godt hebben ſouden, ende werden ſonder verdienſte gherechtuerdicht, wt ſijnder ghenade, deur die verloſſinghe, die deur Chriſtum Ieſum geſchiet is, welcken Godt voorgheſtelt heeft tot eenen throon, der genaden
138 deur edt gheloouc in ſynen bloede. Maer hier ſullen ſy ons tegen werpen ende ſegghen willen, hoe dat Moyſes ſeet, dat des Heeren geboden te doen, ende nae allen ſinen rechten, hem te vreeſen, [l] onſe gherechticheyt ſijn ſal voor den heere onſen Godt. Item datmen [m] metten pant des naeſten niet ſlaepen maer dien wederom gheuen ſal, als de ſonne onder gaet, dat hy mach in ſynen cleede ſlaepen, dat ſal voor den Heere uwen Godt, een gherechticheyt weſen. Item dat de daet Pinchas, [n] hem gherekent is tot gherechticheyt. Waer op ende

f Ephe. 1. a 6.
g Ieſaia 54. a. 8
h Rome 9. b. 11 12. en. 13. vers. *Ghelyck Iacob onder de perſoon ſynes broeders Eſau, den ſeghen van ſynen vader ontſinck. Alſoo ontfanghen vvy oock den Hemelſchen ſeegen van Godt onſen Vader, onder de perſoon onſes broeders Chriſti Ieſu.*
i. Ephe. 1. a. 4.
k Rom. 3. c. 22. 23. 24. ende 25 vers. *Laet ons met vrymoedicheyt gaen tot Chriſtum Ieſum den Troon der Ghenaden op dat vvy barmhertigheyt krijghen ende Ghenade vinden. Hebr. 4. 16. vvant hy verſchijnt voor edt aenſchijn Godes, voor ons Hebre. 9. 26.*
l Deut 6. c. 25.
m De. 24. b 12. en int. 13. vers.
n Pſal. 106. 31.

ende op dierghelijcken ſpruecken, wy antwoorden ende ſeggen, datmen ſoodaene wyſen van ſpreecken niet mach verſtaen, dat wy deur enighe goede wercken voor Gode verdienen om van onſen ſonden gerechtueerdicht te werden, maer moeté verſtaen werden van wercken der gherechticheyt, de
o Phili. 1 b. 11. welcke van Godt gheboden, ende hem deur Chri-
Hebr 13 c. 21. ſtum Ieſum aenghenaem ſijn, want hy p heeft de
p Pſal. 45 a 8. Hebree. 1 a. 9. gherechticheyt lief, ende haet de ongherechtich-
q Ieſa 33. b. 14 eyt gelijc ooc Ieſaias vraecht eñ ſeet, q wie iſſer onder ons, die by den euwigé gloet woonen kan? wert
r Ieſa. 33 b. 15. geantwoort, r die in gherechticheyt wandelt ende ſpreeckt wat recht is: gelijc ooc de heere ſelue getuycht ende ſeet. Ick ben de Heere uwe Godt, die v leert, ſo wat v profitelijck is, ende leyde v op den
f Ieſa. 48. b. 18. wech daer ghy op henen gaet, f och oft ghy op myne gheboden merckte, ſoo ſoude uwe vrede ſijn, ghelijck een waterſtroom ende uwe gherechticheyt ghelijck als goluen der Zee, inſchelijcks, daer de Heere ons tot wercken der liefden vermaent,
t Ieſae. 58. a. 8. onſen naeſten te bewyſen, ſo ſeet hy, t als dan ſal v licht opgaen ghelijck de daegheraet, ende v beteringhe ſal haeſt comen, ende uwe gherechticheyt ſal voor v henen gaen, eñ de heerlijcheyt des Heeren, ſal v tot haer nemen. Hier toe is edt oock, dat
v Luce. 1. h. 74. 75. wy by Luçam dé Euangeliſt vermaét werden u dat wy vandé handen onſer vianden verloſt ſynde, den Heere ſonder vreeſe dienć ſullé, alle onſe leefdage in heylicheyt eñ gherechticheyt, die hé behaechelijck is, hoe wel dan dat de gherechtighe wercken van Godt geboden, hem aenghenaem ſijn als ſy wt
x Hebr. 11. a. 6. Rom 14. c. 24. Galaten 5. a. 6. 2. Pet. 1. a. 5. 6. ende 7. den rechté x gelooue inder liefde gedaen werden, ſo en meugen wy nochtãs geenſins, enige gerechticheyt, tot vergeuinge eñ voldoeninge onſer ſonden, daer mede voor Godt verdienć, noch vercryghen.

ghen, Want Ieſaias roept wt eñ ſeet [y] Inden Hee- y Ieſai.45.c.14
re hebbe ic gherechticheyt eñ ſterckte, [z] want edt z Ieſa.45.c.25.
gantſche,ſaet Iſraels wert gherechtuerdicht inden
Heere,eñ ſy ſullen haer ſyner beroemen,gelijc ooc
de Heere ſelue leert eñ ſeet,dat wy ons dies [a] roe- a Iere. 9.c.23.
men ſullen, dat wy hem kennē eñ weten dat hy de
heere is,die barmhertichеyt,recht eñ gerechtich-
eyt,oeffent op der aerden wāt ſulcks behaecht my
ſeet de Heere. Maer hier tegen ſullen onſe weder-
partye ſeggen willen,hoe dat Dauid gheſeet heeft, b Pſalm.7.a.9.
[b] Richt my Heere nae mijner gherechticheyt eñ c Pſal 18.c.21.
vromicheyt: [c] De Heere doet wel aē my,na mijner
gerechticheyt, [d] daerom vergelt my de Heere nae d Pſal.18.c.25.
mijner gerechticheyt &c. Waerop wy antwoorden
ende ſegghen,dat hoe wel Dauid ſoo gheſproken,
dan nochtans niet gheſocht noch oock ghemeent
heeft, om deur ſijn vromicheyt ende gherech-
ticheyt, in den gherichte Godes, van ſynen ſon-
den gherechtuerdicht ende los gheſproken te
werden, want als hy den toorn Godes ouer ſyne
ſonden, voelde, ſoo heeft hy met ernſt wtghe-
roepen ende gheſeet, [e] Iſt dat du Heere wilt de e Pſal. 130.a.3.
ſonden rekenen, Heere wie ſal beſtaen kunnen,
[f] en gaet niet int gherichte met dynen knechte, f Pſal.143.a.2.
want voor dy en is geen leuendich menſche rech-
tuerdich gheuonden, [g] Godt, ſijt my ghenadich, g Pſal. 51.a.1.
nae dyner goetheyt,ende doet mijn ſonden wt nae
dyner grooter barmhertichеyt. h 2.Samu.16.a.

Soo moeten dan Dauids voorſtellingen, op een 7.8.
ſeer onghelijcke ander wyſe verſtaen werden, te i 1.Samu.26.b.
weten, wanneer nu Dauid, vanden Koninck Saul, 18.
ende vanden ſynen als Semei, ende veel meer k 1.Samu 24.a.
anderen ſyner vianden [h] ghelaſtert ende beſchul- 10.11.12.13.
dicht, daer toe oock totter doot [i] veruolcht wiert, 14.15.16.
ſo heeft hy hem verantwoort eñ [k] verontſchuldicht 1.Samue.26.b.
ouer 18.19.20.21.
22.23.ende24.

ouer edt ghene, daer van hy met onrecht beſchuldicht ende ghelaſtert was, ende heeft alſo ſijn vromicheyt ende gherechticheyt tot ſijnder onſchuldinghe ende onnooſelheyt gheſtelt, teghen die ongherechticheyt, booſheyt ende valſcheyt ſyner
l Pſal. 35. b. 11. en int 15. vers. vianden, die hem [l] aenteghen ende opleden dese hy niet ſchuldich en was, ghelijck Dauid, hem met gheduldicheyt beweſen ende gheſeet heeft, tot
m 1. Sam. 24. b. 11. 12. 13. vers. Saul, [m] Mijn vader ſiet doch dat ſtuck van dynen rock in mijnder handt, dat ick dy niet dooden en wilde, doen ick dat ſtuck van dynen rock ſneet, bekent ende ſiet datter niet quaets in mijner hant en is, noch gheen ouertredinghe: Ick hebbe aen dy oock niet gheſondicht, ende du iageſt mijn ſiele, dat du ſe ſoudeſt wech nemen, de Heere ſal richter ſijn tuſſchen dy, ende my aen dy wreken
n 1. Sa. 26. c. 25 maer mijn hant ſal ouer dy niet ſijn: maer [n] de Heere ſal eenen ieghelijcken verghelden nae ſyner gherechticheyt ende ghelooue. Deſe beſcheydenheyt ende gheduldicheyt Dauidis, heeft den Koninck Saul ſoo beweecht ende ouerwonnen, dat
o 1. Samue. 24. b. 18. hy gheweent ende tot Dauid gheſeet heeft [o] du biſt rechtuerdigher dan ick, du hebſt my goet vergouden, maer ick hebbe dy quaet vergouden: Dat dan gherechticheyt ofte rechtuerdicheyt, verſtaen eñ genomen moet werden, voor onnooſelheyt eñ onſchult, in ſaecken daermẽ onrechtelijcken ouer beſchuldicht wert, is in gherechts handel ooc wel te
p Deu. 25. a. 1. ſien, wãt daer ſtaet in Deuteromi: [p] als een twiſt tuſſchen mannen is, ſo ſalmẽſe voor edt recht bringẽ, eñ doen hẽ recht, eñ geuen dẽ rechtuerdigẽ recht, eñ den onrechtuerdigen verdoemẽ, dat is ſtraffen,
q Pro. 17 b. 15. want [q] wie den ongherechtigen recht geeft eñ den gherechtighen verdoemt, die ſijn beyde den Heere een gruwel, in ſodaenen verſtande moetmen

oock

oock verſtaen vander gherechticheyt ende vromicheyt, die Hiob voorſtelde, ende ſeede: [r] Dat ſy verre van my, dat ick v recht gheuen ſoude, tot dat mijn eynde kompt, en wil ick van mijner vromicheyt niet wijcken, van mijner gherechticheydt die ic hebbe, en wil ick niet aflaten, mijn conſcientie en bijt my niet, van mijns gheheels leuens wegē, maer mijn viant ſal een Goddelooſe beuondē, werdē ende die hem tegen my oprecht een ongherechtighe. Alſoo heeft de Apoſtel Paulus, vanden valſchen Apoſtelen, beſchuldicht ſijnde, ſijn onſchult ghedaen, ende ſijn gherechticheyt gheſtelt, teghen de ongherechteydt ſijner beſchuldighers, ende gheſeet, [ſ] edt is my een ſeer cleyn dinck, dat ick van v gheoordeelt werde, oft van eenen menſchelijcken daghe, oock en oordeele ick my ſelſuen niet, ick en weet niet op my ſelſuen, nochtans en ben ick daer door niet gherechtuerdicht, maer de Heere is edt, die my ordeelt. Hier teghen ſullen onſe wederpartye by bringen ende ſegghen willen dat daer ſtaet tot den Hebreen, Sbo laet ons nv Gode altijt opofferen, door hem eenen lofoffer, dat is de vrucht der lippen die ſynen namo belydē der weldadicheyt ende des mededeelens vergeet niet. Want met alſulcken offerhanden verdientmen de ghenade ettelijcke texten hebben, verſoentmen Godt wel. Maer wy antwoorden ende ſegghen, dat ſoodane ouerſettinghen valſch ſijn, want de gronttext ſeet, [t] want al ſulcke offerhāden behagen Gode wel, waer in een ſeer groot onderſcheyt is, tuſſchen verdienen en behagen: Ghelijc oock Petrus ſeet dat onſe [v] offerhanden voor Godt aenghenaem ſijn deur Ieſum Chriſtum. Voorts bringhen ſy by wt Iacobo, daer hy ſeet dat [x] Abraham onſe vader, deur de wercken gherechtuerdicht

[r] Hiob 27. a. 5. 6. 7.

[ſ] 1. Cori. 4. a. 3. ende 4.

[t] Heb. 13. b 16.

[v] 1. Petr. 2. a 5.

[x] Iacob. 1. c. 21.

dicht is geweest, doe hy syné sone Isaac op den al-
y Iaco. 2. c. 24. taer offerde,[y] Soo siet ghy nu dat de mensche deur de wercken gherechtuerdicht wert, eñ niet deur edt gelooue alleen, waer op wy antwoordé eñ seggen, dat wt der handelinghe Iacobi claer te sien is, hoe dat hy daer spreeckt vanden mont Christenen, welcke hen vanden gelooue wel seer veel roemen conden (gelijck sulcke nv ooc meer dan te veel gevuonden werden) mer de reckte vruchten eñ wercken des geloofs vergaten ende nae lieten ghelijck
z Iacob. 2. b. 14 hy te voren geseet hadde, [z] wat helpet lieue broeders, al ist dat iemant seet, hy hebbe edt gheloouc, eñ heeft doch de wercken niet, kan hem oock dat gheloouc salichmaken, [a] ghy ghelooft datter een
a Iaco. 2. b. 19 Godt is ghy doet wel daer aen, de Duyuelen ghelouent ooc eñ beuen, waer mede Iacobus te kennen geuen ende segghen wilt, dat sodaene gelooue niet anders dan een montroeminghe, ende een ydel, iae doot gheloóue is dewyle edt sich deur de wercken niet vruchtbaer bewyset: derhaluen oock alsulck een ydel ende doot gheloue niet helpen, veel min salich maecken can, want tusschen sulcken ghelooue ende der Duyuelen gheloue is ghcen onderscheyt, iae dewyle de Duyuelen voor Godt beuen soo sijn sy indien deele noch beter, dan de ghene, die hen hoe wel, met den monde vanden gheloóue ende kennesse Godes seer veel roemen ende spreken kunnen, dan nochtans haer leuen handel en wandel alsoo aenstellen, als oft daer gheen Godt en waere van welcken
b Titu. 1. b. 16. oock Paulus seet, [b] Sy seggben, dat sy Godt kennen, mer metten wercken verlaecken sy hem.

VVanneer edt geloone sich deur de goede vvercken niet vruchtbaer bevvyst, so is edt een ydel, ende doot gheloone.

Voorts dat Iacobus seet, dat Abraham deur de wercken gherechtuerdicht gheworden is, daer mede wilt hy niet segghen, dat Abraham deur

syne

ſyne wercken, van ſynen ſonden, voor Godt gherechtuerdicht gheweeſt is. Maer (ghelijck de nacuolghende woorden wtwyſen) dat Abrahams [c] gheloouе mede gheurocht heeft, dat is, in hem ſoo krachtelijcken, met dadelijcken wercken beweſen is, dat edt deur de wercken volcomen gheworden is, dat is, als een recht leuende ghegheloouе, beuonden ende volbracht gheweeſt is, derhaluen Iacobus beſluyt ende ſeet. [d] Siet ghy nv dat een menſche door de wercken gherechtuerdicht wert, ende niet door edt gheloouе alleen. Edt welcke men niet verſtaen moet van den gheloouе dwelck [e] deur de liefde krachtich ende vruchtbaer is. Maer van eenen ydel mont gelooue, dwelc ſonder wercken doot is, anderſins moeten wy inden handel, onſer rechtuerdichmakinge, dat is, der wtgeſproken vergheuinge ende verſoeninge aller onſer ſonden, alleen deur edt [f] alderheylichſte ende [g] duirbaere ſalichmaeckende gheloouе [k] der wtvercorenen Godes, [i] wt ghenaden in Chriſto Ieſu om niet gherechtuerdicht [k] ghheylicht ende Salich ghemaeckt werden, ghelick die gherechticheyt des gheloofs, by Abraham is beuonden, want hy is gherechtuerdicht gheweeſt van ſonden, al eer hy ſynen ſone Iſaac opofferde, ghelijck daer ſtaet in Geneſi, [m] Abraham heeft Godt ghelooft, ende edt is hem ter gherechtichey ghetekent, [n] want de belooftenisſe (ſeet Paulus) dat hy ſoude ſijn een erfgenaem der werelt, en is Abraham ofte ſinen ſade niet gheſchiet deur de Wet, mer deur de gherechticheyt des gheloofs. Want, indien de erfenisſe vercregen worde deur de Wet, ſoo en waere ſy niet deur de belooftenisſe ghegheuen, mer Godt heeftſe Abraham deur de belofte vry geſconcken, derhaluen hy oock deur

c Iaco. 2. c. 22.
d Iaco. 2. c. 24.
e Gala. 5. a. 6.
f Iu. epiſt. b. 20
g 2. Pet. 1. a. 1.
h Titum. 1. a. 1.
i Rom. 3 c. 24.
k Act. 26. b. 18
1. Cor. 1. a. 2.
l Actu. 15. b. 11
Epheſi. 2. a. 5. 8.
Titum 3 a. 4. 5
m Gen. 15 a. 6.
n Rom. 4. b. 13.
o Galat. 3. b. 18

p Rome. 4. a. 2. de gherechticheyt ſijner wercken p by Gode, hem niet beroemen kan, Indien dan, dat wy de ghenadige gelooſten der geſchoncken erffeniſſe, metten vader Abrahan, van Godt begheeren te ontfanghen ſoo laet ons dan oock met hem, Gode in ſynen gelooſten vaſt betrouwen, ende met ghehoorſaemeyt der goeder wercken bewyſen en wtdrucken, dat wy een recht leuende ende q krachtdadich
q Gallat. 5. a. 6.
r Hebr. 11. a. 6. gelooue in ons hebben, want r ſonder edt gelooue ſeet Paulus is edt onmoghelijck Gode te behaeghen: Ende hoewel dat Abraham, ons in Godtſalicheyt verre te bouen gaet, ſoo ſullen wy noch-
f Rom. 4. b 12. tans ſyne f voetſtappen naevolghende t in ſynen
t Luc. 16. c. 22. ſchoot verſamelt werden, om in euenghelijcke gheloofften der heerlijcker ende euwigher erffeniſſe in Chriſto Ieſu, te ontfanghen ende der ſeluer-
v Pſal. 16. b. 11. te ſijner tijt, daedelijcken ende " volcomelijcken te ghenieten, want Paulus ſeet, dat vander ge-
x Rom 4. c. 23 24. ende 25. rechticheyt des gheloofs, Abrahe x niet gheſchreuen is, alleen om ſynent willen, maer oock om onſent willen, dien edt oock ſal toegherekent werden, iſt dat wy geloouen, aen dien, die onſen heere Ieſum opgheweckt heeft vanden dooden, die daer om onſer ſonden willen, ouergheuen, ende tot onſer rechtueerdichmakinghe opgheweckt is, waerinne de Apoſtel de gãſche ſõme, onſer rechtuerdichmaeckinghe veruaet. Ten eerſten dat Chriſtus Ieſus, daerom ouerghegeuen ende opgeweckt is, om ons van allen onſen ſonden te rechtuerdighen, dat is y alle onſe ſonden te vergheuen,
y Coll. 2. b 13. Titum. 2. b 14. 1. Ioan. 1. a 7 9 ende ons voor den ſeer vaerlijcken gherichte der hoochſter maieſteyt Godes, los ende vryer
z Collo. 1 c. 22 ſpreken, daer toe ons oock z heylich ende onſtraffelijck, ende ſonder ſchult voor hem te ſtellen, de-
a Rom. 5. a. 10 b Rome. 5. a. 9. wyle hy ons a deur ſyne doot verſoent ende b deur

ſijn

ſijn bloet gherechtuerdicht, ende verloſt heeft. Té tweeden dat ons de gerechticheyt des geloofs Abrahe, [c] oock ſal toe ghereeckent werden wt der krachtdes doots ende opſtandinghe Ieſu Chriſti, de wyle hy om onſe ſonden, ouerghegeuen, ende om onſe techtuerdichmaeckinghe op geweckt is, iſt dat wy geloouen aen dien die onſen Heere op gheweckt heeft vanden dooden, dwelck is Godt onſe genaedige Vader, die ſynen [d] wel ſeer geliefden ſone [e] niet gheſpaert mer wt [f] liefde voor ons ouergegeuen ende weder op gheweckt, daer toe oock ons [g] alle dingen wt ſyner volheyt met hem geſchoncké heeft, want [h] van ſynder volheyt (ſeet Ioannes) hebben wy allen ontfanghen Ghenade voor Genade. Waer mede de wercken der gherechticheyt, eñ de verdienſten der goeder wercken, hier geheelijcken wt gheſloten werden, want [i] die met wercken om gaet (ſeet Paulus) dien en wordt de loon niet toe gereeckent wt Genaden mer wt ſchult. Maer [k] wie niet wercken niet om en gaet, maer ghelooft aen dien die de Goddelooſe rechtuerdich maeckt, dien wert ſijn gelooue gereeckent tot gerechticheyt, [l] ſo beſluyten wy dan (ſeet Paulus) dat de menſche gherechtuerdicht wert door edt gelooue, ſonder de wercké der wet [m] anders waere Chriſtus te vergeefs geſtoruen.

Op dat dan onſe wederpartye te krachtigher ouerwonnen ende ganſchelijck verſleghen ſynde wy hen haeren ſeer grouwelijcken kerckroof af iaegen mochten, ſoo ſullen wy noch Sommighe onwederleggelijcken plaetſen der heyliger ſchrift teghen hen voorts brengé. Té eerſten ſeet Paulus dat wy, [n] ſonder verdienſte gerechtuerdicht werden, wt Genaeden duer de verloſſinge, die duer Chriſtū Ieſum geſchiet is, welcké Godt voor ghe-

c Rom 4. c. 24. en in: 25. vers.

d Mat. 17. a. 5.
e Rom. 8 d. 32.
f Ioan. 3. b. 16.
Romey. 5. a. 8.
g Rom. 8. d 32
h Ioan. 1. b. 16.

i 1 Kor. 4. a. 4.
k Rome. 4. a. 5.
l Rome. 3. c. 28
m Galat. 2. c. 21

VVert bevveſen dat Chriſtus niet alleen de eerſte Genade Godet voor ons verdiet heeft, meer dat vvy ook vvt der ſelver Genade ſonder onſe verdienſten ende om niet alleen duer Chriſtum Ieſum verloſt gerechtuerdicht ende Salich ghemaeckt vverdē.

n Rom. 3 c. 24. en int 25. vers.

ſtelt heeft tot eenen ſtoele der Ghenaeden, duer
o Eph. 1.a.5.8. edt gheloove in ſynen bloede. Item o wt Ghena-
Actum 15.b.11 den ſijt ghy Salich gheworden, door edt geloove
eñ dat ſelue niet wt v, edt is Godes gaue niet wt
den wercken, op dat hem niemant en beroeme.
p Titum. 3 a.4. Item p doen de vrindelijckheyt ende lieden lieffe-
lijckheyt Godes onſes Salichmaeckers verſcheen
q. Titum. 3.a 5. q niet om der wercken willen der gherechticheyt
die wy ghedaen hadden, mer nae ſyner barmher-
ticheyt maeckt hy ons Salich duer edt badt der
weder geboorten, ende vernieuwinghe des Hey-
r Titu. 3.a. 6. lighen Gheeſtes, welcken hy r rijckelijck wt ghe-
goten heeft ouer ons, duer Ieſum Chriſtum ons
ſ Titum. 3.a. 7. ſen Salichmaecker, ſ op dat wy door ſijn Ghenade
gherechtuerdicht, erfghenaemen ſijn ſouden des
t Rom. 8.c. 24. euwigé leuens, nae der hope t in welcker wy Sa-
lich gheworden ſijn. Nu de wyle Paulus ſeet dat
u 1. Timo. 1.a.1. Chriſtus u onſe hope is, ſoo ſtelt hy onſe ſalicheyt
Colloſſ. 1.c. 27 in Chriſto Ieſu x want in geenẽ anderen (ſeet Pe-
x Actu. 4 b.12. trus) en is ſalicheyt, derhaluen hy ons oock leert
y 1. Petr. 1.b.13 dat wy y gheheel ende al onſe hope ſetten, op de
Genade, die ons aengeboden wert, duer de opẽ-
z Actu. 15.b.11 baringhe Ieſu Chriſti, duer wiens z Genade wy
Ephe. 2.a. 5 8. gheloouen Salich te werden, derhaluen Paulus
a Hebre. 13.a.9 ſeet, dat edt goet is, anſe a herte te beueſtigen duer
de Genade, gelijck oock Dauid ſeet, Heere b dijn
b Pſa. 119 k.76 genaede ſal mijn trooſt weſen ghelijck du dijnen
knecht hebt toe gheſeet. Edt welcke ſy nimmer-
meer doẽ kũnẽ, die of op haere, of op anderer ver
dienſtẽ eñ goede wercken, haer ẽ trooſt eñ hope
ſetten, eñ haer herte daer mede beueſtigen wil-
c Ionas. 2.a.9. len, want c die haer houden aen dẽ nietigen (ſeet
Ionas) die verlaeten de Ghenaede, ende Paulus
d Gala. 5. a 4. ſeet, dat de ghene die daer d duer de wercken der
en int 5. vers. wet willen gherechtuerdicht werden, Chriſtum

verloren

verloren hebbē eñ vā der genadē geuallē ſijn, wāt wy verwachten indē Geeſte wten gelooue de hope der gerechticheyt. Gelijckerwys dat Iſrael nae der gerechticheyt der wet, geſtaen heeft mer [e] tot der gerechticheyt der wet niet gecomē is, om dat edt niet geſchiede wtē gelooue, mer wt dē wercke der wet, wāt ſy en bekendē [f] de gerechticheyt niet die voor Godt gelt, Maer ſoechten haer eygē gerechticheyt op te rechtē, eñ waren der gerechticheyt die voor Godt gelt, niet onderdaen. Hier wt ſietmen nv wel, hoe wy meer aerbeydē, eñ ſoeckē duer onſe verdienſte, der ghoeder wercken voor Godt gerechtuerdicht ende Salich te werdē, daer duer wy meer en meer, vander warer gherechticheyt eñ Salicheyt, af wijckē eñ te rugge gaen, iae dieper inde ongherechticheyt eñ verdoemeniſſe vallē, wāt de alderopperſte ſeer hooge Maieſteyt Godes, is als eē krachtich [g] verterēde vier in ſynē ſeer ſwaerē eñ vaerlijckē [h] toorn ſo brandende eñ aē geſteeckē ouer onſe ſondē, dat hy duer de ſeer kleyn ſprinckelkēs van onſen alderheylichſtē eñ beſtē goedē werckē, geenſins wt geblufſchet noch genoech gedaen werdē kā, mer in cōtrarie als wy hē daermede te gemoet komen, eñ payen willē, te meer ſyne toorē ontſteecken eñ brandende wert. Derhalue wy wel toe ſien moetē dat wy de vergeuinge, verſoeninge eñ voldoeninge aller onſer ſonpē, daer toe ooc de gerechticheyt, eñ ſalicheyt des euwigē leuēs in geenē anderē deele ſoeckē noch ons betrouwē ergēs op ſtellē ſullē, dā alleē op de louter genade eñ bermhertigheyt Godes, duer dē gelooue in Chriſtū Ieſum, want hy is ons vā Gode ghewordē, [i] tot gerechticheyt heylicheyt wyſheyt eñ verloſſinge, eñ [k] in geenē anderē en is Salicheyt, wāt hy heeft de wijnperſſe [l] alleē getredē, ende

Die met goeden vvercken voor Godt verdienen ende edt euvvich leuē coopenvvillen, die tellen hē gelt henen daer gheen broot en is ende harē arbeyt daer van ſy niet ſadt vverden kunnen. Ieſa. 55. a. 2.

e Rom. 9. d. 31. 32.
f Rom. 10. a. 3.
g Deut. 4. c. 24 Ieſa. 33 b. 14. Hēb. 12. c. 29.
h Ioba: 3. d. 36. Romey. 2. a. 5. en int 5 a. 9.
i 1 Cor. 1. c. 30.
k Actu 4. b. 12.
l Ieſae. 63. a. 3. Hoſea 13. a. 4. Ieſaia. 43. b. 11.

eñ daer en was geen ander wthen volcke methé, der haluen hy oock alleen onſe Salichmaecker is. Ghelijck hy oock inder wet afghebeelt gheweeſt is, by den [m] eenigen man, die edt boecxken (waer op alle de ſonden, alle de miſdaden ende alle de ouertredingen des volcks vanden opperſté Prieſter gheleet waren) inder wilderniſſe moeſt brengen ende loopen laten, edt welck, tot onſen ſeer heerlijcken trooſte, aenwyſt, dat duer [n] den eenighen Ieſum Chriſtum (die oock [o] een man vanden Apoſtelen ghenoempt is) [p] alle onſe ſonden, ouertredinghen ende miſdaeden, ſouden van ons ghenomen, ende [q] verre [r] ewech ghedaen werden, want hy is de eenighe [ſ] hooghe Prieſter, die allen onſe ſonden ende oock [t] de ſtraffe der ſelue [u] op hem ghenomen ende als een [x] onnooſel [y] lammeken [z] onſe ſonden ghedraegen ende [a] hé ſelue voor ons eenmaele op gheoffert, ende ons alſoo [b] met Godt verſoent ende vereenicht heeft. [c] Wy nv dan gerechtuerdicht ſynde wté geloove, ſoo hebben wy vrede met Godt, duer onſen Heere Ieſum Chriſtum die ſelue [d] onſe vrede, ende een [e] Vorſt des vredes is, welcke oock [f] gheſtadelijck vrede houdt ſeet Ieſaias, eñ als [g] hy vrede gheeft wie ſal verdoemen, [h] Godt iſt die rechtuerdich maeckt, wie ſal de wtuercoren Gods beſchuldighen? Want de Heere wilt haere ſonde [i] niet meer ghedencken, dewyle hyſe, om Chriſts wil, [k] wtghewiſſchet, ende [l] alle ſonden, achter ſynen rugghe gheworpen, ende [m] in edt diepſte der Zee verdroncken heeft. Wie is hy die verdoempt, Chriſtus is voor ons gheſtorven, ia veel meer, die oock op geweckt is die daer is ter rechter hant Godes ende bidt voor ons.

Hoe wel nv, onſe wederpartye, met edt ghe-

n

m Leu. 16. c. 21.
n Rom. 5. c. 17. 18. ende int. 19 vers.
o Ioan. 1. c. 30. Actu 17. d. 31.
p Coll. 2. b. 13. Titum 2. b. 14. 1. Ioan. 1. a. 7. 9.
q Pſa. 103. b. 12.
r Ioan. 1. c. 29.
ſ Hebre. 3. a. 1. en int 4. b. 14.
t Ieſaei. 53. a. 5.
u Ieſa. 53. a. 6.
x Hebr. 7. c. 26.
y Ieſae. 53. a. 7.
z 1. Petr 2. c. 24.
a Hebr. 7. c. 27. en int 9. c. 28. en int 10 a. 10. Epheſi. 5. a. 2.
b Rom. 5. a. 10.
c Rome. 5. a. 1.
d Ephe. 2. b. 14.
e Ieſae. 9. a. 5. 6.
f Ieſae. 26. a. 3.
g Hio. 34. c. 29.
h Romay. 8. d. 33. 34.
i Ieſa. 43. c. 25.
k Collo. 2. b. 14.
l Ieſae. 38. b. 17.
m Mich. 7. 19.

ne dat voorschreuen is, hen als ganschelijck neder gheslaeghen, wel behoorden ouerwonnen te gheuen soo sullen sy hen noch soecken te behelpen, met ettelijcken plaetsen der heyligher schrift, om te bewysen, dat de mensche duer de goede wercken der liefde, vergheuinghe bedeckinghe, ende verlossinghe der sonden, ende edt eeuwighe leuen verweruen. Ten eersten brenghen sy by dat Christus totten rijcken Ionghelinck sprack, ende seede, [a] wilstu tot den leuen ingaen, soo houdt de gheboden, wy antwoorden ende seghghen, dat de wyle de Ionghelinck gheuraecht hadde, wat hy [o] ghoets doen soude, om edt eeuwighe leuen te hebben, soo heeft Christus seer wel ten propooste hem gheantwoort ende gheseet, wilstu ten leuen ingaen, soo houdt de gheboden, te weten de gheboden der ganscher wet Godes, want de Heere [p] heloofft, dien edt eeuwighe leuen, die der wet Godes (gelijck sy [q] Heylich, [r] gheestelijck ende eé volcomen eeuwige regel is) alsoo oock met eenen heylighen ende gheestelijcken leuen, van binnen ende van buyten volcomelijcken vollen brenghen, ende in [s] allen stucken ghenoech doen. Edt welcke gheschiet, als wy Godt bouen al lief hebben eñ dé naestē gelijc ons seluēvā [t] ganscher herten, van ganscher Zielen, eñ van ganschen gemoede edt welcke de Iongelinck hem liet duncké dat hy so [u] gedaen hadde, maer eyé lacie hy was duer eenē seer opgeblasen ydelē roeme, alte seer bedrogen ende noch wyt van huys, wāt noch hy, noch oock de alder Heylichste menschen op aerden (wt ghenomen Christus alleen) alle Ghebooden Godes nooydt volcomelijcken onderhouden hebben, edt welcke oock om onser ghesconden ende verdoruen natuere, willen ganschelijck

a Mat. 19. b. 17

o Matt. 19. b. 16

p Leu. 18, a. 5. Hese. 20 b. 12. Rome. 10. a. 5. Galat. 3. b. 12.

q Rom... b. 12.

r Rom. 7 b. 14.

s Deu. 27. c. 26 Gala. 3. b. 10.

t Matt. 22 d 37 38 ende 39. vers.

Marc. 12. c. 30. 31.

Lvce 10. c. 27.

u Matt. 19. b 20

x Kom. 8. a.7. lijck [x] onmueghelijck is, want de wet ſeet Pau-
1.Cor.1.b.14. lus, [y] is gheeſtelijck, maer ick ben vleeſchelijck
y Rom.7.b.14. vercocht onder de ſonde, waer mede hy ſegghen
wilt, dat de wet, beyde wtwendich ende [z] inwen-
z Rom.7.c 22 dich een gheeſtelijck volcomen Heylich ende
rechtuerdich leuen vereyſchet, ende wy van on-
a Rom.7.c.24. ſent weghen anders niet ſijn, dan ſeer [a] elendi-
b Rom.7.b.14. ghe ende arme [b] vercochte ſlaeuen der ſonden,
c Gene.8.c 21 ende [c] vander ieucht op tot booſheyt gheneygen,
d Rom.8.a.5.6 ende [d] vleeſchelijck geſint, daer duer ook [e] vian-
e Rom.5.a.10. den Godes, ende [f] van natueren kindes der too-
f Ephe. 2.a.3. rens ſijn, want de vleeſchelijcke gheſintheyt, [g] is
g Rom.8.a.7. een viantſchap tegen Gode Naedenmaele ſy der
wet Godes niet onderdaen en is, wāt ſy vermachs
oock niet, om der wet Godes nae haeren eyſche
h Deu.27.c.26 [h] in alles volcomelijckē genoech te doē, eñ gelijc
Galat.3.a.10. als Syrach leert ende ſeet. [i] Mer een méſche, als
i.Syrac.18.a.6. hy ſchoō ſijn alderbeſte gedaē heeft, ſoo iſt noch
nouwelijck begonnen, ende als hy meynt dat hyt
k Ieſai.64.a.6. voleynt heeft ſoo faelgeret noch veele, want [k] wy
ſijn alle te ſamen ghelijck de onreyne ſeet Ieſa-
ias, ende alle onſe gherechticheydt is ghelijck
l Rom.7. c 24. een vuyl cleet. Wanneer wy dan onſe [l] ellendic-
Pſal.25.b.18. heydt ende nieticheydt onſes vermuegens, om
de wet Godes, te volbrenghen, mercken ende
bekennen, ſoo beuinden wy waer te ſijn dat Pau-
m Rom.3.b.20 lus ſeet, [m] duer de wet, coempt kenniſſe der ſon-
n Rom.4.b 15. den, ende [n] werckt toorn, iae ſlaet ons oock
o Romey.7.a. ganſchelijck te neder inden [o] doot. Derhaluen
20.11. wy dan elders onſe toeulucht ende edt leuen ſoec-
p Actu.20.c.24 ken moeten. Namelijck aen Chriſtum Ieſum,
en.d. 34 vers. welcke duer de Euangeliſche leere [p] der Ghen-
q Mat 9 b. 12. den, ons tot een oprecht [q] Medecyn Meeſter,
Marcu.2.b.17. Luce.5.d. 31. [r] voor gheſtelt ende aengheboden werdt, om van
r Rom.3.c.25. hem van onſer ellendicheyt der menichvuldigen

ſon-

ſonden [f] gheheelt ende wederom [t] leuendich, ende [u] Salich ghemaeckt te werden, want hy heeft met volcomen [x] gehoorſaemheyt, heylicheyt ende gherechticheyt de wet [y] veruult, ende hem [z] onder de wet ghegheuen op dat hy die onder de wet waren, [a] verloſſen ſoude. Ghelijck hy om onſent wille [b] veruloeckt geweeſt is, om ons van-
185 den eeuwighen vloecke der wet te verloſſen. Dit is een ſonderlinghe, ſeer ſchoon ende heerlijck trooſt, dat ons de ghoedighe ende Ghenaedighe Godt, wederom deur Chriſtum Ieſum, [c] verloſt, [d] beuryt, [e] gherechtuerdicht, [f] gheheylicht, ende [g] Salich gemaeckt, daer toe oock ons edt eeuwighe leuen ghefchoncken heeft, want dat is edt ghetuychenisſe (ſeet Ioannes) [h] dat Godt ons edt eeuwige leué geſchoncken heeft, eñ dit leuen is in ſynen Sone, wie den Sone heeft, die heeft edt leuen, want hy is [i] de waerachtige Godt ende edt eeuwighe leuen.

Maer wt edt voorſchreuen, en muegen wy niet verſtaen, dat wy ganſchelijck ende in allen deelen, vander wet verloſt ende beuryet ſijn, ende alſoo voort aen, inder vleeſchelijcker vryheydt leuen mueghen, dat ſy verre, want hoe wel wy tot vryheydt gheroepen ſijn, ſoo mach ons de vryheyt [*] tot gheen oorſaecke weſen, om nae
186 den vleeſche te leuen, want [k] Chriſtus, heeft ons wel verloſt, ende [l] beurydt vander veruloeckinghe der wet, ende oock vander [m] Ceremonialer wet, Maer niet vander Moraler wet der ſeden, welcke in haer geheel geduerich blyft, op dat wy naer eenen volcomen ende oprechten Heylighé reghel, onſen Heere ende Godt, recht leeren kennen, hem eeren vreeſen, dienen, ende alſoo [n] alle de dagen onſes leuens, voor hé wandelé ſou-

f Ieſa. 53. a. 5.
t Ephe. 2. a. 1. 5
Colloſ. 2. b 13.
u Luc. 19 a. 10.
1 Tim. 1. b. 15.
x Phil. 2. a. 8.
Romey. 5. b. 19
y Matt 5. b 17.
Rom. 8. a. 4.
z Galat. 4. a. 4.
a Gala. 4. a 5.
b Galat. 3. b. 13.
c. Coll. 1. b. 13.
d. Gal. 5. a. 1.
e Rom. 3. c. 24.
f 1. Cor. 1. a. 2.
g Titum. 3. a. 41
h 1. Ioa. 5. b. 11.
i. Ioan. 5. b. 20.
* Gala 5. a 13.
k Gala. 3. b. 13.
l Rome. 8. b 23.
Gala. 5. a. 1.
m Ephe. 2. b. 15
Coll. 2 b 20.
2. Cor. 3. b. 14.
n Luce 1. h. 75.

den in gherechticheydt ende Heylicheydt welcke voor hem behaechlijck is, duer Ghriſtum Ieſum. Ten tweeden brenghen ſy by, vander ſonderſſe, tot welcker Chriſtus ſeede, [p] haer ſijn veele ſonden vergheuen, want ſy heeft veel lief ghehadt, wy antworden ende ſegghen, dat de liefde der ſonderſſe geen oorſaecke geweeſt is, waer duer Chriſtus haere ſonden, ſoude vergheuen hebben, want Chriſtus Ieſus is ende blijft alleen de [p] oorſaecke der vergheuinghe aller onſer ſonden, ende der eeuwigher ſalicheydt, allen den ghenen die hem ghehoorſaem ſijn ſeet de Apoſtel. De wyle dan, dat Chriſtus by den Phariſeo, om broot [q] te eten ghenooyt ſijnde, ſo quam de ſondarinne met eenen gelas ſalven ende ginck tot den Voeten Chriſti, ende weenende begoſt ſy des Heeren voeten te waſſchen met traenen, ende met den hayre haers hoofts te drooghen, ende kuſte ſyne Voeten, ende ſalfdeſe met ſalue, welcke dinghen ghewiſſelijcken, gheene kleyne wercken der liefde, ende rechte vruchten des waeren gheloofs waeren, die ſy Chriſto in eens anders mans huys bewees, in tegenwoordicheydt der Phariſeuen, welcke deſe ſonderſſe, ſeer verachteden, wt welcker handelinghe, Chriſtus een vraeghe voorſtelde, ende vraechde den Phariſeus, ſegghende. [r] Daer was een woeckenaer die hadde twee ſchuldenaers, de een was hem ſculdich vijfhondert penninghen ende die ander vijftich. Maer doen ſy niet hadden te betaelen, ſchenckte hyt hē allen beyden quyt. Segt my vvelcker van dien ſal hem alder meeſt lief hebben? De Phariſeus antvvorde ende ſprack. Ick houde dien hy aldermeeſt quydt gheſchoncken heeft, Chriſtus ſprack, ghy hebt rech ghe-

[p] Heb. 5. a. 9.

[q] Luc. 7. d. 36. 37. en 38 vers.

[r] Luc. 7. e. 41. 42. en. 43. vers.

187

188

gheordeelt: Doen heeft Christus met de eerbewysinge der vrouwé den Phariseus sijn onbeleeftheyt aengheweſen, ende daer nae gheſeet, [f] haer sijn vele ſonden vergeuen want sy heeft veel lief gehadt, mer wien weynich vergheuen wert die heeft weynich lief, ende ſprack totter vrouwen dyne ſonden sijn dy vergheuen. Is edt dan vergheuinge, 189 ſoo is edt gheen betalinghe gheweeſt, derhaluen de liefde der ſondarinne, gheen oorſaecke der vergheuinghe harer ſonden sijn konde, want Christus ſeede niet, de liefde heeft dy geholpen, maer [t] dijn gheloove heef, dy gheholpen, gaet henen in vrede niet dat wy hier mede ſegghen willen, dat de ſonderlinghe ſeer groote liefde, die deſe ſonderſſe aen Christo bewees, hem niet aenghenaem was, want edt waren ghewiſſe teeckenen der krachtigher liefde, die sy bewees als rechte vruchten des waren geloofs, deur welcke sy een vaſt betrouwen in haren herte hadde, ende daer door ghenoech verſekert ende gewis was, dat haer alle haere ſonden van Christo Ieſu vergheuen ende quijt gheſchoncken waeren. Derhaluen sy oock niet heeft naelaten kunnen, haere danckbaerheyt, met wercken der liefde aen Christo te bewyſen, voor de ſeer groote ende wtnemende heerlijcke weldaet, die sy van Christo Ieſu ontfanghen ende geuoelt hadde, gelijc de Apoſtel Paulus, hem voor de voorneemſte ſondaer bekent ende gheſeet heeft, [u] maer de ghenade onſes Heeren is des ter rijcker gheweeſt, tſamen metten gheloove ende der liefde die in Christo Ieſu is. Ten derden bringhen sy by, dat Christus gheſeet heeft, [x] gheeft aelmoeſſen van dien dat ghy hebbet, ſiet ſoo iſt v al reyn. Wy antwoorden ende ſegghen, dat Christus daer gheen- 190 ſins ſeggen, noch leeren en wilt, dat de aelmoeſſen

[f] Luce. 7. c. 47.

[t] Luce. 7. c. 50.

[u] 1. Tim. 1. b. 14

[x] Luce. 11. c. 41

ſoo

ſo krachtich ſoudē ſijn, dat ſy ons ſouden van ſondē reynigen kunnē, welc alleen deur de kracht des duirbaeren bloede Chriſti Ieſu, gheſchieden moet
y Apoca.1.a.5. wāt hy heeft ons y gewaſſchē met ſynen bloede ſeer
z 1.Ioan.1.a.7. Ioannes, welck z ons reyn maeckt van allen onſen ſonden, ghelijck hier voren breeder beweſen is, maer Chriſtus die heeft de Phariſeen beſtraft ouer
a Luc.11.d.38. heure menſchelijcke ceremonie, der a hantwaſſingen ende ouer edt reynighen van tbuytenſte des
39.40.41.42. Matt.23.c.24. beeckers eñ der ſchotelen, maer van binnen waeren ſy vol roofs ende booſheyt, daer toe waeren ſy
25.26.ende 27 Marc.7.a.3.4. ooc ſeer enghe ende nauw van conſcientie, inden minſte dinghen der Wet, maer inden meeſte ſaecken der Wet, wel ſeer wijt ende ruym ghenoech, dat ſy edt oordeel ende de liefde Godes voor by
b Mat.23.c.24 ginghen ende nae lieten, want de b mugghe moeſte gheſift ſijn, maer den Kemel konden ſy wel geheel inſwelghen, nu Chriſtus heeftſe gheſtraft
c Luc.11.d.40. ende geſeet: c Ghy ſotten, die edt buytenſte heeft ghemaeckt, heeft die oock niet edt binnenſte gemaeckt? Waermede hy haer ſeer groote geueynſtheyt ontdeckt eñ verweté heeft, want ſy meenden 191
den, dat wanneer haer eet eñ drinckvaeten buyten ghereynicht waren, daermede al ghenoech was,
d Mat.23.c.28 al ſoo meenden ſy oock, dat wanneer, ſy d van buyten voor den menſchen ſeer heylich ende vroom waren metten ſchijn, als dan daer mede
e Luc.11.d.39. oock ghenoech was, hoe wel dat ſy van e binnen vol roofs ende booſheyt waeren, derhaluen Chri-
f Luc.11.c.41. ſtus hen vermaent ende gheſeet heeft, f Gheeft aelmoeſſen van den ghenen dat ghy hebt, ſiet ſoo iſt v al reyn, waer mede Chriſtus ſegghen wilde, v aelmoeſſen die ghy gheeft van uwen gheroofden ende onrechtuerdighen goederen, ende dat met eenen heylighen ſchijn voor den menſchen, om

daer

daer deur ghepreſen te werden, die ſijn voor Gode niet behaechlijck maer ſijn onreyne aelmoeſſen, daer om ontſlaet v van uwen gheroofden ende onrechtuerdighen goederen, ende van uwer booſheyt, waerdeur ghy van binnen onreyn, ende opgheblaſen ſijt, ende gheeft dan aelmoeſſen van den ghenen dat ghy hebt, dat is van den ghenen dat ghy met rechtueerdicheyt beſidt ende bewijſt alſoo de rechte ongeueynſde liefde, die edt [g] voor neemſte ſtuck der Wet Godes is, ſiet ſoo ſalt v al reyn ſijn, te weten niet alleen uwe aelmoeſſen, mer oock edt eten met onghewaſſchen handen, ende edt binnenſte eñ edt buytenſte uwer eet eñ drincvaeten, edt welcke ghy voor een ſoo ſeer groote ſonde acht eñ [h] beſtraft ſoo yemant ſulcks nae laet edt welcke nochtans voor Godt niet gheacht weit maer veracht edt ſeluighe, dewyle hy ſulckes niet gheboden noch ingheſtelt heeft, maer is van vlie-
192 der eyghen gheboden ende [i] opſettinghen, waer deur de gheboden ende inſtellinghen Godes, van v ouertreden ende veracht werden, want [k] den reynen (dat is den gheloouighen) ſijn alle dinghen reyn, ende [l] wat ten monde ingaet, dat en maeckt den menſche niet onreyn, maer wat ten monde wtgaet dat maeckt den menſche onreyn, [m] want wt der herten comen booſe ghedachten, moort, eebreeckerie, hoererie, dieuerie, valſche ghetuyghenisſe ende laſteringhe, dat ſijn de ſtucken, die den menſche onreyn maecken.

g Mat. 23. c. 23.

h Marcu. 7. a. 2.

i Marc. 7. a. 8. 9

k Titum 1. b. 15

l Matt 15. b. 11.

m Mat. 15. b. 19

Ten vierdē bringen ſy by de woorden Petri, daer hy ſeet [n] maer voor allen dingen hebt onder malcanderen een vierige liefde wāt de liefde bedeckt ooc de menichuuldicheyt der ſondē, wy antwoorden eñ ſeggen, dat Petrus geenſins ſeggen wilt, dat
193 de liefde, ſodaene deckmantel, ofte ſo krachtich is dat

n 1. Petr. 4. a. 8.

dat daer deur onſe ſonden, ſouden kunnen bedeckt, dat is vergheuen ende daer van verloſt werden, welck ſtracks teghen edt ghene ſijn ſoude, daer
o 1.Pet. 1.a.19 Petrus leert ende ſeet, dat wy verloſt ſijn o deur edt duirbaer bloet Chriſti. Item, leert ons ooc dat
p 1.Pet.1.b.13 wy onſe hope p ganſchelijck op de ghenaede ſetten ſullen, dewyle wy q duer de genade onſes Heeq Act.15.b.11. Epheſ.2.a.5.8. ren Ieſu Chriſti ſalich ſijn gheworden, r Salich ſijn
r Pſal.32.a.1. Rome.4.a.7.8 ſy dan welcken haer ongherechticheyden vergheuen, ende welcken haere ſonden bedeckt ſijn, Salich is de man, welcken Godt gheen ſonden toe en rekent, waer van hier voren breeder verhaelt is. Soo wilt dan Petrus te kennen gheuen ende ſegghen, dat beſyden, die liefde ſoo
f 1.Pet.1.c.22. t Gallat. 5.a.6. f vuirich ende ſo t krachtich is, dat ſy den meſche tot rechten wercken der liefde, aenſteeckt ende verweckt, daerbeneuens oock de ſonden bedeckt, dat is ſoodane ſonden doet ſchouwen ende beneempt, die welcke lichtelijcken, in vallen ende ontſtaen kunnen,
v Collo.3.b.14 Epheſ.4.a.3. wãncer in ſtede van liefde (die de v bãt der eenicheyt is) haet ende nijt ghebruyckt wert, ghelijck
x Prou.10.b.12 Salomon leert ende ſeet, x haet verweckt twiſt, maer de liefde bedeckt alle ouertredinghe, want
y 1.Cor.13.a.4 y de liefde (ſeet Paulus) is lanckmoedich eñ vriendelijck laet
z 1.Cori.16.b.14. z alle uwe dinghen inder lieſde gheſchieden.

Ten vyfſten bringhen ſy by, wt de Propheet Daniel daer hy totté Koninck Nebucadnezar ſeeda Dani. 4.c.24. de: a Daerom heer Koninck, laet dy mynen raet behaghen ende maeckt dy los van dynen ſonden deur gherechticheyt, ende ontſlaet dy van dyner miſdaet, door weldaet aenden armen, ſoo ſal hy (Namelijck de Heere) medelyden hebben met dynen ſonden, wy antwoorden ende ſegghen dat Daniel geenſins leeren noch ſegghen en wilt, dat 194

des Koninckſ ſonden ende miſdaet deur ſijn gherechticheyt, ſouden kunnen loſghemaeckt, oft ooc deur weldadicheyt ontſleghen werden, edt welcke alleen deur de eenighe gherechticheyt ende verloſſinghe Chriſti Ieſu gheſchieden moeſt, want Paulus, leert wtdruckelijcken ende ſeet dat wy [b] om niet gherechtuerdicht werden wt ghenaden, deur de verloſſinge die deur Ieſū Chriſtū geſchiet is, ende dat wy [c] deur ſijn bloet gherechtuerdicht ſijn, ende [d] de vergheuinghe [e] aller onſer ſonden hebben, waer van bouen breeder verhaelt eñ met Godes woort onwederlegghelijc beweſen is, maer dewyle dat de Koninck een ſeer herdt ende wreet tyran was, ſoo dat hem [f] alle volcken, natie ende tonghen, ontſien ende vreeſen moeſten, want hy ſloech ende doode wien hy wilde, van welcker ongherechticheyt ende booſheyt, Daniel hem vermaende, los te maecken, dat is daer van op te houden, ende hem daer van te ontſlaen, ghelijck die woorden ſeluer me de bringen als Daniel ſeet, ende [g] onſlaet dy van dyner miſdaet door weldaet aenden armen, waermede de Koninck vermaent wiert, dat ghelijckerwijs hy hem, met hardicheyt ende ongherechticheyt ende wreetheyt tegē ſijn volck beweſen hadde, nu daeruan afſtaen, ende hem met barmhertigheyt ende gherechticheyt, deur wercken der liefde, teghen ſijn volck bewyſen ſoude: Want alſmen ſich vander ongherechticheyt eñ wreetheyt af keert ende ophoudt ende begheeft tot gherechtighen wercken der liefde, met barmhertigheyt ende weldaedicheyt, dan werdmen los ende ontſleghen vander ongherechticheyt ende wreetheyt, daer inne men te voren gheleeft ende ghewandelt heeft, als wy [h] vanden ſtricken des Duyuels, gheuanghen ende gheboñ-

b Rom. 3. c. 24.
c Rome. 5. a 9.
d Epheſ. 1 a 7. Colloſ. 1. b. 14.
e Coll. 3. b. 13. Titum. 2. b. 14. 1. Ioan. 1. a. 7. 9
f Dani. 5. b. 19.
g Dani. 4 c. 24
h 2 Timot. 2. c. 26.

i Rom. 6. b. 20. bonden laghen: Daerom Paulus oock ſeet, i ſoo
langhe wy den ſonden dienen, ſoo ſijn wy vry van 195
der gerechticheyt, dat is ſoo heeft de gerechtich-
eyt by ons gheen plaetſe, maer wanneer wy vrye
k Rom. 6. b. 18. gheworden ſijn k vander ſonde (dat is, vander ſon-
de, dier wy dienden, ontſlaghen ende los ghewor-
den ſijn) ſoo ſijn wy geworden dienſtknechten der
l Rom. 6. b. 19. gherechticheyt op dat l ghelijck wy onſe leden be-
gheuen hebben totten dienſte der onreynicheyt
ende vander eener ongherechticheyt totter an-
deren, wy nu alſo onſe leden begheuen ſullen, tot-
ten dienſte der gherechticheyt eñ heylicheyt. Als
Daniel nv den Koninc geraden eñ vermaent had-
de dat hy hem loſmaecken ſoude van ſyné ſonden
deur gherechticheyt, eñ hem ontſlaen van ſyner
miſdaet deur weldaet aenden armen, ſo gheeft hy
den Koninc goeden moet eñ trooſt hem, ſeggende
m Dani. 4. c. 24 m ſoo ſal hy (namelijck Godt) mede lyden hebben
met dynen ſondé, waer mede hy geenſins ſeggen-
wilt dat de gherechticheyt eñ weldadicheyt des Ko-
nincks de oorſaecke ſijn ſoude, daerom dat Godt
met den Koninck medelyden hebben eñ hem ſyne
ſonden vergheuen ſoude, want Chriſtus Ieſus is eñ
o Hebr. 5. a. 9. blyft altijts de eenighe o oorſaecke, onſer euwigher 97
p Rom. 3. c. 24. ende 5. a 9 ſalicheyt, dewyle wy deur eñ in hem p gherecht-
q 1. Cori. 1. a. 2. Ioan. 17. b. 19. uerdicht eñ q geheylicht, ſijnde, deur hem ooc wa-
Eph 5. c. 26. 27 re r vergeuinge, ſverſoeninge eñ voldoeninge t aller
r Epheſ 1. a. 7. onſer ſonden hebbé, gelijc hier te voré breeder be-
Colloſ. 1. b. 14. weſen is, maer Daniel ſpreeckt daer, van eener ge- 196
ſ Rom. 3. c. 44. ende 5 a 10. lijckerwyſe van doen, te weté, dat Godt hé tot ons
Coloſ. 1 b. 14. wilt bewyſen, gelijck wy ons tot den menſchen be-
Hebre. 9. b. 12. wyſen: Ghelijck Tobias ſinen ſone vermaent ende
t Coll. 3. b. 13. ſeet, u van dynen goederen helpt den armen, eñ
Titum 2 b. 14. keert dy niet af vandé armé, ſo ſal Godt dy wederó
v Ioan. 1. a 7. 9. genadelijc aenſié: So wilde Daniel dan, den Koninc
v Tobie. 4. a. 7.

ver-

vermanē, hem tot Godt te bekeeren eñ hē met gerechticheyt eñ weldadicheyt, tegen dē verdruckte armen volcke bewysen wilde, eñ alsoo soude Godt ooc medelyden hebbē met des Konincks sondē, eñ hē de seluige, nae synē gelooften genadelijckē vergeuen, gelijc de Propheet Iesaeia leert eñ seet. [x] De Godlooſe laet af van syuē wege, eñ de quaetdoender van synen ghedachten, eñ bekeere hem totten Heere eñ onsen Godt so sal hy hē sijner erbarmen: Want by hem is vele vergheuinghe. Op dusdaner gelijckerwyse van doē, spreeckt Godt seluer eñ seet: [y] Bekeert v tot my, soo wil ick my tot v keeren.

x Iesai. 55. a. 7.

y Sach. a. 1. a. 3. Malach. 4. b. 1.

Ten sesten bringhen sy by wt Tobia daer hy seet [z] de aelmoessen verlossen van allen sonden ende vander doot, ende en verlaeten niet inder noot, sy doen de sonden wt, ende behouden by den leuen, wy antwoorden ende segghen, dat hoe wel edt boeck, der historien van Tobia, voor Apocriph ghehouden wert, wy nochtans met Godes woort bewysen sullen, dat de aelmoessen van sodaner kracht niet sijn, dat sy ons van onsen sonden eñ vander doot souden verlossen, ofte de sonden wtdoen, ende edt leuen gheuen kunnen, maer

z Tobi. 4. b. 11.

97 Tobias ghebruyckt een oneyghen wyse van spreken (gelijc de heylighe schrift op veelen plaetsen doet) eñ schrijft hy dē aelmoessen oneygētlijc toe edt gene dat Gode deur Iesum Christñ, eygentlijc eñ alleē toe coempt, wāt Paulus leert eñ seet claerlijc dat wy [a] om niet gerechtuerdicht werdē, wt genaeden, deur de verlossinge die deur Iesum Christū geschiedt is, die de doot voor ons [b] gesmaect, eñ [c] te niet gemaect, daer toe edt leuē eñ de onsterfelijcheyt int licht gebracht, eñ [d] deur sijn bloet verlost, [e] versoēt, eñ [f] alle onse sondē quijt geschonckē heeft, gelijc ooc de Propheet Dauid getuycht eñ seet,

a Rom. 3. c. 24.
b Hebr. 2. a. 9.
c 2. Tim. 1. a. 10.
d Ephes. 1. a. 7. 1. Petri. 1. b. 19.
e Rom. 5. a. 10. 2. Cori. 5. b. 18. 19.
f Coll. 1. b. 14. 21. Hebre. 9. b. 12.
Coll. 2. b. 13. Psalm. 85. a. 3. Titum 2. b. 14. 1. Ioan 1. a. 7. 9.

g Pſal. 130. a. 7.8. g Iſrael hope op den Heere, want by den Heere is ghenade ende vele verloſſinghe by hem, ende hy ſal Iſrael verloſſen wt alle ſynen ſonden, ende by
h Ieſa 43.c.25 Ieſaeiã, ſeet de Heere, h Ick, ick doe uwe ouertredinghe wt, om mynent willen ende en ghedencke uwer ſonden niet dat Dauid ſeet. Want by den
Heere is ghenade ende vele verloſſinghe by hem ende dat de Heere ſeet, Ick, ick doe uwe ouertredinghe wt om mynent wille, is wel aentemercken, want drermede wort claerlijck ende krachtelijck beweſen, dat de aelmoeſſen, ons van onſen ſonden niet verloſſen, noch daer deur niet wtgedaen
i Ierem. 31.a.3 Rome. 3.c.24. Ioann. 1.b.16. Actu. 15 b. 11. Epheſ. 2.a 5.8. 2. Timot. 1.a 9. Titum 2. a. 10. werden kunnen, maer alleen i wt enkel ghenaden ende k barmhertigheyt Godes, l deur edt waere ghelooue m in Chriſtum Ieſum, ghelijck edt oock wel claer te ſien is, aen de woorden, die Tobias ſelver een weenich te voren geſproken hadde, als hy ſeede, n Van dynen goederen helpt den armen
k Luc. 1.h.78. Titum 3.a.5. l Rom. 3. c. 25. ende 28. Epheſi. 2 a. 8. m Ioan. 3.b.15 16. ende d 36. Ioann. 6. d. 35. 40. ende en keert dy niet af vanden armen, ſo ſal God dy wederom ghenaedelijck aenſien, waer mede Tobias ſinen ſone heeft willen vermaenen en te kennen gheuen, dat ſoo hy van ſynen goederen, wt medelyden, den atmen ende behoeftigen holpe ende aelmoeſſen gaeue, daer mede een werck van barmhertigheyt teghen ſinen naeſten bewyſen ſoude, ſoo ſoude Godt oock (niet om de weerdigheyt der aelmoeſſen mer nae eener ghelijcker wyſe vandoen) hem wederom ghenadelijck aenſien ende barmhertich weſen, int verloſſen ende wt doen aller ſiner ſonden, daer toe hem, ſijn ghenade, ende heylighe vreeſe gheuen, waet deur hy hem ooc ſoude wachten ende myden van ſonden
n Tobia. 4.a.7. o Prou. 16.c.6. Syrach. 1.c.27. (want o deur de vreeſe des Heeren, ſeet de wyſe man, mydet men edt quaet) ende hem oock niet verlaten inder noot, maer by den leuen behouden

ende

ende vā der doot verloſſen ſoude, edt welcke, Tobias, den Aelmoeſſen toe ſchrijf, ghelijck Syrach oock doet, dat hy ſeet p Ghelijck als edt waeter een bernende vier wtbluſt, alſoo wiſſchet de aelmoeſſen de ſonden wt, ende de ouerſte vergelder ſalt naemaels gedencken, ende ſal hem in onghelucke beſchermen. Item q legget dijn Aelmoeſſen aen een ſonderlinghe plaetſe de ſelue ſal dij beſchermen van allen ongeluck, ſy ſal voor dij ſtryden teghen dijnen viant, beter dan eenige ſchilt ofte ſpieſſe. Maer hoe wel Tobias eñ Syrach, duer een oneygenwyſe van ſpreecken, der Aelmoeſſen ſulckes toe ſchrijuen. So moet nochtans edt ſeluighe der Genaede eñ barmhertigheyt Godes, volgens ſyné geloofté, eygentlick eñ alleen toe gheſchreuen werden, Gelijck de Propheet Dauid getuycht eñ ſeet r Wel hé die ſich des nootdruftigen aenneempt, dié ſal de heere verloſſen ter quader tijt, de Heere ſal hem bewaeren, eñ by den leuen behoudé, eñ hem laeté wel gaen op aerden, ende niet gheué in ſijner vyandé wille. Dat dan de heylige ende Godt vreeſende Man Tobias, ſoodaene wyſe van ſpreken tegen ſynen ſone gebruyckt eñ hem tot weldaedicheyt aenden armen vermaent eñ geleert heeft, is hy daer toe niet alleen wt Godes woort ende ſeer trouwe geloofté Godes, mer ooc wt ſeeckerer beuindinge, veroorſaect geweeſt want de wyle hy, in veelé perijckelen, des doots geweeſt hadde, om der weldadicheyt die hy bewees met s vertroofté, eñ dé Hongerigé te ſpyſen, den naeckten te cleeden, ende de verſlagen ende dooden heymelijck in ſyn huys te nemen ende te begrauen. Edt welcke de Koninc Sennaherib vernam, t beual hy Tobiam doot te ſlaen, eñ nā hem alle ſijn goet, mer Tobias ontquā ende vluchtede

p Syra 4.d.33 en int. 4. vers.

q Syr. 29.b 15.

r Pſal. 41.a.2.

s Tobie. 1.b 19. 20. ende int. 2. a. 3. 4.

t Tobie 1.c.22. 23. 24. 25. vers

met ſyner huys vrouwen eñ ſone ewech, eñ onder hield hem heymelijck by goedẽ vriendẽ, daer na als de Koninc doot was geſlaegẽ van ſynen eygen ſonen ſo quã Tobias wederom t'huys, eñ alle ſijn goet werdt hẽ weder gegeuen gelijck dan Tobias beuondẽ hadde, hoe wonderbaerlijcken eñ ghenaedelijcken, de Almachtige ouer ſeer goedighe eñ trouwe Godt, hẽ wt des Konincs handẽ, vandẽ doot verloſt, eñ by den leuen behouden, daer toe hem oock in ſiner noodt, als hy berooft van alle ſijn goet, geuluchtet was, niet verlaeten maer wederom thuys gebracht eñ hem alle ſijn goet weder gegeuen hadde, ſo heeft hy wederõ nae als voor, ſijn weldaedicheyt totté armen beweſen ende de [u] doode lichaemen in ſin huys heymelijck genomẽ eñ inder nacht begrauẽ. Daer nae heeft hy in ſynẽ wterſten ſinen ſone tot aller Godtſalicheydt onderweſen eñ vermaẽt, dat hy ſyns Vaders exsempel, in rechter vreeſe Godes nauolgẽ, eñ [x] alle de dagen ſijns leuens, Godt voor oogen eñ int her te hebbẽ, ende hem vanden armen niet af keeren mer hen met ſynen guederen helpen ſoude, edt welcke hy alſoo doende, ſoo ſaude Godt hem wederom ghenaedelijck aenſien, eñ ghelijck hy met aelmoeſſen te geuen, een werck van barmherticheyt ſoude bewyſen, ſo ſoude Godt oock ſijn Genaede eñ barmherticheyt, te hẽ waerts bewyſen, eñ hẽ van allen ſynẽ ſondẽ verloſſen ende de ſeluige wt doen, daer toe oock hẽ wt den handen ſyn der vianden, vander doot verloſſen, by den leuen behoudẽ eñ hẽ in ſyner noodt niet verlaetẽ. Derhaluẽ edt dã nv klaer genoech blijcken moet, dat Tobias niet geleert noch oock gemeynt heeft, dat de aelmoeſſen ons ſoudẽ vã allen ſondẽ verloſſen eñ de ſeluige wt doen kunnen, wãt dat ſoude niet alleen

u Tobie. 2. a. 4.

x Tobie. 4 a. 6. 7. 8. en. 9. vers *Gelijck de aelmoeſſen een bevvys, ende daet der barmherticheyt is, die vvt liefde tot ten naeſten bevveſen vvert op ghelijckevvyſe bevvyſt Godt oock ſijn barmherticheyt ouer ons, ende vvert der haluẽ op een oneygenvvyſe vã ſpreecken, dẽ Aelmoeſſen toe geſchreuẽ dvvelc eygẽtlijc ende alleen Godt toe coempt.*

alleen tegen edt ſeer klaer wt gedruckte eñ onwederleggelijc woort Godes ſtrydé, mer oock tegen Tobias eygé woorden ſelue, die hy te voré in ſyné gebede tot den Heere geſproké eñ geſeet hadde.
y Ende nv mijn Heere, weeſt my ghenadich, eñ en wreeckt myne ſondé niet, ende en gedenckt niet mijne ofte mijner Vaderen misdaet, z Och heere bewyſt my Genaede, eñ neemt mijné Geeſt wech met vredé, want ick wil lieuer doot ſijn dan leuen,
Dewyle dā dat Tobias den Heere aengeroepé, eñ gebeden heeft, dat hy ſyne ſonden niet wreecken noch gedencken, mer hē genadich weſen woude, ſoo en heeft hy niet konné op ſijn aelmoeſſen, die hy daer te vooren ghedaen hadde, geſtaen noch betrouwen dat hé Godt, daer duer, van alle ſynen ſondé verloſt ende de ſeluige wt gedaé eñ vergeué hadde, wāt a is edt wt Genade ſeet Paulus, ſo is edt niet wt den verdienſté der werckē, anders en waere genade gheen genaede, maer is edt wt dé verdienſten der wercken, ſoo en is edt niet wt genade anders en ware verdienſte geen verdienſte.

Hier ſullen nv onſe wederpartye, noch niet te vredé ſijn, mer ſeggen willé, dat de goede wercken eñ verdienſté der heyligé, die nv inder volmaectheyt eñ ſalicheyt des eeuwigé leuens ſijn, ons mede gedeelt werdé ende te hulpe komen, om welckes te bewyſen ſy by brenghen, daer Paulus ſeet.
b Nu verblyde ick my in mijné lyden, dat ick voor v lyde, eñ veruulle aen mijnen lichaem, wat daer noch ontbreeckt aendé verdruckinghen Chriſti, voor ſijn lichaé welck de Gemeente is, Waer op wy antwoordé eñ ſeggé, dat Paulus, daer mede alleé verſtaet eñ te kenné geué wilt, vāder verdruckinge des Cruyces eñ lydés welcke Chriſto noch dagelijcs, in dé lidtmaeté ſyner gemeente aenge-

y Tob. 3. a. 3.
z Tobi. 3. a. 6.
a Rom. 11. a. 6.
b Collo. 1. c. 24

wert,welck hy acht ende neemt, dat edt hem selfuer in syner persoone gedaen wert.Ghelijck doen Saulus de Gemeynte des Heeren seer vyandelijcken veruolchde,ende veelen om hals brachte,soo heeft de Heere hem gheuraecht eñ geseet, [c] Saul Saul,wat veruolchstu my?hy antwoorde,[d] Wie bistu?de Heere sprack.Ick ben Iesus dien du veruolgest, edt sal sy swaer vallen tegen den prickel achter wt te slaen. Daer nae als Paulus totten Heere bekeert, ende een gheroepen Dienaer der Ghemeente Christi gheworden was, soo heeft hy om synen trouwē seer heerlijcken dienst, oock al seer veel cruyce ende verdruckingen [e] lyden moeten, maer geensins in enich des alderminsten deele, om duer sijn cruyce eñ lydē,tot onser voldoeninge de verdruckinghen Christi te vervullen, noch iet vanden synen,daer toe te bringhen , om alsoo sijn cruys ende lyden der Gemeente Christi verdienstelijck eñ tot Salicheyt deelachtich te maecken , want edt cruys eñ lyden Christi Iesu [f] alleen is [g] volcomē ende krachtich genoech,om alle diegene,die duer hem tot Godt komen volcomelijck salich te maecken,gelijck Paulus seluer te vooren in den seluen Capittel,klaer genoech geseet heeft dat Christus [h] duer hem seluen, alle dinck versoent, ende duer edt bloet sijns cruyces,duer hem seluen vrede gemaeckt heeft,edt sy op aerdē ofte inden Hemel. So dat wy nv versoent syn duer edt lichaem sijns vleesches,door den doot, op dat hy ons soude stellen,heylich ende onstraffelick sonder schult voor hem seluen, [i] in welcken wy hebben de verlossinghe door sijn bloet, te weten, de vergheuinghe der sonden. Waer wt wy nv in aller klaerheyt sien eñ verstaen kunnē , dat Paulus edt werck onser Salicheyt ganschelijck eñ alleen stelt, inde

c Actum 9.a.4.
d Actu.9. a 5.
e Ephe. 3.b.13. 2.Timo.2. a.9. en int.10. vers.
f Iesaei.63.a.3. en Ies.43.b.11. en int 45.c.21.
g Hebr.7. c.25 Collo.1. c. 29. en int.2.a. 10.
h Collo.1.b.20 21.en 22. vers.
i Col.1.b. 14. Ephesi.1.a.7.

inde krachte des bloets, cruyces eñ doots Chriſti Ieſu, edt welcke hy in ſyné ſelfs eygenen heyligen lichaem ende onſuldigé [k] dierbaeré bloede, voor ons te wege gebracht, eñ hé [l] ſeluen eenmaele op geoffert, eñ alſo [m] met eener offerhande ons ghe-rechtuerdicht, gheylicht, ende [n] eé eeuwige ver-loſſinge geuonden heeft. Derhaluē dan onſe we-derpartye, de woordé Pauli onrechtelijcken ver-ſtaen eñ hen gewelt doen, wāt beſydé dat wy haer verſtant inden woorden Pauli, met anderé woor-den Pauli, weder leet hebbé, ſo verclaert hé Pau-lus ſeluer noch meer, daer hy op eé ander plaetſe leert eñ ſeet [o] daerō lyde ick dit altemaele om der wtuercorené wil, op dat ſy oock de Salicheyt ver-crygen in Chriſto Ieſu met euwiger heerlicheyt, Mer dewyle wy wel weten, dat onſe wederpartye noch niet te vredé ſijn ſullé, al iſt dat wy met Go-des woort krachtelijck eñ onwederleggelijck be-weſen hebbé, dat wy ſonder enige verdienſté der goeder werckē noch oock duer enighe verdienſté der heyligé, mer alleé wt louter Genade, eñ barm-hertcheyt, Godes duer edt ware gelooue in Chri-ſtum Ieſum gerechtuerdicht, eñ Salich gemaeckt werdé, ſo ſullé wy tot onſen bewys redé, oock noch ettelijcke plaetſen, wt den Vaderé voorts brengen om alſo onſe wederpartye ganſchelijc van haeren wapené te berooué op dat wyſe ouerwinnen mue-gé. Aguſt. leert eñ ſeet [p] gelijc de ſone Godes alleé des menſché ſone gewordé is, om dat hy ons met hé tot kinderé Godes maeckē ſoude, alſo heeft hy ooc alleé (niet quaets verdiét hebbéde) de ſtraffe voor ons aengenomé, op dat wy duer hem, ſonder verdienſten, die onuerdiéde Genade Godes ver-crygen ſoudē. Iteé Chriſſoſt. [q] Laet ons Godt danc-ken wāt wy ſijn gereeckent onder onder edt getal

k 1. Petr 1. b. 19
l Hebr. 7. c 27. en int 9. c. 28. en int. 10. a. 10.
m. He. 10. b. 14
n Hebr. 9. b. 12.
o 2. Tim. 2. 2, 10
p Auguſtinus in ſinē 4. boec-ke tot Boniſa-cius int 4. Cap.
q Chriſſoſte-mus totte vole-ke inde 5. Hom.

der rechtuerdigen,eñ aengeſien dat wy duer onſe wercken,niet rechuerdich muegen werden,ſo ſijn wy duer de gaue Godes Salich gewordē. Ité Auguſtin. [r] hoe wel wy broeders voor onſe broeders ſterué,ſo wert nochtans geener martelaren bloet wt geſtort tot vergeuinghe der ſonden, want dat heeft Chriſtus voor ons ghedaen,niet om dat wy edt nae doen,mer dat wy ons daermede verblydē ſoudē.Ité Leo de Roomſche Biſſchop, [s] de rechtuerdige hebbē krooné ontfangē mer niet gegeuē, eñ vāder ſtercheyt der geloouigē ſijn exēpelē der lydtſaemheyt,mer geene gauen der rechtuerdicheyt,wāt haer doot is haer eygē geweeſt,ende en hebbē geen andermās ſchult,met haer eynde betaelt,wāt daer is eē geweeſt,namelijc Chriſtus,in welckē wy alle gecruyſt geſtorué eñ begrauē ſijn.

r Auguſtinus op S. Iān in ſijn 84. tractaet.

s Leo de Roomſche Biſſchop in ſijn 81. 95. Epiſt. tegen de Paleſtynen.

De openbaere ende priuate ſtraffe der Chriſtelijcke Diſcipleyne, die by ons ghebruyct vvert is ooc een ſeecker bewijs, dat vvy niet alleē, op edt gelooue ſtaen, noch ooc de goede vvercke niet en verachten.

Nu dewyle onſe wederpartye,ons valſchelijckē achter rugge nae liegen,ende ſoecken alſo,ons by den gemeenē volcke walgelijck eñ haetelijck te maecken daer mede ſi ſeggē,dat wy alleen op edt gelooue ſtaen,eñ derhalue geene goede wercken doē willen,ſo moeten wy ons daer op verātwoorden eñ ſeggen,dat edt verre vā ons ſijn moet eenmaele te willē dencken, veel min te ſpreeckē,dat wy geene goede werckē behoeuen te doen oft deſelue ſoudē verachtē willen wāt Paulus leert ende ſeet,dat wy Godes werck ſijn,[t] geſcaepen in Chriſto Ieſu,tot goedē wercken, waer toe wy vā Godt te vooré bereyt ſijn,dat wy daer in wādelen ſoudē. Item dat Chriſtus [u] hē ſeluen een volck des eygen dōs ghereynicht heeft,dat nerſtich ware tot goedē wercken,eñ Iacobus ſeet,dat [x] gelijc edt lichaē ſonder geeſt doot is,edt gelooue ooc ſonder wercken doot is.Maer edt verſchil dat tuſſchen onſer wederpartye eñ ons is,beſtaet,daer in dat ſy leeré ende

t Ephe. 2. a. 10.

u Tit. 2. b. 14.

x Iacob. 2. c. 26

ende ſeggen,dat edt altemaele goede werckē ſijn diemen Godt, ende Maria,daer toe oock dē Heyligen ter eeren doet,ſonder te onderſcheydē, oft de werckē van Godt in ſynē woorde geboden oft verboden ſijn.Ten anderē leeren eñ ſeggen ſy,dat men duer de goede wercken, Godt voor de ſondē verſoenē eñ edt eeuwige leuē daer mede verdienen kan,mer wy ſeggē gāſchelijck der Cōtrarien. Tē eerſtē datmē geene ander goede wercken doē noch in volgē mach, dā die vā Godt inder Heyliger ſchrift gebodē eñ dē worde Godes gelijckformich ſijn.Tē anderē datmē geenſins,goede werckē doen ſal noch mach, om daer duer voor Godt verſoent eñ gerechtuerdicht te werdē, noch oock om daer mede edt eeuwige leuē te verdienē, wāt Chriſtus ſeet, [y] wāneer ghy alles gedaen hebt,dat v gebodē is,ſo ſult ghy ſeggē,wy ſijn onnutte dieſt knechtē, Derhalue dā ſo ſeggē wy,datmē tot geenē anderē eynde goede werckē, doen mach. Dan voornamelijck om daer mede onſe ſchuldige dāckbaerlieyt eñ ghehoorſaemheyt te bewyſen,op dat duer edt [z] licht der goeder werckē voor dē menſchen ſchijnende, de Hemelſche Vader gepreſen werden ſoude.Tē anderē,op dat onſe naeſtē,daer duer nae der liefde moechte [a] gediēt ende geholpē werden,gelijc Paulus ſeet.Sulcks wil ick,dat du vaſt leerē ſult, [b] op dat die aē Godt geloouich ſijn gewordē,in eenen goeden ſtaet der goeder werēcken geuondē werden,wāt ſulcks is goet ende nutte den menſchen. Wanueer wy dan vā hertē wel ouerleggen eñ bedencken, de onwtſpreeckelijcke ſeer groore liefde eñ alle de menichvuldige heerlijcke weldaden Godes, die wy van ſijner milderhant, beyde nae Ziele ende lichaem,wt Genaden ontfangē hebben, eñ oock noch dagelijcs vā hem

y Luc.17.a.10.

z Mar.5.b.16.

a Gala.5.b.13.

b.Titu.3.a.8.

c Iesa. 26.b.12. vercrygen (c want al wat wy hebben seet Iesaeias)
d Iacob.1.b.17 dat hebstu ons gegeuē, ende d alle goede gaeuen seet Iacobus,komen van bouen vanden Vader der lichten,hoe is edt muegelijck oft wy souden moeten wederom met liefde beyde tegen Godt ende den naesten beweecht ende ontsteecken werden, om als gedrongen,den ouer seer goedighen ende Genaedigen Godt,onsen barmhertigen ende seer
e Collo.3.b.17 getrouwē Vader,e duer Iesum Christū f sonder op
f Ephe.5.b.20. houden vā herté met woorden eñ wercken danc-
a Thess.5.b.18 baerheyt ende gehoorsaemheyt te bewysen,ende
g Psal.116.b.12 met Dauid seggé. g Hoe sal ick den Heere vergel-
h Psa.103.a.2.3 den alle syne weldaedē die hy my doet,h Looft dé Heere mijn Ziele,ende al wat in my is,synen Heyligen name.Looft den Heere mijn Ziele,ende vergeet niet,wat hy my goets gedaē heeft,die dy alle dyne sonden vergeeft,eñ heelt alle dijne gebreeckē, Daerō dan so is edt seer verre van daer,dat de Genade eñ de liefde der weldadē Godes, ons beweesen in Christo Iesu(duer wiens verdienstē,heylicheyt eñ gerechticheyt alleen wy i om niet gherechuerdicht eñ k wt Genade salich gemaeckt werdē) de recht geloouigé , traech eñ cout maecken soude,mer werdē sy,daer duer te meer duer liefde ontsteecken, ende beweecht, iae ghedrongen, om Gode den Vader duer Iesum Christum,stedes wederō liefde dancbaerheyt eñ gehoorsaemheyt te bewysen,Gelijck Ioānes leert eñ seet,l Laet ons hem lief hebben,want hy heeft ons eerst lief ghehadt, eñ Paulus seet , m de liefde dringt ons daer toe,Nademaele wy edt daer voor houdē , dat soo daer een voor alle gestoruen is, so sijn si alle ghestoruen,ende hy (Christus Iesus) is daerom voor alle gestoruē op dat die gene die daer leuē, voort aen niet haer seluē leuē souden, mer diē, die voor

i.Rom.3.c.24.
k Ephe.2.a.5.8
Actum 15.b.11
Titum 2.b.11.
en int 3.a.4.5.
l 1.Ioa.4.b.19.
m 2 Co.5.b.14
en int 15. vers.

haer

haer gheſtoruen ende opgheſtaen is, derhaluen Paulus oock wtriep ende ſeyde: [n] Ick leue, nochtans nv niet ic, maer Chriſtus leeft in my, want dat ick nv leue inden lichaem, dat leue ick inden gheloue des ſoons Godes, die my lief ghehadt, ende hem ſelven voor my ouerghegheuen heeft. Ende wyle wy van Gode den Vader, tot ſynen [o] wtuercoren volcke gheroepen ende tot ſynen [p] erfghenamen ende kinderen in Chriſto Ieſu, [q] voor der werelt grontlegginge wtuercoren, ende [r] met allerley gheeſtelijcker ſegheninghe der Hemelſcher goederen, begaeft heeft: Soo is edt dan billick ende behoorlick, iae oock ganſch noodich, dat wy oock de aert ende nature Godes onſes vaders, alleſins ſullen ſoecken wt te drucken, want Paulus ſeet, dat Godt de vader, ons deur Chriſtum wtuercoren heeft, [f] op dat wy voor hem, ſouden heylich en onſtraffelijck ſijn inder liefde, ende [t] dat is de wille Godes uwe heylichmaeckinghe, dat ghy mydet de onreynicheyt, ende een ieghelijck van v, ſijn vat weete te houden, in heylicheyt ende eerbaerheyt, [v] want Godt heeft ons niet gheroepen tot onreynicheyt, maer tot heylichmaeckinghe, ghelijck oock de Apoſtel Petrus leert ende ſeet, [x] en ſtelt v niet als te vooren, doen ghy in onwetentheyt nae den welluſten leefdet, maer ghelijck hy heylich is, die v geroepen heeft, weeſt ghy ooc heylich in aller uwer wandelinghe, want daer ſtaet gheſchreuen, ghy ſult heylich ſijn. Want ick ben heylich. Item [y] ghy ſijt dat wtuercoren gheſlachte dat Koninclijcke prieſterdom, dat heylighe volck, dat volck des eyghendoms, op dat ghy ſoudet vercondighem de weldaden des ghenes die v gheroepen heeft wt der duyſterniſſe, tot ſynen wonderbaerlijcken lichte: Hier wt hooren ende verſtaen

n Galat 2.b.20.
o Deut. 7. a.6.
1. Petri. 2. a. 9.
p Rom 8.b.17. Galaten. 4.a.7.
q Epheſ. 1 a.4.
r Epheſi. 1.a.3.
ſ Epheſi. 1.a.4.
t 1. Theſſ 4.a.3. ende 4.
v 1. Theſ. 4.a.7
x 1. Petr. 1.b 14 15. ende 16.
y 1. Petr. 2.a 9.

ſtaen wy ghenoechſaem, dattet niet genoech en 211
is dat wy, nae ons hooft Chriſto, Chriſtenen ghenoemt werden, ende alſoo den naem draeghen,
z Coll. 3. b.17. maer moeten wy oock ſulckes, metter daet alle-
1.Ioann. 3.b.18 ſins z deur woorden ende wercken bewyſen ende
a 1.Petr.1.c.21 Chriſtum, als een recht volmaeckt patroon, ende
b Luce. 1.h75. a exempel, b in aller heylicheyt ende gherechticheyt, ſoecken nae te volghen, op dat wy ons alſoo rechte ende gheoorſame ſchapen meughen bewyſen, die haers eenigen trouwen herders ſtemme Chriſti, niet alleen hooren, maer oock nae-
c Ioan.10.c.27 uolghen moechten, c want myne ſchaepen (ſeet Chriſtus) hooren mijn ſtemme, ende ick kenſe, ende ſy volghen my nae, ende ick gheue haer edt euwighe leuen. Wt deſen voorhaelden heylighen ſchriften, hooren eñ verſtaen wy nu claer genoech dat wy onſe gelooue in goeden wercken ooffenen eñ edt ſelue met waren vruchten betuygen, eñ bewyſen moeten, waer van inden tweeden ſend-brief 212
des Apoſtels Petri, in den eerſten cappittel, ſeer rijckelick gheleert ende aengheweſen wert, maer de goede wercken meughen gheenſins, tot dien eynde van ons gedaen werden, ia niet eens dencken meughen, dat wy Godt, daer mede voor onſe ſonden, payen ende verſoenen, noch ooc edt euwighe leuen ſouden verdienē kunnen, maer alleen
d Ioan.14.b 15 ende 21. verſ. wt rechter d liefde, tot Godt deur Ieſum Chriſtum
2.Cori.5.b.14. ende int. 15. om alſoo onſe ſchuldighe danckbaerheyt eñ ghe-
Gallat.2.b 20. hoorſaemheyt, daer mede te bewyſen, van weghen
1.Ioan.4.b.19. ends om dies willen alleen, dat wy alreede van te
e Collo.2.b.13 Titum 2.b.14. voren, by Godt den vaeder van e allen onſen ſon-
1.Ioan.1.a.7.9. den verloſt ende f verſoent. Item g om niet wt ghe-
f Rom. 5.a.10. naeden deur Ieſum Chriſtum, gherechtuerdicht,
g Rom.3.c.24 h 1.Cori.1.a.2. h gheheylicht, ende ter waerer ſalicheyt ende i ge- 213
i Rom. 5. c.21. rechticheyt des euwighen leuen vercoren ende

k aen-

k aenghenomen ſijn, Ghelijck wy edt ſeluighe ooc deur een tydtlijcke ghelijckeniſſe, claer verſtaen ende vaeten kunnen, te weten. Daer waer een onderdaen eenes ſeer machtigen ende grooten Koninckx, welcke van weghen veelerley booſheyt eñ verſmaetheyt den Koninck aenghedaen, den hals verbeurt, ende den doot verdient hadde: Nu de Koninck daer toe goet recht hebbende, nochtans met bermhertigheyt ende medelyden beweecht ſijnde, waere den miſdadighen ghenadich, ende vergaue hem alle ſijn miſdaet, daer toe niet alleen los ende vry liet wt gaen, maer hem daer en bouen ſulcke lieſde bewees, dat hy hem oock op nam tot ſynen erfghenaem ende kinde, ende hem alſoo deelachtich maeckte in allen rijckdomme ende heerlijcheyt ſynes Koninck-rijcks. Wy vraeghen hier ofte de voorſeyde verloſte, eñ aenghenomen, miſdadigher, niet ſeer groote, iae ghedronghen oorſaecken hebben ſoude, om ſoodaenen eenen ſeer ghenadigen ende mildenKoninck van herten wederom lief te hebben, ende hem alſoo met eenner rechter danckbaerheyt ende gheoorſaemheyt, altijt nae allen vermeughen te dienſte te ſtaen? Een ieghelijck moet ſegghen iae, ende dat ſulckes alleſins noodich ende behoorlijck waere, maer waerom ſal ſulckes ghedaen werden moeten? niet om by den Koninck te verdienen, dat hy daermede van ſyner miſdaet, ſoude meughen pardoen hebben, ende alſoo als een erfghenaem der rijckdommen ende heerlickheyt ſijns Koninckx-rijcks, deelachtich te werden, edt welcke doch al te ſeer ſpottelijcken waere, ende vanden Kouinck, oock ſeer onweerdelijck ſoude ghenomen, ende daer deur te meer vertoornt werden, derwyle hy alreede van te vooren, ſijn ghenade

k Epheſi. 1. a. 5.

Deur een tydtlijcke ghelijckeniſſe, vvert oock aenghevveſen, hoe ende in vvat manierē dat vvy Gode voor ſyne ghenaedige ghe-ſchoncken vvel-daeden danckbaer ende gehoorſaem vveſen ſullen.

Edt vvaer ſeer ſpottelijck, dat een miſdadigher pardoen hebbende ſoude daer-nae

Syne dãckbaerheyt bevvyſẽ om daer mede te verdienen ſyn pardoen vvelcke hem vã te voren vvt genade gheſchoncken is.

liefde, teghen den miſdadigher beweſen hadde, ende derhaluen, hy ſoodaenes ouerſeeren groote ghenaedige weldaeden ſchuldich waere te bekẽnen, ende ſijn ſchuldige liefde, met rechter danckbaerheyt ende gehoorſaemheyt, met aller eerbiedinghe teghen den Koninck altijts te bewyſen, want de danckbaerheyt ende de liefde volghen 214
moet, nae den ontfanghen ende vercreghen weldaden, ghelijck Chriſtus deur de ghelijckeniſſe vanden tweenſchuldenaerẽ verclaert, dat de [l] liefde beweſen wert, nae dat de ſchulden vergheuen ende quijt gheſchoncken ſijn.

l Luce. 7. d. 41. 42. 43 verſ.

m 1. Pet. 1. a. 5. 9

Wt edt ghene dat voorſeyt is, ſal deſe ſaecke ooc noch te beter geopent ende verſtaen werden kunnen, wt dien dat de heylighe ſchrift getuycht ende leert dat dat de ware [m] ſalicheyt ende [n] gherechticheyt des euwighen leuens, als een [o] ghenadich ende [p] gheſchoncken recht ende [q] erfdom, den [r] gheloouighen kinderen Godes, [ſ] toeghereeckent ende aengheeruet, wert, [t] deur Chriſtum Ieſum, den alderhoochſten eenigen [u] wel gheliefden geborenen ſone ende natuerlijcken recht [x] erfghenaem, Godes ſijns, ende oock deur hem, onſes vaders, dewyle wy ghelijck Paulus ghetuycht nv ooc 215
[y] kinder ende erfghenaemen Godes, ende mede erfghenaemen Chriſti ſijn, op dat wy oock als [z] aenghenomen ende gherekende, erfghenamen, der gherechticheyt ende heerlickheyt, des euwighen leuens, hier nv [a] deur edt gheloove, wt den [b] vruchten des gheeſtes den voorſmaeck hebben, maer nae deſen leuen, mit waerer daet [c] volcomelijcken beſitten ende ghenieten ſullen, ende dit alles, wt Godes ghenaede deur Chriſtum Ieſum, welcke van Godt gheſedt is, [d] tot eenen erfgenaem aller dingen. Derhaluen wy dan met rechte ſchuldich

n Rom. 5. c. 21.
o Rom. 9. b. 15. Exod. 33. b. 19.
p Rom 8. d 32. Gallat. 3 b. 18.
q Rom 4. b. 16.
r. Petri. 1. a. 4
ſ Collo. 3. c. 24.
t Ioan. 1 b. 12.
u Rome 4. c. 24.
x Rome. 4. a 6. b 11. en c. 24.
y Rom. 5. b. 17. 21.
z Matt. 3. b. 17.
a Hebre. 1. a. 2.
b Rom. 8. b. 15. 16. ende 17.
c Gallat 3. c. 26. ende 4. a. 5. 6. 7.
d Epheſi 1. a 5. Galaten 4. a. 5. a 2. Cor. 5. a. 7. b Rom. 8. c. 23. c Phil. 1 6. b. 11 1. Cor. 13. a. 10. d Hebre. 1. a. 2.

dich ſijn ende verbondē ſtaen, om onſen ouerſeer goedigen Godt ende genadigen vader, deur Chriſtum Ieſum, van herten lief te hebben, ende hem met aller eerbiedinghe, deurgaens, danckbaer eñ gehoorſaem te ſijn voor edt ſeer heerlijck eñ euwich erfdō der gerechticheyt eñ ſalicheyt der opperſter heerlijckheyt eñ vreuchde des euwigen
214 leuen, deur ende in Chriſto Ieſu, ons wt genaden verworuen ende gheſchoncken, Ghelijckerwijs de kinder die van tijdelijcken goederen rechte erfgenaemen ſijn, haerer ouderen daer van, behooren te dancken, ende lief te hebben, met bewijs, der behoorlijcker eerbiedinghe ende ghehoorſaemheyt des te meer verbonden ſtaen, niet om daer deur eenichſins te verweruen ende te verdienen, dat ſy in edt erfgoet haerer ouderen vercryghen ende beſitten mochten, maer om dies wille dat ſy alreede van te voren onuerdient, van wegen haerer ouderen, rechte erfghenaemen gheboren, ende in dē goedēren ingheeruet ſijn, om edt ſeluighe, oock als rechte erfghenamen, te bequamer
216 tijt te ghebruycken ende te ghenieten. Indien dan dat wy ons met ghedueriger danckbaerheyt ende ghehoorſaemheyt behooren ende ſchuldich ſijn te bewyſen, wanneer wy van den menſchen eenighe onuerdiende gaeuen ende weldaden ontfanghen hebben, hoe veel te meer ſijn wy ſchuldich, ende verbonden, onſe [e] danckbaerheyt ende ghehoorſaemheyt, met aller eerbiedinghe alwech te Gode onſen vaeder deur Chriſtum Ieſum te bewyſen, dewyle wy, ſoo menichvuldighe gaeuen ende weldaeden beyde der ſielen ende des lichaems alwech ſonder ophouden, van ſyner milder handt wt ghenaden ontfanghen ende ghenieten, [f] want al wat wy hebben ſeet de Propheet, dat hebſtu ons ghe-

e Ephe. 5. b. 20. Colloſ 3. b. 17. 1 Theſ. 5. b. 18. Pſa 103 a. 1. 2. Pſal. 116. b. 12.

f Ieſa. 26. b. 12.

g 1.Corin.15.f. 58.
h Galat. 6.a.9. 2.Thes.3 b.13. Galat 6.a.10.
i 1.Petri 2.b.11
k Actu.14.c.22
l Hebr. 12.a.1.
m Gen.15.a.1. Hiob. 22.c 25.
n 2.Pet. 2.a.5.
o Hio.42.b.12. Psalm.5. b. 13. Prou. 10.c.22. Syrach.11.c.24
p Mat.19.c.29 Marc.10.c.30.
q Ephes. 2.a.9. Titum.3.a.5.
r Iesai. 64.a.6.
f Philip.1.b.11. 1.Petri. 2. a 5. Hebre.13.c.21. Psalm. 5.b.13.
t Psal.103.a.4.
v Gene. 15.a 1.
x Hio.22.c.25

ghegheuen, Daerom g myne gheliefde broeders (seet Paulus) sijt stantuastich, ende onbeweechlijc, daer toe altijt ouervloedich indē wercke des Heeren, dewyle ghy weetet dat uwe aerbeyt niet te vergheefs en is inden Heere. h Laet ons dan goet doen ende niet moede werden, want te syner tijt, sullen wy ooc onuermoydt mayen: Daerom, op 217
dat de gheloouighen hier i als pelgrims, in haeren loope k deur veele, verdruckinghe ende l strijdts, niet beswijcken noch van goet te doen, niet traech noch moede souden wordē, belooft de Heere (die een m belooner alles goets is) de goede wercken n wt rechten gheloouе gedaen, volgens sijn woort, hier met synen o seghen te verghelden ende hier naemaels inder vreuchde des p euwighen leuens, te loonen e te kroonen, q niet van wegen eenighet verdienſten, der goeder wercken, ende gherechticheyt van ons gedaen welcke van weghen onser gheschonden natuere, r als een vuyl cleet onreyn, dan noch, deur toereeckinghe f om Christus wil, voor Gode behaechlijck sijn, maer Godt de Heere (ghelijck Dauid ghetuycht) belooft ons te t seghenen ende te kroonen met syner Ghenaede ende barmhertigheyt, iae Godt selue wilt onse loon wesen, ghelijck hy tot Abraham sprack ende seyde, u Ick ben dijn schilt ende dijn seer groote loon ende x de Almachtighe, seede Eliphas tot Hiob, sal dijn gout sijn ende siluer sal dy toe ghehooopt werden. Aengheſien dan dat wy gheensins meu- 218
ghen noch konnen, voor Godt gherechtuerdicht, noch salich ghemaeckt werden, deur de verdienſten van soodaenen goeden wercken, die Godt in synen woorde gheboden heeft, ende voor hem deur Iesum Christum, ooc aenghenaem sijn, hoe sullen wy dan meughen ofte kunen, voor Godt

Godt gerechticheyt ende ſalichghemaeckt werden, deur de verdienſten der wercken, die tegen Godt, ende ſijn woort, daer toe oock tot laſterringe, ſijns naems, ghedaen werden? Waerdeur de eere Godes ende Chriſti, als een ſeer gruewelijck ende onlyden kerck-roof gheſtoelen, ende op edt hoochſte gheſchendt wert: edt welcke gheſchied, wanneermen, ſijn hope, ende betrouwen ſtelt, om ſalich te werden, ende edt euwighe leuen te verdienen, deur edt, aenroepen ende de verdienſten der gheſtoruen heylighen ende Martelaeren Godes. Item deur de Miſſe te hoorē ſiel-miſſen, noot-miſſen, ende gulde miſſen laeten doen. Item deur de offerhandē der Miſſen, proceſſien gaen, den broot-Godt eñ andere afgodiſche beelden, om te dragen aenbidden, met verſcheyden ſpel eeren ende dienen. Item deur clooſter gelooften, ouergeſchoten goede wercken eñ verdienſtē der religieuſen, eñ in monicke cappen begrauen te werden, de clooſters te begiftigen kercken, cappellen, altaren, eñ miſſen te ſtichten, wullen eñ beruoets beuaerden, te gaen eñ giften eñ gaeuen te offeren, verſcheyden maerſchalcken te eeren eñ ſeker boeten daer van te onderhouden. Item deur vaſten ende vieren ter eeren Godes ende der heylighen, inſunderheyt, de veertich daghen te vaſten ende abſtineren van vleeſche ende ander verſcheyden ſpyſen. Item duer de verdienſten der aflaeten ende careynen.

Deur deſe ende dier ghelycke, verualoeckte Erdōmen ende ſeer gruvvelcke ſuperſtitiē vverdt edt armer onvveetende volc onder vveſen, ende aenghepreſen, voor de alderbeſte ende heylichſte goede vvercke, om daer deur edt euvvghe leuen te verdienen ende ſalicheyt te te vverden.

Item deur de oorbiecht, de ſonden altemaele te verhalen, ende dan de abſolutie, vanden Biecht-Vader te ontfanghen, met eener opgheleder voldoeninghe der ſonden, deur ſeecker ghetelde ghebedekens ende ten heylighen Sacramente te gaen, ende edt ſelue thuys int kranckbedde te ontfanghen, ende met den H. Oliſel der ſalicheyt tot ſter-

ſteruen bericht ende gheſterckt, daer toe ooc met eener ghewyder keerſſe (die edt leſte ghericht is) wt ghelicht te worden, maer deſe voorſeyde ende diergelijcke wercken ende ooffeningen, van Godt deur ſijn woort niet gheboden, maer inſettinghen ende menſchen gheboden, die in ſijn woort verboden ende derhaluen oock ſondige wercken ſijn, dewyle ſy wt den rechten gheloue niet gheſchieden, want Paulus ſeet, [y] wat niet wt den gheloue geſchiet dat is ſonde. Derhaluen Godt met den inſettingen eñ geboden der menſchen, niet alleen [z] te vergheefs gheeert ende ghedient wert, maer wilt de ſeluighe die hem daermede eeren eñ dienen willen oock ſeer hoochlijcken ſtraffen, want om [a] uwe inſettingen wille (ſeet Chriſtus) werden Godes gheboden ouertreden, ende deur [b] menſchen gheboden (ſeet Paulus) wert de waerheyt afgekeert: Daerom de heere by Ieſaiam ſulcken volcke dreycht ſeer [c] wonderlijck, iae op edt alder wonderlickſte ende ſelſaemſte te ſtraffen, wāt hoe wel de heere by Ieſaiam Ephraim, ſynen eerſten geboren ende weerden ſone, iae ſijn [d] troetelkint noemt, nochtans hem niet verſchoont mer gheſtraft heeft, om dat hy hem tot menſchen geboden begheuen hadde. ghelijck de Prophet Hoſeas ghetuycht ende ſeet, [e] Ephraim lydt ghewelt ende wert gheſtraft daer aen gheſchiet hem recht, want hy heeft hem tot menſchen gheboden begeuen. Hier wt wy claer ſien ende verſtaen kunnen, hoe gheheel ſeer onanghenaem ende gruwelick edt voor Godt is, wanneer wy nae de gheboden ende inſettinghen der menſchen hem deur andere Goden eeren ende dienen willen, want hy en wilt ſijn [f] eere gheenen anderen ghegheuen hebben, noch ſynen roem den afgoden, maer hy wilt alleen

y Rom. 14 c. 24

z Matt. 15 a. 9. Marcus. 7. a. 7.

a Mat 15. a. 3. 6 Marc. 7 a. 8. 9.

b Titum 1. b. 14

c Ieſa. 29. b 14.

d Iere 31. b. 20

e Hoſea 5. b. 11

f Ieſae. 42. a. 8. ende 48. b. 11.

alleen [g] inden Gheeſte eñ waerheyt aenghebedé gheeert ende gedient werden, ghelijck hy ons in ſynen woorde gheboden ende beuolen heeft, wãt [h] wie Godes woort eert, ſeet Syrach, die doet den rechté Gods dienſt, ende wie edt lieft heeft, dié heeft de Heere ooc lief. Waer wt volgé moet, dat de gene die Godes woort niet eeré noch naeuolgen, onrechten dienſt Godes bewyſen moeté, ende ghelijck de ſulcke Godes woort niet lief en hebben, ſy oock vã Godt niet gelieft werdé kunnen, want ſy wandelen inden wech daer van dat de wyſeman leert ende ſeet, [i] Menigen behaecht een wech wel, maer eyndelijck brengt hy hé totten doot. Wanneer wy dan, met gheboden ende inſettinghen der menſché, Godt eeren dienen eñ behaegen, eñ hem daer duer, voor onſe ſondé verſoenén, ende edt eeuwige leuen verdiené willen, ſo veroneeren, miſhaegen ende vertoornen wy hẽ des veel te meer. Eñ daer mede wy edt euwige leué meené te verdiené, eñ Salich te werdé, ſo verdiené wy des te meer, de eeuwige verdoemeniſſe eñ de eeuwige doot, eñ daer mede wy meynen in tijdt vã noodé, Godes genade, ouer ons te verweruen, eñ ſijn ſtraffende hant vã ons af te keeré, ſoo verdiené wy des te meer Godes ongenade, eñ behaelé te ſwaerder ſtraffingé ouer ons, want alſoo doéde wert edt Iootſche volc nae geuolcht, waer vã de Heere by Ieremiã klaecht eñ dé volcke verwytende is, haere onboetuerdicheyt eñ verkeerde beteringhe, daer hy ſeet. [k] Mijn volck vergeet my eeuwelijck, wat wilt ghy veel uwe wercken verſchoonen, op dat ick v ghenadich ſijn ſoude, want onder ſulcken ſchijn bedryft ghy meer en meer booſheyt, [l] eñ al wieſchet ghy v met looge, eñ naét veelſeepe daer toe, ſo ſchijnt uwe onduecht des te meer

Deſe ſeer grouvvelijcke ende vervvaerlycke dõ derſlaegen behoorden dẽ verkeerde vvercken beylighen, niet alleen inde oorẽ, maer ooc in edt herte te klinckẽ, ende vvten ſlaepe der ſonden te vvecken.

g Io.4.c.23.24

h Syra.4.b.15.

i Prou.14.b.12 ende int 16. c. 25.

k Iere.2.d.31. 33.

l Ier.2.c.22.

m Iere.2.b.13. meer voor my, [m] want mijn volck doet een dob- 222
bel ſonde, my de leuende fonteyn ader verlaeten
ſy, ende ſy maecken haer hier en daer wt ghehou-
wen Fonteynen die nochtans vuyle holen ſijn eñ
n Iere.11.b.15 gheen water en gheuen [n] ende als ſy quaet doen,
o Iere.11.b.13. ſoo ſijn ſy des vroylijcker [o] want ſoo menige ſtadt
ſo menigē Afgodt hebt ghy O Iuda, eñ ſo menige
ſtraten alſſer te Ieruſalē ſijn, ſoo menige ſchande-
lijcke altarē hebt ghy op gerecht, om den Baal te
p Iere.2.c. 24. wieroockē [p] wie edt weteē wilt die en derf niet ver
q Ierem.8.a.6. re loopē, op dē vier dagen ſietment wel, [q] Ick ſie eñ
hoore, dat ſy niet rechts en leeren, daer en is nie-
māt dien ſijn boosheyt leet waere ende ſpraecke,
r Ierem.5 c.24 wat maecke ick doch, [r] ende en ſeggē niet eens in
en int 25.vers. haeret hertē, laet ons doch dē Heere onſen Godt
vreeſen, die ons vroegē eñ ſpaden regen ter rech-
ter tijt geeft, eñ ons dē ooigſt trouwelijck eñ iaer-
lijcs bewaert, mer uwe miſdadē beletten ſulcks eñ
q Ieſa.57.b.11. ſulcke ſondē keerē ſulckē goet van v, [f] Meynt ghy 223
dat ick altijt ſwygen ſal dat ghy my niet met allen
t Hoſea.8.a.5. en vreeſt, [t] myne tooreē is ouer hen vergramt, edt
en kan niet lange geſtaen: ſi moeten geſtraft wer-
u Iere.15.a.1. den, [u] Eñ oft ſchoon Moyſes eñ Samuel voor my
ſtondē, ſoo en hebbe ick nochtans geen herte tot
x Iere.15.a.6. deſen volcke. [x] Daerom hebbe ick mijn hant wtge
z Iere.16.a.5. ſtreckt teghen v, dat ick v verderuen wil, [z] wāt ick
hebbe mijnē vrede, t'ſamen met myner barmher-
a Iere.15.a.6. ticheyt van deſen volcke ewech genomē, eñ [a] ben
b Iere.15.a.7. des ontfermens moede, [b] Ick wilſe metten wan-
ne ten lande wt wannen, eñ ick wil mijn volck dat
hē niet bekeeren en wilt tot enckel weeſen maec-
c Iere.19.a.3. ken eñ verdoen, [c] Siet ick wil een alſulck ongeluck
ouer deſe plaetſe komē laten, dat ſo wie edt hoo-
d Ier.19.a.9. ren ſal, dien ſullen ſijn ooren klincken, want [d] Ick
wil haer laeten eeten haerer ſonen eñ dochteren
vleeſch,

vleesch,iae de een sal des anderen vleesch inder
noodt ende angste eeten, waer mede haer haere
viandē ende die gene die nae haeren leuen staen,
benouwen sullen,[c] sy sullen oock vā cranck heydē c Ier.16.2.4.
sterue,eñ niet beclaecht noch begraeue werden.
Mer sy sullen mest worden op den Lande eñ daer
en bouen duer edt sweert eñ den honger vergaen
eñ haere lichamen sullē dē vogelē des hemels eñ
dē dierē opter aerdē spijse sijn.[f] Wie wil dan uwer f Iere.15.2 5.
ontfarmē O Ierusalem? wie sal dā mede lydē met
v hebben?wie sal dan henen gaen eñ v vrede ver-
weruen?[g] Edt is uwer boosheyt schuld,dat ghy also g Iere.2.b .19
gecastijt wert, ende uwer ongehoorsaemheyt,dat
224 ghy also gestraft wert. Also moet ghy bekennē wat
naemer eñ herte-leet dat edt in brengt den Hee-
re uwen Godt verlaeten eñ hem niet vreesen seet
de Heere Sebaoth,[h] Dā sal v herte geuoelen, hoe h Iere.4.b.18.
dat uwe boosheyt so groot is, Hier wt dan, hooren
ende verstaen wy nv wel, hoe seer grouwelijcken
225 ende haetelijcken edt voor Godt geacht ende vā
hem seer iammerlijck eñ ellendichlijck gheſtraft
wert,wanneer wy den euwigen eenigen, almach-
tighen Godt, syn woort synen heylighen dienst,
ende insettinghen met syne gheboden verlaeten,
ende ons duer de gheboden ende insettingen der
mensché tot Afgoderije eñ valschen Gods diēstē
begeuē eñ die aenhangē, welcke vandē voorneē-
sten eñ grouwelijcsten sondē sijn, die Godt ouer
al in synē woorde seer scherpelijck verbodē ende
hert gestraft heeft,gelijck voorschreuē is. Derhal
uen sal hē niemāt seluer flatteren om in synē son-
den langer te blyuē seggende, Godt is Genadich,
eñ barmhertich,edt welcke wel warachtich, dan-
nochtans hy oock toornich eñ rechtuerdich is in
edt straffen,gelijc Syrach leert eñ seet,[i] de heere is i Syrach. 5.2.4.

wel verduldich,maer hy en ſal v niet ongheſtraft
k Syrac. 5. a. 8. laeten,[k] daerō en vertreckes niet, v tot den Hee-
re te bekeeren, ende en ſtelles niet wt, vanden
l Syrac. 6 b. 12 en int. 13. vers. eenen dach totten anderē, [l] want hy is wel barm-
hertich,maer hy is oock toornich,hy laet hē ver-
ſoenen ende ſtraft oock grouwelijck, alſoo groot
als ſijn barmhertigheydt is, ſoo groot is oock ſijn
m Deu 10.b.17 ſtraffinghe, want hy is [m] een groot machtich en-
de verſchrickelijck Godt ſeet Moyſes, derhaluen
n Heb 10.d.31 edt oock [n] verſchrickelijck is te vallen,inde handē
o Heb. 12 c. 29 Deut. 4. c. 25. des Heeren, [o] want onſe Godt is een verterende
vier. Ghelijck de Heere den afgoden Dienaers.
ende den ondanckbarighen volcke die de weldae-
den des Heeren vergeeten ende verſtockt blyuē,
p Hoſ. 13. a. 7. 8 dreycht dat hy ghelijck [p] een Leeuwe ende luy-
paert, op hen loeren ende ontmoeten wilt, ghe-
lijck een beyr dien ſijne Ionghen berooft ſijn, en-
de hen verſlinden ſal. Maer die hen van herten 226
tot Godt bekeeren, ende haere ſchult ende booſ-
heyt bekennen ende laeten, tot dien belooft de
Heere hem te keeren om de ſaluighe in Ghenae-
den te ontfangen, ende nae ſijner grooter barm-
hertigheyt, ende goetheyt alle haere ſonden eñ
q Pro. 28 b. 19. booſheyden te vergheuen want wie ſyne [q] ſonden
bekent ende laet (ſeet de wyſeman) die vercrycht
r Iere. 3. b. 12. en int. 13. vers. barmhertigheyt, ende ick [r] ben barmhertich, ſeet
de Heere,ende ick en wil niet euwelijck gram ſijn
bekent alleen uwe miſdaet,dat ghy tegen dē Hee-
re uwen Godt ghefondicht ende hier en daer on-
der alle groene boomen tot vreemde Goden ge-
loopen, ende mijn ſtemme niet ghehoort hebt,
f Ierem. 3. b. 14. t Ho. 2. b. 18. 19 O [f] ghy afuallige kinder, bekeert v ſeet de Heere,
wāt ick wil v trouwē, eñ [t] ick wil my aen v verloo-
uen in eeuwigheyt, in gerechtigheyt, in gerichte,
Iesa. 54. a. 10 in Genaede,ende in barmhertigheyt, [y] want ber-

gen

gen ſullen wel wycken, ende hueuelen veruallen, mer mijn Genade ſal van v niet wycken, ende dat verbont mijns vredes ſal niet veruallen ſeet de Heere uwe ontfermer. Ende [x] ghelick ick alle dat groot ongelucke ouer dit volck hebbe laeten komen, alſoo wil ick oock alle dat goet, ouer hen laeten komen, dat ick haer belooft hebbe, ende ſy ſullen mijn volck, ende ick ſal haer Godt ſijn, [y] ende edt ſal my een luſt ſijn, dat ick hen wel doé mach, Deſe ende dierghelijcke ouer ſeer heerlijcke ende Ghenaedighe trooſtelijcke gelooftē Godes hebben alle de ghene dieſe met eenen vaſten bettrouwen aennemen, ende ſich van herten tot
226 Godt oprechtelijcken bekeeren, Ghelijck Ioannes leert ende ſeet, Siet toe, eñ [z] doet oprechte vruchten der bekeeringe ende gelijck Zacharias ons vermaent, [a] dat wy van Godt, wt den handen onſer vyandē verloſt ſijnde hē ſonder vreeſe ſouden dienen, alle de dagen onſes leuens, in heylicheyt eñ gerechticheyt, die hē behaechlijc is. Wāt is edt ſaecke, dat wy Godt eeren ende dienen, ſynen tooren te gemoet gaen, ſijn Genaede ende barmhertigheyt verweruen willen, met Proceſſien te gaen de Heyligen aenteroepen, noodt miſſen te doen, ende edt broot voor Godt, opheffen, aen bidden eeren ende dienen, ende diergelijcke oeffeninge ende wercken, die wy hier vooren verhaelt hebben, So en ſullen wy Godt daer duer niet alleen geenſins behaeghen, mer oock Godes rechtuerdige ſeer ſwaere ſtraffe, ende veruaerlijcken tooré, dies veel te meer ouer ons aēſteecken ende onſe ſaecken erger maecken, ende alſoo anders niet wt rechten, dan Olie int vier gieten, om den brant, meer en meer voorts te iaegen. Maer hoe wel dat wy ſeer wel weten dat dit voorſchre-

x Iere. 32. e. 42

y Iere. 32. e. 41.

z Matt. 3. a. 8.

a Lu. 1. h. 74. 75

226

Ghelijck ghy nerſtich ghevveeſt ſyt van Godt af te vvyc ken, alſoo bekeert v nv, ende ſyt thienmael meer nerſtiger dē Heere te ſoecken. Baruch. 4. 28.

Als vvy Godt vvillen eeren en de dienen nae de ghebeden ende inſettingen der menſchen, die tegen ſyn vvoordt ſtryden, ſo volgē vvy het vrou-

ken die tvvelf Iaeren hadde dē bloedtganck ghehadt, vvelcke hoe sy meer meesterde, veel te erger edt by haer vvierdt. Marc. 5.c.25.26.

uen om hooren, ende alder meest aentenemē by veelen seer hert ende swaer vallen sal, soo seggen wy nochtans dat edt waerachtich alsoo is ghelijck wy met Godes woort onwederlegghelijck bewesen ende beuesticht hebben, ende segghen oock noch tot desen propooste, Ghelijck de vroome vrouwe Iudith, haer volck straffende, tot hen seyde, [b] wie sijt ghy, dat ghy Godt temteert dat en dient daer toe niet, datmen Genade vercryge, mer veel meer toorne ende ongenade, [c] daerom sullē wy ons van herten verootmoedighen, ende hem dienen, ende met traenen voor hem biddē, dat hy nae synen welbehagen barmherticheyt, aen ons bewysen wil.

b Iu.8.b.11.12

c Iu 8.b.16.17

Nv aengaende de Goede wercké die vā Godt in sijnen woorde gheboden ende derhaluen, hem duer Christum Iesum aenghenaem sijn, wanneer sy wt waren ghelooue, als vruchten der rechter bekeeringhe, ghedaen werden, soo moeten wy oock weeten, dat wy ter oorsaecken van dien, 228
van Godt gheen Ghenade ende barmherticheyt, noch hulpe ende bystant, in onser noodt en verweruen, mer de Ghenade ende barmherticheydt Godes is alleen de oorspronck ende oorsaecke, om syner Goetheyht, om sijns selfs, om sijns heylighen Naems, ende om sijner ghelooften willen, Ghelijck de Propheet Iesaias ghetuycht daer de Heere seluer spreeckt ende seet, [d] Ick ick wissche uwe ouertredinghe wt, om mijnent wille, ende en ghedencke uwer sonden niet. Item by den Propheete Hesekiel, seet de Heere, [e] maer ick spaerdese om mijns Heylighen Naems wille, daer om sult ghy totten huyse Israels segghen, alsoo spreeckt de Heere Heere, Ick en doe edt niet om uwent wille ghy vanden huyse Israels, maer om mijns

d Ies.43.c.25.

e Hes.36.c.21 en int.22.vers.

mijns heyligē Naems wille, dien ghy ontheylicht
229 hebt onder den Heydenen, Gelijck oock de Propheeten ende edt volck om Ghenade ende vergheuinghe haerer ſonden, daer toe om hulpe ende byſtant ghebeden hebben tot Godt, om ſijns Naems, om ſijner Ghenaden, ende barmhertigheydt wille, Dauid roept tot den Heere ende ſeet, [f] Ghedenckt Heere aen dijne barmhertigheyt ende aen dijne goetheyr, die vander werelt aen gheweeſt is [g] om dijns Naems wille Heere, ſijt Ghenaedich mijner miſdaet die daer groot is. Item Ieremias roept totte Heere ende ſeet. [h] Och Heere onſe miſdaeden hebbent immer verdient, want onſe ongehoorſaemheyt is groot, daer mede wy teghen dij gheſondicht hebben, maer helpt ons doch om dijns Naems wille, [i] O Heer wy bekennen onſe Godlooſe weſen, ende onſer voor vaderen miſdaet, want wy hebben teghen dij gheſondicht, maer om dijns Naems wille, en laet ons doch niet gheſchendt werden. Item de Propheet Daniel, roept tot Godt ende ſeet. [k] Wy moeten ons ſchaemen dat wy teghens dij gheſondicht hebben. Maer O Heere onſe Godt dijn is de barmhertigheyt eñ vergeuinghe, ende nv O Heere onſe Godt hoort edt gebet dijns knechts, eñ ſijn ſmeeckē, [l] wāt wy liggē voor dij met onſen gebede niet op onſe gerechtigheyt, maer op dijne groote barmhertigheyt, Och heere hoort, och heere weeſt genadich, och Heere aenmerckt eñ doeget, eñ en vertrecket niet om dijn ſelfs willē, Hier willē nv onſe wederpartye by brengen eñ ſeggen dat Godt ons oock genaedich eñ barmhertich is, om der verdienſten wille der heyligen, wāt daer ſtaet dat Godt vander Stadt Ieruſalē belooft ende geſeet heeft, [m] want ick wil deſe Stadt beſchermen,

[f] Pſal. 25. a. 6. en int. 7. vers.
[g] Pſal. 25. b. 11
[h] Iere. 14. a. 7.
[i] Ier. 14. b. 20. en int 21. verſ.
[k] Daniel. 9. a. 8 en int. 9. vers.
[l] Daniel 9. b. 18 en int 119. vers
[m] Iſ. 37. d. 35

dat ick haer verloſſe om mijnent wille ende om mijns Dienaers Dauids wille, maer wy ſegghen dat wy alleen duer de eenighe, ende volgenoechſaeme Heylige verdienſten des Heerē Ieſu Chriſti, [n] wt ghenaeden gherechtuerdicht [o] verſoent, ende [p] Salich gemaeckt werden, ghelijck wy hier vooren, met Godes woort, onwederleggelijck beweſen ende beueſticht hebben. Dan ſoo veele aē gaet deſe voorſede tegen ghebrachte plaetſe der Heyligher ſchrift, wy antwoorden ende ſegghen, dat de werdicheyt ende gerechticheydt Dauidis, 230
geenſins de mede werckēde cauſe ofte oorſaecke geweeſt is, daerom dat Godt de Stadt Ieruſalem beſchermen ende verloſſen wilde, mer moet verſtaen werden, om der ghelooften Dauidis wille, die Godt tot hē gedaē ende toegeſeet hadde, dat Chriſtus, de geſalfde Meſſias, als een heylighe eñ [q] gerechtige ſpruyt, [r] wt der vrucht der lendenen Dauidis, voorts komē, eñ als eē opperſte Koninc, op ſijnen Throon ſitten, ende edt [ſ] recht ende gerechticheyt, op aerden aenrechten ende wel regieren ſoude. Want indien dat de Koninck van Aſſyrien, de Stadt Ieruſalē te niete gebracht hadde, ſoo en hadde de ſeer heerlijcke, ende Genaedige trooſtelijcke geloofte Godes, niet konnē vol bracht werden. Aengaende dat onſe wederpartye oock by brenghen wt de Prophete Ionas, daer hy [t] ſeet maer doen Godt haere wercken ſach, dat ſy haer bekeerdē vā haerē booſen weſen, ſo beroude edt hē des ongeluckes dwelck hy geſprokē hadde haer te doē, eñ hy en dedes niet, waer wt mē niet 231
mach verſtaen, dat de wercken haerer bekeeringhe, de oorſpronkelijcke cauſe ofte oorſaecke gheweeſt ſijn, daerom dat Godt haerlieder in genaeden op genomen eñ ſijn gedreychde ſtraffe

n Rom 3.c.24 Titum.3.a.7.
o Rom.3 a.10.
p Ephe.2.a.5.8
q Ier.33.b.15. Ieſa.11.a 1.
r Actu.2.c.30. 2.Samu.7 b.12
ſ Iere.33.b.15.
t Ionas.3.a.10.

tc

te rugge gehouden heeft, maer is alleen wt genaden eñ barmherthicheyt geſchiedt, ghelijck Ionas achter nae getuycht eñ geſeet heeft, [u] Och Heere dat iſt dat ick ſeede, doe ick noch in mynen lande was, daerō woude ick dat ooc voorcomen met vlieden ter Zee, want ick weet, dat du ghenadich, barmhertich, lanckmoedich, eñ van grooter goedertierenheyt ſijt, ſo moetmē dan de rechte bekeeringe eñ beteringe tot Godt, voor een ghelijcke-wyſe vandoen verſtaen, te weeten, ghelijck wy ons deur beteringhe onſes leuens, tot Godt bekeeren, ſoo keert hem Godt oock tot ons, ende neempt ons deur ſijn barmhertigheyt op, in ghenaden: Ghelijck de Heere by Ieremias ſpreeckt ende ſeet, [x] keert doch weder ghy afuallighe Iſrael ſoo wil ick mijn aenſichte van v niet wenden, want ick ben Barmhertich, ende en wil niet euwelijck gram ſijn: Dewyle dan, dat de genade ende barmhertigheyt Godes niet alleen de oorſpronckelijcke cauſe ende oorſaecke is, dat wy daer deur vanden Heere onſen goedighen Godt ende ghenaedighen Vader deur Chriſtum Ieſum, die waere verſoeninghe verloſſinghe, ende vergheuinghe aller onſer ſonden hebben, ende alſoo in onſer noot van ſyner ſtraffende handt verloſt, ghetrooſt, ende gheholpen werden, maer moeten wy edt oock der ghenade ende barmhertigheyt Godes toeſchryuen, dat hy ons als ſyne ghenadighe gaeuen, de rechte bekeeringhe ende beteringhe des leuens gheeft ende ons tot hem bekeert, ghelijck Ephraim, totten Heere claechde ende ſeede, [y] du hebtſt my gheaſtijdt, ende ick ben oock ghecaſtijdt, ghelijck als een ongheremt kalf, bekeert du my ſoo werde ick bekeert, want du Heere ſijt mijn Godt, doen ick bekeert wiert, dede ick beteringhe. Item by den

[u] Ionas 4.2.3.

[x] Ierem. 3.b.12

33

[y] Ieremie 31.b 18.19. Actum 4.d.32. 2. Tim. 2. c.25.

Pro-

z Hes. 36.c.26 Propheet Hezechiel, seet de Heere,[z] Ick wil v een nieuwe hert ende eenen nieuwen gheest in v gheuen, ende wil dat steenen herte van uwen vleesche ewech nemen, ende v een vleeschen herte geuen,
a Heseki. 36.c. 27. [a] Ick wil mynen gheest in v gheuen eñ wil alsulcke luyden van v maecken, die in mynen gebodenwandelen ende myne rechten houden ende daer nae doen. Hier van wert in meer anderen plaetsen gelesen, derhaluen wy dan seggen, dat wy Godt deur Christum Iesum, alleen van alles de eere geuen eñ
b Psal. 115.a.1. met Dauid wtroepen moeten,[b] niet ons heere niet ons, maer dynen naeme gheeft eere om dyner genade ende waerheyt wille: edt welcke wy alsoo
c Heb.13.c.21. 1.Petri 2.a.8. doende, sal onghetwyffelt onse doen, [c] voor Gode aengenaem wesen deur Christum Iesum onsen eenighen middelaer. Want ghelijck hy de eenighe salichmaecker is, soo is hy oock de eenighe middelaer, tusschen Godt ende den den mensche 233
d 1.Tim.2.a.5. Ghelijck Paulus leert ende seet,[d] Want daer is een Godt eñ een middelaer tusschē Godt eñ den menschen, te weten de mensche Iesus Christus. Alsoo
e 1.Ioan.2.a.1. 2. leert ooc Ioannes eñ seet,[e] myne kinderkē s, sulcks schryue ick v, op dat ghy niet en sondicht, eñ oft iemant sondichde, so hebben wy eenē voorspraecke by den vaeder Iesum Christū, die rechtuerdich is, eñ de selue, is de versoeninge voor onse sonden, niet alleen voor onse, maer ooc voor der ganscher werelt, ghelijck oock Christus selue ons belooft,
f Ioan. 16.c.23 dat ons, [f] sal ghegeuen werden al wat wy den Vader in synen naeme bidden ende begheeren, maer hy en seet nerghens, al wat ghy inden name van Maria ofte der ghestoruen heylighen biddet, dat sal v ghegeuen werden, want de afghestoruen heyg Act.13 d.36. ligen hebben haren [g] tijt wtgedient, eñ nv van ons niet meer en weten, noch ons niet meer en kennen 234

ghe-

ghelijck Ieſaeias getuycht ende ſeet tot Godt [h] du biſt onſe vader, want Abrahã en weet van ons niet, eñ Iſrael en kent ons niet, maer hier ſullen de Papiſten teghen Ieſaias ſtrydt voeren ende ſegghen willen, dat de heylighen inden hemel nv van ons wel weten moeten, want Chriſtus ſeet datter inden [i] Hemel blyſchap ſijn ſal, ouer eenen ſondaer die hé bekeert meer dan ouer negen en negentich rechtueerdighen, die gheen bekeerringe en behoeuen: Wy antwoorden ende ſegghen, dat Chriſtus, daer oock ſeet, datter [k] blyſchap ſal weſen inden Hemel, voor den Enghelen welcker dienſte, Godt dickmaele ghebruyckt heeft, ende oock noch doet: als ſyne ſeer ſnelle ende verdighe geeſten ende boden, om ſyne ſaecken nae ſynen verborgen raet by den menſchẽ hier op aerden wt te richté ende te beleyden, gelijck Dauid ſeet, [l] looft den Heere ghy ſyne Enghelen, ghy ſtercke helden, die ſijn beuel wtricht, datmé hoore de ſtéme ſijns woorts, looft den Heere alle ſyne heerſcharen eñ dienaren, ghy die ſynen wille doet: waermede de Apoſtel ouer een coempt ende ſeet, dat de Enghelen [m] alle dienſtbare Gheeſten ende wt gheſonden ſijn, om dier wille die de ſalicheyt becruen ſullen,

235 Nv de wyle de Engelen als dienſtbare eñ ſeer ſnelle veerdighe geeſten, haren van Godt beuolen eñ op ghelechté dienſt, hier op aerden den menſchen aendienen, eñ derhaluen aenſchouwen eñ weten kunnen, edt ghene dat de menſchẽ ouercoemt, eñ aenrichté, ſo kunnen ſy ooc wel ſien eñ weten, wãneer een ſondaer hem bekeert eñ als ſeer verdighe ſnelle geeſten eñ getrouwe dienſtboden, edt werck der bekeeringhe eenes ſondaers, voor edt Hemelſche heyr aenbringhen ende hen alſoo te ghelije daer ouer verblydé: mer hier mede en kanmé noch

tans

h Ieſa. 63. b. 16

i Luce. 15. a. 7.

k Luce. 15. a. 10

l Pſal. 103. c. 20 ende 21.

m Heb. 1. b. 14.

tans niet bewyſen, dat de heylighen inden Hemel, daerom van allerley ſaecken ende noodwendicheyt der menſchen, kenniſſe ende wetenſchap hebben ſouden, edt welcke alſchoon dan noch alſoo waerachtich waere, ſoo blyft edt altijt noch onbeweſen, datmenſe daerom, in allerleye noot, om hulpe trooſt, ende byſtant, veel weenigher, om deur haere verdienſten ſalich te worden, aenroepen ſal: Ghelijck edt inden proceſſien, ende in edt olygen der krancken aldermeeſt gedaen wert: mer hier is edt ſeer grootelijcken te verwonderen, waerom ſy in haerer letanye oock, Abraham niet aen en roepen, maer wt laeten, daer hy nochtans, een ſo ſonderlinge ſeer heylich man ende ghelieft [n] vrindt Godes, ende de [o] vaeder aller gheloouighen is welcke in ſynen [p] ſchoot moeten verſamelt werden, maer de wyle ſy wel weeten, dat Abraham [q] van ons niet en weet, ſoo en dient hy oock van hen niet aengheroepen te werden, want edt ſoude te vergheefs ſijn, ghelijck edt oock te vergheefs, iae voor Godt ſtraffelijck is, dat ſy enighe vanden anderen afgheſtoruen heylighen aenroepen: Maer ſy meenen ende ſegghen, indien de heyligen verſcheyden miraeckelen ghedaen hebben, doe ſy hier op aerden noch ſterffelijck waeren, hoe veel te meer machten hebben ſy nv dan, de wyle ſy onſterffelijck ende inden Hemel ſijn, waer op wy antwoorden ende ſegghen, dat edt waerachtich in Godes woordt beuonden wert, hoe dat vele heylighen hier op aerden ſijnde, wt der kracht Godes ende Chriſti, verſcheydé ſeer heerlijcke [r] miraeckelen ende wonderdaeden ghedaen hebben, maer wanneermen ons wt Godes woort bewyſen kan, dat de ghieſtoruen heylighen inden Hemel ſijnde, nv oock ſoodaene macht hebben

236

237

n Iaco. 2. c. 23.
o Rom. 4. b. 17. ende 18.
p Luc. 16. c. 22.
q Ieſa. 63. b. 16
r Actu. 3 a. 6. 7
Actum. 9. d. 34. ende 40. vers.
Actu. 14. a. 10. ende 16. b. 18
ende 19. b. 12. ende 20. a. 10.

ende

ende miraeckelen doen kunnen ghelijck, de Papiſten hen toeſchryuen, dan ſullen wy edt oock gheerne gheloouen ende aennemen, willen ſy met edt voorſeyde, wt Godes woort, noch niet te vreden weſen, ſoo meughen ſy dan toehooren ende gheloouen wat Chryſoſtomus ende Ambroſius hier van leeren ende ſegghen, Chryſoſtomus vander Cananeeſcher vrouwe ſeet, [f] Siet de voorſichticheyt van deſer vrouwen: ſy aenbidt noch ſint Iacop, noch en begheert niet van ſint Ian, noch coempt niet tot ſint Peeter noch en heeft gheen achte op edt geſelſchap der ander Apoſtelen, noch en heeft niemant onder hen aengheſocht, maer in dier ſtede neemt ſy met haer een gheſellinne op rechte boete, daermede ſy recht henen gaet, tot den fonteyne ſelfs. Item Ambroſius ſeet, [t] dat wy gheenen deurwaerder, noch aduocate, noch middelaer van noode hebben, Maer dat wy met ootmoedicheyt, ſeluer den heere op ſijn barmhertigheyt aenroepen, ende alſoo in wat plaetſen wy oock ſijn, verhoort werden ſullen.

[f] Chriſoſtomus Homel. 12. van der Cananeeſcher vrouwen.

[t] Ambroſius int eerſte capi. tot de Romeynen.

Hier ouerlieghen ons de papiſten ende ſegghen dat wy de heylighen verachten ende oneere aendoen, om dat wyſe ghelijck ſy doen, niet aenroepen noch eeren willen. Waer op wy antwoorden ende ſegghen, dat wy alleen Godt de Vader, deur Chriſtum Ieſum, aenroepen eeren ende dienen
238 moeten, want indien wy de gheſtoruen heylighen op ſulcke wyſe aen roepen, eerden, ende dienden, ghelijck de papiſten doen, ſoo ſouden wy daermede Godt van ſyner eere ende Chriſtum Ieſum van ſynen ampte der verſoeninghe, beroouen, ende den gheſtoruen heylighen gheuen moeten. Ende indien ſy de eere Godes ende Chriſti, aen naemen, ſo ſouden ſy, ende wy te gelijc Gods roouers beuon-

De papiſtē maecken vanden afgheſtornen heyli-

ghen ende vandē ghenen diese nae heur leere, aenbidden, eeren, ende dienen Godsvooners.

beuonden werden edt welcke al te seer verre van hen ende ons wesen moet, ghelijck sy oock ongetwyffelt niet begeeren, maer seer swaerlijc bestraffen souden, soo sy sulckes teghenwoordich sien mochten: Want ghelijck sy in desen leuen sijnde, Godt alleen aengeroepen gheeert ende ghedient hebben, soo behooren wy hen, daer in oock nae te volghen, ende dat is de rechte eere ende dienst die wy hen bewysen kunnen: want inder heyli- 239
gher schrift sal niet beuonden werden, dat de Patriarchen, Propheten, ofte de Apostelen, oyt iemant anders aengheroepen, gheeert oft ghedient hebben, dan [u] alleen den eeuwighen almachtighen Godt deur de ghelooften in Christo Iesu, ghelijck Godt ouer al in sijn woort [x] gheboden, ende den ghenen die anders deden, seer swaerlijck [y] ghestraft heeft. Alsoo heeft oock de Enghel Ioannem ghestraft, als hy [z] voor den voeten des Engbels neer-viel om hem te aenbidden, eñ seede: Siet toe dat du edt niet en doet. Ick ben dijn mede dienst knecht, eñ dyner broederen die edt ghetuyghenisse Iesu hebben. Bidt Godt aen, Ghelijck oock Christus seluer ons leert ende seet. Du salt den Heere dynen Godt aenbidden ende hem alleen dienen, edt welcke de papisten niet 14
alleen contrarie, maer oock seer ongheschicktelijck ende verkeerdelijck doen, wanneer sy de ghestoruen heylighen aenbidden ende eerren willen, Want als sy Godt den Hemelsche Vader aenbidden ende eeren, met Aue Maria te lesen, soo maecken sy van Godt den Vader Maria, ende als sy Mariam aenbidden ende eeren met Pater noster te lesen, soo maecken sy van Maria, Godt den Vader, ende als sy de Santen aenbidden met Pater noster te lesen, soo maecken

v Psalm. 4.a.9. ende 62.a 6. Baruch 6. a. 5.
x 1.Samu.7 a.3 Matth. 4.a.10.
y Exo.32.c.28 1.Reg.18 d 40 Iesaia.2.b.19. Iere.14.15.16. 17.18.19.capi.
z Ioan.19.a.10 ende 22.a.9.
a Matt 4.a.10.

De papisten bevvysen haere seer groue dv valinghe, ende ongheschickeheyt, vvāneer sy Godt de Vader Maria ende afghestoruē heyligen aenroepen, eeren ende dienen vvillen.

ken sy vanden Santen veel Hemelsche Vaders, ende als syse aenbidden met Aue Maria te lesen, soo maecken sy vanden Santen veele Mariaen, ende als sy de Santinnen aenbidden met Pater noster te lesen, soo maecken sy vanden Santinnen veele Hemelsche Vaders ende als syse aenbidden met Aue Maria te lesen, soo maecken
241 sy vanden Santinnen veele Mariaen. Hier gheuen wy nv eenen iederen seluer te bedencken, oft
239 de papisten, met haeren doen, niet seluer, Godt ende Maria, daer toe oock de Heylighen, seer gruwelijcken ende spottelijcken veroneeren, ende hen grooten smaet aen doen, waer wt wy op hen met Paulus besluyten ende segghen, [b] daerom o mensche en meuchstu dy seluen niet ontschuldighen, soo wie du sijtst die daer oordeelt, want waer in du eenen anderen oordeelst, daermede verdoemstu dy seluen, naedemaele du effen eds selue doest, dat du oordeelst. Nv aengaende, edt aenbidden ende eeren der beelden, daer mede sondighen sy oock seer gruwelijck ende swaerlijck teghen Godt ende sijn woort, want
242 Godt de Heere heeft wt druckelijck ende scherpelijck, in den tweeden gheboden verboden, ende
143 wilt datmen [c] gheenerleye beelden noch eenighe ghelijckenisse maecken, oft hebben sal, noch van edt ghene datter bouen inden Hemel is, noch van dat beneden op aerden is, ofte int waeter onder der aerden is, om die te aenbidden, te eerren ende te dienen, want hy is die de Heere onse Godt een sterck ende Ieloers Godt, die daer besoeckt der Vaederen misdaet, inden kinderen, tot in edt derde ende vierde lidt der ghener die hem haeten, eñ doet barmhertigheyt aen veele duysenden, die hem lief hebbé, ende syne geboden houden,

[b] Rome. 2. a. 1.

[c] Exod. 20. a. 4. Deuter. 5. a. 8.

houden, maer dewyle edt tweede ghebot Godes, ganschelijcken teghen edt aenbidden, ende eeren der beelden is, soo hebben sy edt int ghemeyne by den volcke verswegheu, ende in haer formelieren wt ghelaten, ende edt laetste ghebodt in twee ghedeelt, om also edt ghetal van thienen vol te maecken edt welcke seer stoutelijck ende gruwelijck teghen Godt ghesondicht is, want hy heeft seer hoochlijcken verboden, op pene ende straffe der eeuwigher verdoemenisse, ende veruloeckt te sijn die synen woorde, [d] af ofte toe doen, maer hier meynen sy haere saecken seer wel wtghericht te hebben, als sy wt Gregorius segghen, dat de beelden, der leecken boecken sijn, waerop wy segghen, dat wy Gode ende synen woorde, meer ghehoors ende gheloofs gheuen moeten dan Gregorio, met allen Papisten: Want hoe sullen de beelden, welcke houten ende steenen blocken sijn, iemanden leeren kunnen dewyle de Heere deur syne Propheten leert ende seet, dat de beelden, [e] ydel [f] blint, stom, doof, [g] bedriechlijck, [h] gruwelen [i] ende veruloeckt sijn. Die breeder bescheet vanden beelden begheert te weten, die ouerlese edt seste cappittel des Propheten Baruch, welcke vanden handel, die de papen ende edt volck metten beelden hebben, veel ghesproken, maer cleynen danck by den papistē behaelt heeft. Dewyle dan, de Heere ons in synen woorde leert ende ghebiedt, dat wy hem [k] alleen [l] in Gheeste ende waetheyt, aenbidden, eeren ende dienen sullen, soo laet ons nae der leere Pauli, [m] vanden afgoden dienste vlieden, ende (ghelijck Ioannes leert) ons [n] voor de afgoden wachten, op dat wy deūr edt aenbidden ende eeren der beelden, Gode sijn eere ende lof, dieflijck stelende, van seer gruwelijcken ende only-

delije-

d Apo. 22. b 18. ende 19. vers. Deutro. 4. a. 2. ende. 12. d. 32.

e Iesai. 41. c. 29
f Ps. 115. a. 5. 6 ende int 7 ver.
g Iere. 51. b. 17.
h Hese. 8. a. 9 10.
Deut. 27. b. 15.
i Sapi. 14. a. 8.

k 1. Samu. 7. a 3
Baruch 6. a. 5.
Matth. 4. a. 10.
l Ioan. 4. c. 23. 24.
m 1. Cori. 10. b. 14.
n 1. Ioan. 5. c. 21

lydelijcken °Gods roof, niet geſtraft werden, willen de Papiſten hier mede noch niet te vredē weſen, ſoo mueghen ſy toe hooren, wat Auguſtinus, hier van leert ende ſeet, ᵖ Laet ons gheene Beelden aenbidden, die van menſchen handen ghemaeckt ſijn, ende int ᵍ Concilio elibertino, wierde edt ghebruyck ende eeren der beelden ganſchelijcken verdoemt ende verboden.

o Rom. 2. c. 22

p Auguſtinus. Tomo. boeck. 2. de vera Religione Cap. 55.

q Concilio, Elibertino. Capit. 36.

Van den Papiſſchen Olyſel.

245 Aengaende nv edt Papiſſche Olyſel, daer van ſy oock een Sacrament gheſmeet hebben, om edt welcke te beueſten, ſy wt Iacobo by brengen, daer hy leert ende ſeet. ʳ Iſſer iemant kranck die roepe de Ouderlinghen der Ghemeente, ende laet haer ouer hem biddē, ende hem ſaluen met Olye inden name des Heeren, ende edt ghebedt des gheloofs, ſal den krancken helpen, ende de Heere ſal hem oprechten, ende iſt dat hy ſonden ghedaen heeft, ſoo ſullen ſy hem vergheuen worden. Waer op wy antwoorden ende ſegghen, hoe dat Chriſtus ſyne Apoſtelen wt gheſonden heeft, te 246 predicken edt Heylige Euangelium, om edt welcke als een onghewoonelijcke leere, by den toe hoorderen aenghenaem te maecken ende te beueſten, ſoo heeft Chriſtus ſyne ſ Apoſtelen duer de kracht ſynes Gheeſtes, ſeer rijckelijcken begaeft, om verſcheyden ſeer wonderlijcke Miraeckelen te doen, ghelijck als de Duyuelen wt te werpen, de Melaetſchen te reyninghen, ende den ſiecken ende krancken, met Olye te ſaluen, de handen op hen te leggen ende gheſont te maecken. Ghelijck oock Marcus leert ende ſeet, ᵗ Sy ginghen wt ende predickten aen allen eynden,

r Iacob. 5. b. 14 en int 15. vers.

ſ Matth 10 a. 1. Marcus. 3. b. 15 Marcus. 6. b. 13 Luece. 9. a 1. 2.

t Mar. 16. b. 20

ende de Heere werckte, duer haer, ende bekrachtichde edt woort duer naeuolghende teeckenen.

u Actum. 14.a.3 Oock ſeet Lucas dat de Apoſtelen [u] vry inden Heere leerden, die den woorde ſijner Ghenaden ghetuychniſſe gaf, ende liet teeckenen ende wonderlijckheyden gheſchieden duer haere handen.

x Hebr. 2.a.4. Ende [x] Godt (ſeet de Apoſtel) heeft haer getuychniſſe ghegeuen, met teeckenen, wonderheyden, ende menigerleye krachten, ende met wt deylinghe des Heylighen Gheeſtes nae ſynen wille, Nu op dit gebruyck ende de handelinghe der miraeckelen, heeft Iacobus een aenſien ghehadt, de wyle de Miraeckelen ende wonder teeckenen, te ſynen tyden, noch gebruyckelijck waren, maer doen edt ouer ſeer heerlijck ende geluckſalich [y] Rijcke Chriſti Ieſu, duer de [z] Euangeliſche Leere, der [a] heerlijcker Genaden ende des [b] gheſtaedighen vredes, nv ghenoechſaem betuycht, ende beueſticht was ſoo ſijn de gemeene ordinaire teeckenē ende Miraeckelen, gheeyndicht ende op ghehouden. Derhaluen dan, doen ſy onrechtelijcken, die de Olye (de welcke oock onder de voorſchreuen teeckenen ende miraeckelen, gebruyckelijck was) nv noch niet alleen geduerichlijck behouden willen, maer oock ſeer grouwelijck ende ſchandelijck miſbruycken, wanneer ſy edt onweetende volcke voor haer heylige Olye op hen knyen vallen ende aenbidden laeten, iae dat meer is ſy ſeggen oock met onwaerheyt, dat haer Olye een figuere ende oorſaecke is der onſienlijcker Genaeden, daer en bouen ſoo hooch verheffen, dat duer de kracht haerer toebereyder Olye oock de ſonden verghenuen werden, want als ſy haere krancken Olyghen ende opſmeeren, ſoo ſegghen ſy, Godt vergheue v duer deſe Heylighe ſaluinghe, ende duer ſijn

247

248

y Ieſaia. 9.a. 6
Luc. 1. d. 33
Colloſ. 1. b. 13.
z Actu. 20. c. 24
Epheſi. 6. b. 15.
a Epheſi. 1. a. 6.
b Ieſaei. 26. a. 3

Va-

Vaderlijcke barmhertigheyt, al wat ghy ghesondicht hebt duer edt ghesichte, duer edt ghehoor duer edt riecken, duer edt gheuoelen, ende duer edt smaecken. Item inden Name des Vaders ende des Soons ende des Heylighen Gheestes, salue ick v met gheheylichder Olye, op dat ghy duer dese saluinghe volle vergeuinge uwer sonden ontfangt. Hier toe vraghen sy den krancken oock oft hy niet en ghelooft, dat de Heere om de verdienſten ende ghebeden der Heylighen, hare ghebeden verhooren wilt. Derhaluen oock een seer groot ghetal der afghestoruen Heylighen, voor den krancken aengheroepen, ende alsoo tot sterue bericht werden, Och hoe mach de Heere sulcken seer grouwelijcken, ende veruloeckten schandelijcken [c] Godsroof soo langhe verdragen ende lyden kunnen. Iacobus dan en wilt gheensins segghen, dat de krancke, duer de kracht der Olye, vergheuinghe sijnder sonden ontfanghen sal, want de Olye diende tot Miraeckeleuse ghesontheyt des lichaems, Hier in tusschen was de Olye oock een aenwysinghe der wtwendigher gauen, ende inwendigher saluinghe des Heylighen Gheestes, waer van [d] Dauid ende [e] Ioannes ghetuyghen. Maer Iacobus seet, dat edt [f] ghebedt des gheloofs, den krancken helpen sal, [g] want edt ghebet der rechtuerdighen vermach veel, als edt ernstich is, waer mede hy te kennen gheuen wilt, dat de Heere, ouer de krancken sal aengheroepen ende ghebeden werden, niet alleen van anderen gheloouighen, mer oock vanden krancken selue, op dat de krancke mochte gheſterckt, getrooſt, en [h] hem alle syne sonden, [i] van Godt, wt Genaeden, duer Iesum Christū [k] alleen, vergeuē ende quyt geschoncken, daer toe hy oock in syner

De vvyle de Papistē de volcomē vergheuinge der sonden, ook haere Olysel toe schryuen, soo en bekennen sy dan niet dat Christus Iesus alleen, ons alle onse sonden volcomelycken vergheuen, ende salich maecken kā vvaer mede hem ghevvisselyck de alder grootste oneere ende onlydelycken smaedt aenghedaen vverdt.

c Rom. 2. c. 22.

d Psalm 45. a. 8 Hebreen. 1. a. 9

e 1. Ioann. 2. c 20. 27.

f Iacob. 5. b 15.

g Iac. 5. b. 16.

h Coll. 2. b. 13.

i Ioan. 1. a. 7. 9. Psal. 130. a. 7. Iesa. 55. a. 7. Michia. 7. b. 18

k Marcus. 2. a. 7

kranckheyt verlicht, ende ſo verre edt hem ſalich is, vanden Heere opgherecht, dat is gheſont werden. Indien dan, dat duer haer Heylige Olye, de vergeuinge der ſonden aengedient eñ ghegeuen wert, ſoo gheſchiedt, dan dien ſeer veel te cort, die ſonder deſe haere ſeer werdige Olye ſterué, waer in ſy beter behoorden toe te ſien, oft anders ſullé ſy oorſaecke ſijn, van ſulcker menſchen verdoemeniſſe, dien duer deſe Olye haere ſonden niet volcomelijcken vergeuen ſijn. Ten waere dat ſy ſegghen wilden, dat de krancke te voren edt heylich Sacrament, oft onſen lieuen Heere (ſo ſy edt noemen) ontfangen eñ daer duer volcomen vergeuinghe der ſonden hebben. Edt welcke in dien edt ſoo is ſoo is edt dan ganſchelijck onnoodich, achter nae edt Olyſel tot volcomen vergeuinghe der ſonden, noch te ghebruycken. Ende oock ſoo en is de Olye, van weghen haers ſcheppers, niet Heylich noch goet ghenoech, want eer ſyſe, aenden krancken ſmeeren muegen, ſoo moet de Olye eerſt vanden wyBiſſchop gheheylich, ende tot volcomen vergheuinge der ſonden krachtich gemaeckt werden, met veelen verborgen ſeer treffelijckē geaſemden woorden, ouer de Olye, welcke van den wy Biſſchop, met ſulcke ſeer grooter reuerentie (die daer toe behoort) ende met gheboogē knyen ſeer gegroetet werdt, ende ſeet drymaelen weeſt gegroet heylige Olye, eñ drymaelē, weeſt gegroet heylige Chriſma, ende drymaelen weeſt gegroet heylige balſem, edt welcke ghewiſſelijck, ſoo kinderachtich ende ſpottelijcken is, dat wy veel lieuer daer wt ſcheyden, dan dat wy met ſulcken bueſelinghen langher beſich ſijn ſouden, want al waer doch alle de heylicheyt ende werdicheyt, des Pauſdoms in haere Olye ghegoten,

Dat de ſiecken int Pauſdō, duer edt ontfanghen des Sacraments, gheen volcomen vergeuinghe der ſonden en hebben vvant ſy achter nae noch metten Olyſel moeten gheſalft vverden, tot volcomen vergeuinge der ſondē, vvaer mede (Eye lacie ſy al euen vvel bevvaert ſyn.

goten, ſoo ſal ſy nochtans haeren aert ende natuere niet veranderen. Derhaluéwie ſijne kleederen wel rieckende ende ongheplackt houden wilt, die wacht hé wel van der voorſchreué Olye, wãt de wyle ſy geen ſout, dat is geen Godes woort heeft, is ſy ſeer vuyle ende ſtinckende geworden:

Aengaende den houwelijcken ſtaet, daer vã ſy oock een Sacrament geſmeet hebbé, waer van wy hier ten laetſten ſpreecken, niet dat de vier voorgaende Papiſſche Sacramãten, vã ons daer mede vereert werdé, mer om edt getal ordentlijcken te
253 achteruolgen. De voorneempſte redé die ſy hebben om te bewyſen, dat edt houwelijck een Sacrament is, brenghen ſy by wten Apoſtel Paulo, daer hy vander [l] liefde eñ eenicheyt, die tuſſchen man ende vrouwe, int houwelijck behoort te weſen, gheſproocken, eñ de gehouwede vermaent heeft, wat een ieders officie is, ſoo ſeet hy achter nae, [m] de verborgentheyt is groot, om edt woort verborgentheyt, maecken ſy een Sacrament van den houwelijcke. Maer ſy verſtaen noch mercken niet, dat Paulus daer aenhangt ende ſeet, maer ick ſegghe van Chriſto eñ der Gemeente, waer mede hy aenwyſen eñ te kennen geuen wilt, dat gelijckerwijs, dat man ende vrouwe, in den houwelijcke met den bandt der liefde vereenicht ende [n] t'ſaemen gebonden, derhaluen oock ſy [o] twee een lichaem ſijn, ende eenerleye eerlijcke gheмeenſchap des [p] lichaems eñ der goederen hebben. Alſo is oock de Ghemeente als een ſeer lief-
254 werdige [q] bruyt Chriſti, met haeren eenigé bruydegõ, ende [r] hooft, duer edt gelooue [ſ] vereenicht, eñ metten heylighen bandt der [t] eeuwiger liefde onſcheydelijck t'ſamé gebonden, eñ ſy beyde alſoo eenerleye heylige [u] gemeenſchap hebbé eñ mal-

l Ephe. 5. c. 25. 28. 29. ende 33. vers.
m Eph. 5. d. 32
n Matt. 19. a. 6
o Gene. 2. c. 24 Matt. 19. a. 6. Epheſi. 5. d. 31.
p 1 Cor. 7. a. 4.
q Ioan. 3. c. 29
r Epeſi. 5. c. 23.
ſ Gala. 3. c. 28.
t Ho. 2. b. 18. 19
u Ioann. 1. a. 7.

canderen deelachtich ſijn, Chriſtus is ſijner bruyt
x Hebr.2.b.14. x vleeſch ende bloet deelachtich, eñ y eé met haer
y Hebr.2. b 11. gheworden, ſoo dat de bruyt Chriſti van haerent
wegen (eye latie) eenen ſeer kleynen ende armen
ſchadt voorts gebracht heeft om met Chriſto hae
ren eenigen toe ghecomen bruydegom, een ſeer
heylich ende geeſtelijck houwelijck aen te vangē,
z Ephe.1.a.8. want alle de z oueruloyende a Rijckdommen, ende 255
a Ephe.2.a.7. ouer ſeer heerlijcke Coſtelijcke b ſchatten, der
b Collo. 2. a. 3 wyſheyt der kēnſſe der liefde, des heylſamē c vre-
c Romey.5.a.1. des, ende der warer d ſalicheyt des eeuwighen le-
Luce.2 b.14. uens, heeft Chriſtus ſyner op genomen ſeer e lief
Epheſi.2.b.14. werdiger ende f wtuercorener g getrouder h bruyt
d 1.Theſſ.5.a.9 door Louter i genade voor genade ende k wt enc-
e Epheſi.5.c.25 keler barmhertigheyt aegebracht, ende l deelach-
f Epheſi.1.a.4. tich gemaect, ende in haer m verzeeckert eñ n ver-
g Iere.3. b.14. ſegelt, duer den onderpant ſynes Geeſtes der ge-
Ho.2.b.18.19 looſten, Paulus mach dan wel ten techte ſegghen,
h Apo 22.b.17 dat o de verborgenheyt der eenicheyt Chriſti met
i Ioann.1.b.16. ſyner gemeente groot, iae p onwtſpreeckelijck is. 256
k Iere.31.a. 3. De wyle dan dat de Heere ſyne ghenaedige ende
l Hebre.3.b.14 ſeer heerlijcke gelooſten duer edt houwelijck, aen
m Rom.8.d.38 ſyner Gemeente niet betuyget ende als met eené
n 2 Cor.1.c.22 wterlijcken waerteecken niet verſegelt, edt welcke
o Ephe.5.d.32 hy duer de heylighe twee Sacramentelijcke waer
p Epheſi.3.a.8. teeckenen, de Doope eñ edt Nachtmael genoech-
Epheſi.1.b.13. ſaem wtrecht, ſoo en kan noch en mach edt hou-
ende int 4 c.30 welijck geen Sacrament ſijn, Want waert by aldié,
dat edt houwelijck ſodaen een Sacrament waere,
daer duer de voorſchreuen verborghentheyden
Chriſti ende ſyner Gemeente, ſouden moeten be-
tuycht eñ verſegelt werden, ſoo ſouden alle de ge-
ne, die edt houwelijck niet gebruycken, noch duer
edt gebreck der natueren, niet gebruycken kun-
nen, van ſoo daenen voorſchreuen ſeer heerlijcké

ende

ende ſchoonen trooſt, berooft blyuen moeten iae de Papen Monicken ende Nonnen oock, de wyle ſy dit haer Sacrament ſelues niet gebruycken willen, ſeet iemant ſy en mueghens niet doē want edt is hen verboden, wy antworden ende ſeggen,
257 Dat edt een ſeer groote ſtoutheyt eñ onbeſchaēt-heyt is, te verbieden edt gene dat Godt vry ghe-
255 laeten iae geboden heeft, die hen niet q onthoudē q 1. Cori. 7. a. 9.
kunnen, ende daer toe bequaem ſijn, want edt is beter trouwen dan branden ſeet Paulus. Dat den Priſteren verboden is een huyſvrouwe te trouwen is tegē edt Concilio gruepenſi. Celebratum. Anno 323. in welcke beſloten is datmen dien ſal voor eenen ketter houden, die edt qualijck neempt, dat een Prieſter by ſijn huyſvrouwe ſlaept, eñ die de Prieſters ende Diakenen, verbieden willen, huyſ-vrouwen te trouwen, datmen die inden ban doen ſal, Hier ſullen ſy mueghelijck hen onſchult doen ende ſegghen willen, dat den Geeſtelijcken ſtaet
256 edt Sacrament des houwelijcks niet verboden is, maer alleen de oncuyſheydt des byſlaepens, die in den houwelijcke gheſchiedt, Hier ſullen ſy ons als ghecromde ſlanghen, meynen te ontſlibberen, maer wy ſullenſe vry met haeren eyghen woorden vaſt ghenoech houden, ende hen de huyte af trecken, daer mede ſy ſelues leeren ende ſegghen dat edt byſlaepen ſelue, een deel des Sacraments is, ende dat de eenicheydt, die wy met Chriſto hebben, inder ghelijcheyt der naetuere, ons daer duer eerſt af ghebeelt werdt, om dat man ende wijf, niet anders, dan duer
258 de byligginghe, een vleeſch werden. Sijn dit nv niet wel groote ſcherpſinnighe, ende treffelijcke Meeſters, die op deen ſyde van edt houwelijck een Sacrament, ende op de ander ſeyde

terſtont, van den byſlaepen des houwelijcks, on-
cuyſheyt maecken kunnen, Ghelijck haer heylige
[r] Siricius in edt boeck der eerſten. Vader de Paus [r] Siricius, ſeer onbeſchaemdelijck
ende laſterlijck, ſpreeckt eñ ſeet, dat edt houwe-
lijck een vleeſchelijck leuen is, ende dat wie alſoo
nae dē vleeſche leeft, Gode niet behaegen kunnē,
Och is dit niet wel een ſeer grouwelijcke eñ on-
lydelijcke booſheyt, iae herſſeloose wtſinnicheyt,
ſoo gheruſtelijcken, met Godt eñ met ſyner heyli-
ger inſettinge des houwelijcks te ſpotten, ende te
verdoemē, dat vā Godt geheylicht eñ vā Chriſto
[f] Ioan. 2. a. 1. inder [f] bruyloft vereert, derhaluen, [t] voor een ie- 259
[t] Hebr. 13. a. 4. der eerlijck eñ een onbeuleckt bedde is, maer de
hoerēiaegers eñ de eebreeckers, ſal Godt ſtraffen
[n] 1. Cor 6. 2. 10 Galate. 5. c 2. Epheſi. 5. a. 5. want de [n] hoereniaegers, noch Afgodē dienaers,
noch de eebreeckers, noch de oncuyſchen noch
iongenſchenders, noch de laſteraers, en ſullē edt
rijcke Godes ende Chriſti niet beſitten noch be-
eruen. De wyle dan edt houwelijck van den Hee-
[x] Gen. 2. c. 24. Matt. 19. a. 4. re [x] verordent, derhalue voor Gode eē aengena-
me heylighe ſtaet is, welcken niemāt deruen kan,
dan dien Godt ſonderlingen, met cuyſheyt ende
[y] Cor. 7. d. 34. reynicheyt, [y] beyde des Geeſtes ende des lichaēs, 260
[z] Sapie. 8. c. 21 begaeft heeft, want edt is een [z] gaue Godes, de
[a] Matt. 19. b. 11 welcke (ſeet Chriſtus) [a] vā allen menſchē niet ge-
uaet wert, mer dien edt van Godt ghegeuen is, die
vaetent. So doen ſy dan ſeer onwyſelijck, die edt
houwelijck, deur ſotte ghelooften verſweeren,
ende hebben lieuer in haeren hittigen, ende brā-
[b] Rome. 1. c. 27 denden, ende onreynen ſeer ſtinckkenden [b] boo-
ſen luſten des vleeſches, te verſmooren, ghelijck
[c] Gene. 19. a 5. nv veeler. [c] Sodomitiſche ſeer gruwelijcke boo-
ſe ſtanck, der onnatuerlijcker ſonden, onder den
Geeſtelijcken hoope wtgebrokē is, eñ ouer al ghe-
roken wordt. Dit ſijn van haere ſeer heerlijcke
vruch-

vruchten, die wt edt [d] verbodt des houwelicks
261 aenden dach ghecomen ſijn, edt welcke (ghelijck
Paulus ghetuycht) wt den [e] dwalenden gheeſten,
ende deur de leere der Duyuelen, ghecomen en-
de gheplant is: teghen de leere ende exempel, der
[f] Patriarchen [g] Propheten ende [h] Apoſtelen, van
welcken oock ſeluer ſommighe inden heylighen
houwelijcken ſtaet geleeft, ende Gode behaecht,
iae met Godt oock gheſproecken hebben, ghelijck
ooc Abrahams ſoon Iſaac ende Thobias ſoon, van-
den [i] Engel des Heeren tot den houwelijcken ſtaet
259 ſijn beleyt geweeſt, Chriſtus heeft oock den hou-
welijcken ſtaet, ſijn beleyt geweeſt, Chriſtus heeft
oock den houwelijcké ſtaet, in der [k] Bruyloſte ge-
eert, ende met ſynen eerſten miraeckele vercieit,
iae oock nae ſyner menſchelijcker natuere, daer
in willen [l] van Maria, der maghet, gheboren ende
262 opghebracht werden, maer al waert dat de Papi-
ſten, de ganſche Bybel van Geneſis aen tot Apo-
calypſis deurſochten, ſoo en ſullen ſy niet vinden
noch bewyſen kunnen, dat Godt tot enighe miſ-
260 prieſters geſproken heeft, oft dat de Enghelen des
Heeren oyt iemant gheleyt hebben tot den prie-
ſterlijcken ſtaet om Miſſe ofte Clooſter gelooften
te doen, ofte dat Chriſtus oyt op enighe eerſte
Miſſe, kleedinge, ofte profeſſinghe geweeſt heeft,
263 al is edt dā by aldié, dat de Papé, Monicken, Non-
né en Begynen, haeren ſtaet tot inden Hemel ver
heffen, eñ eené ſeer grooté roem daer op draegen
ſoo wert nochtans de houwelijcke ſtaet, in Godes
woort, ſeer verre bouen haeren ſtaet ghepreſen,
ende verheuen, als een ſeer heylich, [m] eerlijck, en-
de cuyſch ſtaet: Willen ſy Godes woort niet ghe-
looven, ſoo laetſe hooren wat [n] Auguſtinus ende
[o] Ambroſius, daer van leeren ende ſegghen, dat
een

d 1. Tim. 4. a. 4.
e 1. Tim. 4. a. 1.
f Geneſ. 4. a. 1. ende 6 b. 18. ende 17. b. 15. ende 19. b. 15. ende 26. a. 8. ende 29. c. 26.
g Exo. 4. b. 20. 2. Samuel. 12. c. 24.
Hiob. 2. a. 9.
h 1 Cor. 9. a. 5. Matth. 8. b. 14.
i Gene. 24. a. 7. Tobi. 6. 12. 13.
k Ioan. 2. a. 1. 7.
l Matt. 1. b. 16. Luce 2. d. 35.
m Heb. 13. a. 4.
n Auguſtinus in bono. coniugali cap 19. 20.
o Ambroſius in ſermō cap. 188.

een ghetrouwt houwelijck cuyscheyt is, ghelijck
y Paphnutius concil. Niceni. oock y Paphnutius een heylich Bisschop, ende beyder Christi leert ende seet, dat by syner eyghen huysvrouwen slapen cuyscheyt is: Indien sy nyedt houwelijck, noch voor gheenen reynen, heyligen ende eerlijcken cuyschen staet bekennen, maer
q Apoc.14.a.4. euen styf segghen willen, dat sy deq maechden sijn welcke sich met gheenen vrouwen besmet hebben derhaluen haere staet, oock reyner ende cuyscher is, waerop wy antwoorden, ende tot een besluyt segghen, dat sy sulcks wel met woorden roemen, maer metter daet, daer voor niet ghehouden worden kan. want sy by dien aert te gelijcken sijn, daer
r Prou.30.b.12 van de wyseman leert eñ seet, van r eenen aert die haer reyn laet duncken, eñ nochtans van haeren dreck niet ghewasschen is, wt edt gene dan, dat wy in desen schrifte, voorheen gehandelt hebben, soo kan V.L. nu wel verstaen ende claerlijck sien, hoe dat edt Pausdom meest ghefondeert ende ghebouwet is, niet op den gront ende fondament des euwichblyuendē woort Godes, maer op de leeringhen eñ insettingen, der menschen geboden, welcke teghen Godes woort stryden, waermede Godt niet alleen, te vergeefs geeert eñ gedient, mer ooc so seer vertoornt wert, dat hy daer ouer oock seer swaerlijcken straffen wilt gelijc wy hier voren met Godes woort, breeder bewesen hebbē, begeerē wy dan, datmē niet ons, maer alleen Godes woort, geloof geuen, eñ onse schryuen, daer nae wel onderssoecken eñ afmeten sal, edt welcke de papistsche leeraers ouer al ontraden, eñ Godes woort te lesen eñ te ondersoeckē seer swaer gemaeckt hebben, op dat edt gemeen volcke, van haren bedroch eñ valscheyt, niet weten eñ sy also hare vette kueckenen niet verliesen souden, Derhalue sy ooc meest allen

Edt Pausdom is meestendeel ghegroyt deur plantinghe die de hemelsche Vaeder niet geplāt heeft derhaluen vvtgeroyt sal vverden, ghelyc Ghristus ghetuycht, Matth.15.b.13. endevā des Paus geboden ende insettinghen, macht de Heere nu ooc vvel claegen ende seggē, vvelcke ick hen niet gheboden noch daer vangesproken hebbe, daer toe in myn herte noyt comen is, Ieremie 19.a.5.

haer-

haer dienſt in Latijnſcher ſpraecken gheordineert eñ ghebruyckt hebben nae de prophetie * Irenæi, eenes ſeer ouden ſcryuers, welcke gheprophiteert hadde, dat de eygentlijcke naeme des Antechriſts, ſoude weſen Latinus, dat is de Latijnſche, welcken name de Paus oock daermede bekent, dat hy ſijn kercke naemt de Latijnſche kercke,

* Irenæus. Anno 128.

266 Maer op dat V.L. niet langher bedrooghen, ende in blintheyt gehouden, daer toe oock van uwer ſalicheyt niet berooſt werden, ſoo wilt in tijts toe ſien eñ met allen ernſte Godes woort oock ſeluer leſen eñ onderſoecken, gelijck ons de propheet leſaias, daer toe vermaent eñ ſeet. [f] Soeckt nv inden boecke des heeren eñ leſet, daer en ſal nergens aen eenen faelgieren, men miſſet daer ooc noch dit noch dat. Ité de propheet Dauid, ſeet dat hy ſalich is, die luſt heeft [t] tot der wet des heeren, ende daer van ſpreeckt nacht eñ dach: Syrach ſeer, [u] Wel dien die daer altijts met Godes woort omgaet, eñ dat ſelue wt leet eñ die edt van herten ouerleet, eñ grondelijck leert verſtaen. Item inden nieuwen Teſtamente ſeet Chriſtus, [x] onderſoeckt de ſchrift, want ſy iſt die van my ghetuyghenisſe gheeft, de Apoſtel Paulus gebiet den Theſſalonikeren eñ ſeet, [y] Ic beſwere v by den heere, dat ghy deſe epiſtel laet leſen alle heylige broederé, eñ totten Colloſſeren, [z] wãneer de epiſtel by v geleſen is, ſoo beſchickt, dat ſy ooc inder gemeente te Laodicæa gheleſen werde, ende dat ghy die van Laodicæa leſet. Item Lucas pryſt de Berrianẽ ſeer, eñ ſeet, [a] Want deſe waeren edelder, dan die van Theſſalonien, want ſy namen edt woort ganſch gewillichlijck aen, eñ onderſochten daghelijcks de ſchrift, oft edt alſo was, eñ loãnes leert ende ſeet, [b] Salich is hy die daer leeft, eñ die daer hooren de woorden der prophetien, ende behou-

f Iesa. 34.b.16.

t Psalm. 1. a.2.

v Syrach. 14 c. 22. ende 23.

x Ioan. 5.d.39.

y 1. Thessa. 5.b. 27.

z Collo. 4.b.16

a Actu. 17. b.11

b Apoc. 1.a 3.

behouden wat daer in gheſchreuen is, maer op dat onſe wederpartye, hen hier ouer te beter mochten ghenoeghen laten, ſoo ſullen wy ettelijcke ſtucken wt [e] Chryſoſtomus voort bringhen, die daer leert ende ſeet: Ick bidde vlieden, dat ghy dickmaele ter kercken komen wilt, op dat ghy Godes woort hooren meucht, ende laet dat niet genoech ſijn, maer ſiet toe als ghy thuys coempt, dat ghy dan oock uwe Bybelen inde handt neemt, ende leeſt daer inne, tot uwer ſielen profijt: want uwe ſiele daerin veel profijts cryghen mach. Ick bidde v lieden, dat ghy eenen boeck van Godes woort in uwe handt neemt, ende v ghebueren by den anderen roepen, ende alſo Godes woort malcanderē bekent maecken wilt. Hier hooren wy, hoe ſeer ons gheleert ende aengepreſen wert, Godes woort te leſen ende te onderſoecken eñ wat trooſt ende nuttigheyt, tot onſer ſalicheyt, wy daer deur vaeten kunnen, Want hoe ſalmen ſich vanden [d] vallſchen Propheten wachten, ende de gheeſten beproeuen kunnen, oft ſy van Godt ſijn, ten ſy dat wy Godes woort daer toe hebben ende weten te gebruycken, Want edt is de eenighe toetſteen ende rechte weechſchale, om de leeringhen te proeuen ende te weghen, eermenſe gheloouen ende aen nemen mach: Ende indien wy wel ſoo wijs ende voorſichtich ſijn, dat wy eenen toetſteen eñ goudt ghewichte in onſen huyſe hebben, om eenich gelt te proeuen ende te weghen, oft edt goet ende gewichtich is, eer wy edt ontfanghen willen, op dat wy niet ſouden bedroghen noch beſchadicht werden, hoe veel te meer dan behoorden, wy de heylige Bybel in onſen huyſe te hebben, om daer mede te proeuen ende te weghen, al ſulcke leeringen diemen ons voor goet ende oprecht wilt doen

ghcloo-

e Chriſoſtomus in Geneſi Homelie. 6. cap. 1. Item in Home. 28. cap. 9.

d Ieremia 23. duergaens, edt capittel Hezekiel 13. deurgaens edt cap. Matth. 7. b. 15. ende 24. a. 4. Act. 20. c. 29. 30. Rom. 16 b 17. 2. Petri. 2 a 1. 1. Ioann 4 a. 1.

267 68

gheloouen ende aennemen. Daerom dan hertelijcke ſeer ghelieſde wilt doch deſe voorſeyde ſaecken, met allen ernſte wel ouerlegghen, ende ſoo lief v Godes eere is, ende de grootmaeckinghe ſynes heyligen naems, daer toe oock, uwer liefde eyghen weluaert ende ſalicheyt, de ſeluighe eenmaele ter herten nemen, want de ſaecken gelden noch ſiluer noch gout, noch oock gheen hondert duyſent wereldē, vol allerley ſeer coſtelicke ſchatten eñ heerlijcke rijckdōmen maer ſy geldē, oft die ſalicheyt ende vreuchde des euwighen leuens, oft anders gelden ſy die verdoemeniſſe ende droefheyt des euwighen doots. Derhaluen wilt dan den Almeughenden ouer ſeer goedighen Godt ende ghenadighen Vader, deur Chriſtum Ieſum, [c] ſonder ophouden [f] aenroepen ende bidden, dat hy ſich doch uwer genadelijcken wil [g] erbarmen, ende [h] v verlichtē, met der waerer ende ſalichmaeckender [i] kenniſſe Chriſti Ieſu, op dat ghy v van
68 herten, deur rechte [k] kenniſſe ende leetweſen der ſondē, tot hem meucht [l] bekeeren, met ſoodaenen wercken der bekeeringhe ende beteringhe des leuens, welcke voor Godt, [m] deur Chriſtum Ieſum aenghenaem ſijn meughen: Wy willen uwer liefde oock te bedencken gheuen, ende met ernſte ghebeden hebben, dat ghylieden doch acht nemen wilt, op vele ſteden ende plaetſen, in Hollant, Zeelant, Brabant, Vlaenderlant ende op meer anderen landen, die nv (Gode ſy euwich lof) edt ſeer rijcke ghenaede woort der waerheyt Godes, ende edt heylighe Euangelij Ieſu Chriſti aenghenomen, ende alle valſche leeringhen verworpen hebben, maer eyelacie, ende och leyder Godes, men mocht nv wel ſegghen ende met weedom des herten claeghen, ouer onſe arm Vaderlandt, ghelijck de

c Luce. 18. a 8.
Rom. 12. b. 12.
Epheſ. 6 b. 18.
Colloſ. 4 a. 2.
1. Theſ. 5. b. 17.
f Pſal. 50. b. 15
Pſal. 145. b. 15.
g Ieſa 54 a. 8.
Micha. 7. b. 19.
h 2. Cor. 4. a 6.
Epheſ. 1. b. 18.
ende 5 b. 14.
2. Petri 1. b. 19.
i Ieſa. 53 b. 11.
Ioann. 17. a. 3.
Philip. 3. a. 8.
k Ierem. 3. b. 13
l Ieremi. 3. a. 7. c. 22.
m Hebre. 13. c. 21.

n Iere. 5. c. 30. de Heere by Ieremias claecht ende ſeet,[n] edt ſtaet grouwelijckē ende veruaerlijcken inden lande, de Propheté leeren valſch, eñ de prieſters heerſchen in harer offitie eñ mijn volck heuet gheerne alſo, hoe willet v ten laeſten daer ouer gaen eñ by Ho-

o Hoſe. 4. a. 1. 2. en 3. ſea: [o] Hoort ghy kinder Iſraels, des Heeren woort, want de Heere heeft oorſaecke te kyuen met den inwoonderē des landts, want daer en is geen trouwe, noch gheen liefde, noch gheen woordt Godes inden lande, maer Godes laſteringhe, lieghen, moorden, ſtelen, eebreeckerye, ende de een bloetſchult nae der andere, heeft de ouerhandt ghenomen, daerom ſal dat landt iammerlijcken ſtaen, ende edt ſal allen inwoonderen qualijcken gaen, want oock de dieren opten velde, ende de voeghelen onder den Hemel, ende de

p Iere. 30. b. 15 viſſchen inder Zee, ſullen verdaen werden, [p] wat roept ghy ouer v ghebreck ende ouer uwe groote ſmerten? Ick hebbe v doch ſulcks ghedaen om uwer grooter miſdaeden, ende om uwer ſtercker ſonden wille. Al is edt dan ſaecke, dat de Heere nae ſynen rechtuerdighen oordeele, dickmale verſcheyden landen ſeer ſwaerlijck aentaſt ende veruaerlijcken ſtraft, dat is gheen wonder, want alſſer gheen vermaeninghe, waerſchouwinghe, noch cleyne ſtraffinghen helpen willen, ſoo ver-

q Leu. 26. b. 18. 21. 24. 28. vers. meerdert de Heere ſijn roede, ende wilt [q] ſeuenmaele meer ſtraffen, om der ſonden wille, op dat ſy te beter gheuoelt ende ter herten moghen ghenomen werden, ghelijck de Heere ſijn volck by

r Michia. 7. a 4. Michias, dreychde ende ſeede, maer als de[r] dach uwer predickanten (dat is de dach uwer ſeer ſwaerer ſtraffe) comen ſal, als ghy ſult beſocht werden, dan ſullen ſy niet weten waer henen, en-

s Hoſe. 5. b. 15. de by Hoſea, [s] Ick wil wederom op mijn plaetſe gaen,

gaen, tot dat sy haer schult bekennen, ende mijn aensichte soecken, [t] want als edt hen qualijck gaet soo sullen sy my vroech soecken moeten, [u] Heere (seet Iesaias) als daer droefheyt is, dan soeckt men dij, eñ als dese straft, dan roepen sy angstelijc ghelijck een beuruchte vrouwe, als sy schier baré sal, soo is haer bange, ende roept in haeren smerten, alsoo gaet edt ons oock, Heere voor dijnen aen-
270 ghesichte. De wyle dan, dat de Heere, den genen [x] Castijdt ende straft dien hy lief heeft, ende de mensche [y] Salich is (seet Hiob) die vanden Heere ghestraft wert soo laet ons de Castydinghe des Almachtighen niet weygeren, want hy [z] straft allenskens, dē genen die daer vallen, (seet de wyseman) ende vermaentse met Castyndinge, so wanneer sy sondighen, op dat sy vander boosheyt los werden, ende aenden Heere gheloouen, [a] want alleen de aenuechtinghe (seet Iesaias) leert op edt woort mercken. Daerom soo laet ons, van herten voor Godt, verootmoedicht werden, ende
26 met den Prophecte Michia segghen, [b] Ick wil des Heeren tooren draeghen, want ick hebbe teghens hem ghesondicht, [c] waer is alsulcke Godt als du bist, die de sonden vergheeft eñschelt quyt de misdaet, den ouerghebleuen syns erfdeels, die synen toorn niet eeuwelijck en behout, want hy is barmhertich, hy sal onsser weder erbarmen onse misdaet dempen, ende alle onse sonden in edt
271 diepste der Zee verdrincken, Den haluen dan seer ghelieftde laet ons den [d] Heere soecken, de wyle hy te vinden is, eñ hem aenroepen de wyle hy nae by is, wāt [e] edt is nv de aengename tijt eñ de dach der Salicheydt, daerom latet ons den tijdt der vyfentatie waernemen, op dat ons gheen meerder ende swaerder straffe ouercome, want [f] ist dat

t Hosea. 6. a. 1.
u Iesa. 26. b. 16 en int 17. vers.
x Hebr. 12. a. 6.
Apoc. 3. b. 19.
y Hiob 5. b. 17.
z Sapie. 11. a. 1.
a Iesae. 28 b. 29
b Michia. 7. a. 9
c Mic. 7. b. 18. en int 19. vers.
d Iesa. 55 a. 6.
e 2. Cori. 6. a. 2.
f Luce. 13. a. 3. 5

dat ghy v niet en betert (ſeet de Heere Chriſtus) ſoo ſult ghy oock alle alſoo vergaen. Maer indien dat onſe bekeeringhe ende beteringhe des leuens,
g Iere. 24. a. 7. g van herten ende oprecht voor Godt is, ſoo wilt
h Iere. 3. b. 12. hy oock onghetwyfelt, nae ſynen trouwen gheSachari. 1. a. 3. looften, ſijn h aenſichte van ons niet wenden, mer
Malach. 3. a 7. hem te onswaert keeren, ende ſijn i euwighe ghei Ieſaei. 54. a. 8. naede ende barmhertigheyt bewyſen: Derhaluen
k Pſalm. 4. a. 9. wy hem k alleen in alle onſer noot ende benouthey-
en pſal. 62. a. 6. den aenroepen, ende vaſt betrouwende, ooc ver-
Ieremi. 3. c 23. hoort ende geholpen werden ſullen, want de Hee- 27
Baruch. 6. a. 5. re den genen l nae by is, die hé met ernſte aenroe-
Matth. 4 b. 10. pen, m aenroept my inder noot, ſeet de Heere ſoo
l Pſal. 145. b. 18 wil ick dy verloſſen, ſo ſalſtu my eeren. Maer voor
m Pſa. 50. b. 15 allen dingen is uwer liefden, n een dinck ſeer noot-
n Luc. 10. c. 42. ſakelijck, namelijck de rechte o kenniſſe des God-
o Iere. 9 c 23. delijcken woorts, op dat uwer liefden, daer wt lee-
Ieſaei. 53 b. 11. ren ende weeten mochten, welck de rechte p be-
Hoſea. 6. a. 6. bekeeringhe ende beteringhe des leuens is, die
Sapien. 15. a. 3. q voor Gode, deur Ieſum Chriſtum aenghenaem
Ioanne. 17. a. 3 ſijn ſal. Edt welcke (eylacie) by uwer liefdé niet kan
Philip. 3. a. 8. gheuonden werden, ſo langhe ouer vlieder plaets
p Matth. 3. a. 8. heeft de claghe die Godt, deur Ieremiam, ouer
Actu. 26. b. 20. ſijn volck wtriep ende ſeede, r O Ieruſalem ſo waſ-
q Heb. 13. c. 21. ſchet nv dijn herte vander booſheyt, hoe langhe
Luce. 1. h. 75. willen doch de ſchadelijcke leeringé by v blyuen?
r Iere. 4. b. 14. ſ dit is edt volck dat haeren Godt niet hooren,
ſ Iere. 7. c. 27. noch ſich niet beteren wilt, t ſy houden hen ſoo
t Ierem. 8. a. 5. vaſt aenden valſchen Godtsdienſte, dat ſy haer
v Iere. 5. b. 13. niet en willen afkeeren laeten, u iae haer Prophe- 27
ten ſijn klappaerts, ende en hebben Godes woort
x Ierem. 8. a. 9. niet, x want wat kunnen ſy wat goets gheleeren?
aenghenen dat ſy des Heeren woort verwerpen:
y Iere. 23. a. 10. y haer leuen is boos ende haer regimét en deucht
ende. 11. niet, want beyde Propheten ende Prieſters ſijn

ſchalcken

ſchalcken, ende ick vinde oock in mijnen huyſe haer booſheyt [z] ende beyde Propheté ende Prieſters leeren valſchen Gods dienſt; ende ſy trooſté mijn volck in haer ongelucke op dat ſijt kleyn achten ſoudé ende ſeggen vrede vrede, ende edt en is nochtans geen vrede, daerom ſullen ſy beſchaemt blyuen dat ſy ſulcken grouwel bedryuen.

[z] Ierem. 8. a. 10 en. int 11. vers.

Maer hier wt ſal V. L. haer niet duncken noch voorſtaen laeten, dat uwe leeraerts ende v Paſtoren, alleen voor v verantwoorden, en de van haeré
271 ontrouwen dienſte gheſtraft werden, ende alſoo
274 V. L. vry gaen ſullen, want al iſt dat de Heere wel [a] vander ontrouwen herders handen edt bloet der verloren ſondaeren, vereyſchen, ende hen daer ouer ſtraffen ſal. Soo ſal nochtans de ſondaer om ſyne eygen ſonden wil oock ſteruen moeten gheliick de Heere oock by Ieſaeia leert ende ſeet. De [b] leyders des volcks, ſijn verleyders, ende die haer leyden laeten, gaen verloren, ende Chriſtus ſeet, [c] Laetſe vaeren, ſy ſijn blindt ende blindenleyders, maer als een blinde den anderen leydet, ſoo vallé ſy beyde inden gracht. Derhaluen een ieder, die ſyn Salicheyt lief heeft, met allen ernſte wel wyſelijck, met ſynen eyghen oogen toe ſien, ende met ſynen eygen ooren toe luyſterē ſal, op dat hy duer anderer oogen te ſien, ende duer anderer ooren te hooren, tot vercortinge ſyner Salicheyt, ende vermeerderinge ſyner verdoemeniſſe niet langer bedrogen ende verleydt en werde, Maer metten Samaritanen ſegghen, [d] wy en gheloouen nv voort aen niet meer, om dyner reden wille, wāt wy hebbé ſeluer gehoort ende bekenr, dat deſe voorwaer
275 is Chriſtus der werelt Salichmaecker, want indié dat wy ſeluer gheen onderſcheyt weeten te maecken, tuſſchen eenen trouwen herder ſyner ſchae-

a Heſe. 3. b. 17. en int 18. vers. Heſe. 33 a. 8. vande ongetrouvve herders. Leeſt Heſekiel 34. van edt beginſel tot edt. 11 vers. ende Sacharia 11. b. 15. 16 ende 17.

b Ieſa. 9. b. 15.

c Mat. 15. b. 14.

d Ioan. 4. e. 42

pen,eñ tuſſchen eenen huerlinck,die gheen acht op de ſchapen, neempt,ſoo en kunnē wy dan oock gheen rechte ſchaepkens Chriſti weſen,wāt Chriſtus ſeet [c] Ick ben een goet Herder, ende kenne de myne, ende ben den mynen bekent, want [f] myne ſchaepen hooren myn ſtemme, ende ick kenſe ende ſy volghen my nae, mer [g] eenen vreemden en volgen ſy niet nae,maer vlieden voor hem,wāt ſy en kennen der vreemder ſtemme niet, [h] Ick ben een goet herder, ende Ick laet mijn leuen voor myne ſchaepen, [i] Ick ben ghecomen, dat ſy edt leuen, ende oueruloedelijck ghenoech hebben ſouden, ende [k] ick gheue haer edt eeuwige leuen, ende en ſullen nimmermeer vergaen, ende niemant en ſalſe wt myner handt trecken, [l] maer een huerlinc,die geen herder en is,diens de ſchapen niet eyghen en ſijn, ſiet den wolf komen ende verlaet de ſchapen, ende vliet, ende de wolf grypt ende verſtroyt de ſchapen, want hy is een huerlinck ende en acht de ſchaepen niet. Derhaluen wy ons begheuen ende houden ſullen onder de beſcherminghe Chriſti Ieſu, den ſeer ghetrouwen [m] herder eñ Biſſchop onſer Zielen, op dat wy van allen perijckelen beuryet,ende eyndelijck in de ouer ſeer heerlijcke ſchapskoye des eeuwigen leuēs, duer Chriſtum Ieſum,gebracht,eñ met der ſaliger [n] on wt ſpreeckelijcker vruechde ende blyſchappe der euwiger heerlijckheyt [o] volcomelijcken muegē verſaedt werden. Dat wy dan in onſen ſchryuen langer gheuallen ſijn, dan wy ſelue wel ſouden gemeent hebben.Item ſoo wy oock in onſen ſlechten ongeleerden ſtyle vāſchryuen,de beſte orden niet geuolcht hebben,begeeren eñ bidden wy,dat V. L. ons dit ongelijck, ende dat wy v moeylijck vallen, ſal vergeuen,eñ onſe doen naer

e Ioan.10.b.14
f Ioan 10.c. 27
g Ioan.10.a. 5.
h Io.10.b.11.15
i Ioan.10.a.10.
k Ioa.10.c. 28
l Ioan.10.b.12 ende int 13. vers.
m 1 Pet.2.c.25
n 1.Petri.1.a.8.
o 1.Co.13.a.10 Pſalm.16.b.11

276

277

uwer

uwer toebetroude diſcretie, ten beſten afnemen
willé edt welcke V. L.(hopé wy des te lieuer doen
ſullen, om dat ons dickteré veel eerder ſal kunné
gheleſen werden, dan wy edt hebben ſchryuen eñ
tſamen brengen kunnen. So daer oock iemant is,
die op onſe ſchryuen ewat te ſegghen heeft, dien
bidden wy ſeer vrindelijcken, dat ons ſulcks met
Godes woort(den welcken wy ons gerren onder-
76 worpen)aengeweſen,eñ ons ter hant komé mach,
wy ſijn altijt bereet, om duer Godes genade onſe
doen te verantwoorden, eñ dien oock ſeer te be-
dancken, die ons met Godes woort beter leeren,
ende onderrichten kunnen. Die oock duer onſen
ſeer goet ionſtighen ende trouwen arbeyt, ghe-
ſticht werden wy bidden ende begeeren dat den
378 [p] alleen wyſen Godt ende alderghenadichſte Va- p Ro.16.c.27.
der, duer Ieſum Chriſtum daer ouer alleen, voor Iude Epi.c.25.
ſyne [q] Ghenade ende gauen, [r] eeuwich lof, prys
ende eere ghegheuen ſal werden. Want de Heere q.Rom.12.a.6.
Epheſi.4. a.7
77 weet dat wy in onſen doen, anders niet ſoecken Iacobi.1.b.17.
noch nae iaeghen, dan de eere Godes ende de r 1.Petri.4.b.11
ſtichtinghe onſes naeſten. Hier mede willen wy Apoca.19.a.1.
V. L. den Almueghende ouer ſeer goedighen
Godt ende alderghenadichſten Vaeder, duer
Ieſum Chriſtum, ſtedes beuolen blyuen laeten,
tſampt den ſeer Rijcken [f] woorde der Genaeden, f Actu.20.d.32
[t] der Salicheydt eñ [u] des leuens, duer de [x] eeuwi- t Actu.13.c.26
u Phili.2.b.16
ghe vertrooſtinghe, ende verſterckinghe, des x Ioan.14.b.16
Heylighen Gheeſtes. Onſe vriendelijcke ende
goet ionſtighe groteniſſe, daer toe oock ghedue-
ringhe weluaert ende geſontheyt,beyde der Zielé
eñ des lichaems,wert V.L.van herten, alwech toe
gewunſchet,want [y] onſe mont tot v geopent, ende y 2.Cor.6.b.11
onſe herte wt gebreyt is [z] om v ewat mede te dey- z Rom.1.b.15.
len der geeſtelijcker gaué tot uwer verſterckinge,

Derhaluen wy uwer oock gedencken in onſen ge-
a Actū. 20.c.32 beden tot Godt,[a] die machtich is, v op te bouwen.
b Ephe.1.b.17. Ende bidden[b] de vader der heerlijckheyt dat hy
v gheue den Geeſt der wyſheyt eñ der openbarin-
c Ephe. 3.b.16. ghe duer ſyne kenniſſe, Ende[c] nae ſijnen heerlijc-
ken Rijckom, v gheue dat ghy met kracht ghe-
ſterckt werdt duer ſynen Gheeſt, inden inwendi-
d 2.Cor.1.a.3. gen menſche, [d] De Godt alles trooſtes, ende de
e Ephe. 2. a.4. Vader der barmhertichey dē [e] Die rijck is in barm-
hertichеydt, wil uwer ghenadelijcken erbarmen,
f 2 The.2.b.17 [f] vertroofte uwe herten, ende verſtercke v in allen
g Hebr.13.c.21 goedē, woorde ende wercke. Ende [g] maecke v be-
quaē, in allen goede wercké om ſyné wille te doé,
ende maecke in v, dat voor hem behaechelijcken
h Rom 15 a. 5. is duer Ieſum Chriſtum. Hier toe ſo wil[h] de Godt
des geduldts, v in allen vwen noodt gedult geuen
i Hebr.10.c.36 [i] Want gedult ons van noode ende[k] een Coſte- 279
k Thre.3.c 26. lijck dinck is, ende te hopen op de hulpe des Hee-
l 1.Co.10.b.13 ren, die een[l] getrou Godt is, welcke niemant bo-
uen ſyne vermuegen beproeft, maer gheeft der
beproeuinghe een ſoodaene wt coempſte, dat wy-
ſe draghen mueghen. Derhaluen laetet ons[m] al-
m Philip 4.a.4 tijdt inden Heere verblijdt ſijn, eñ[n] goeden moet
n 2.Cor.5.a.6. hebben, [o] want onſe ſeer lichtelijcke verdruckin-
o 2.Cor.5.b.17 ge werckt in ons een bouen maeté onbegrypelijc-
p Rom.8.b.18 ke grootheyt der eeuwiger heerlijcheyt, Eñ[p] edt
lyden deſes tegenwoordigen tijts en is niet te we-
ghen, met der toe coméder heerlijckheyt, die aen
ons ſal gheopenbaert werden. Al is edt dan, dat 280
q 1.Pet.5.a.10. [q] wy hier een weynich tijts bedroeft ſijn, ende
r Actū 14.c. 22 [r] duer veele verdruckingen, in edt Rijcke Godes
ſ Gala.6.a.9. gaen moeten, ſo en laet ons[ſ] niet traech werden,
t Hebr.12. a.1. mer[t] volſtandelijck duerloopen den ſtrijdt die
u 2.Tim.4.a.7. ons voor geſtelt is, op dat wy [u] eenen goeden Cāp,
Campen, onſen loope vol eynden, edt ghelooue

be-

houden, ende de [x] onuerganckelijcke kroone der rechtuerdicheyt ende [y] der heerlijckheyt, duer Chriſtum Ieſum erlangen muegen. Daer om [z] als wy in veelerhande verdruckinghen comen, ſullen wydt voor groote vruechde achten want [a] allen dinghen dienen ons ten beſten. Ende [b] de droefheyt die nae Godt is, werckt onberouwelijcke beteringhe ter Salicheyt, maer de droefheyt der werelt werckt den doot, waer voor de Heere ons ghenadelijck behoude, [c] De vrede Godes, die allen verſtanden te bouen gaet, [d] neme de ouerhant in v, ende beware uwe herten ende ſinnen in Chriſto Ieſu, wiens Geeſt Genade ende vrede [e] ſy met v allen, ende met allen den, die onſen Heere Ieſum Chriſtum op rechtelijcken lief hebben, nv ende tot allen tyden. Amen.

x 1.Cor.9.c.25
y 1.Pet.5. 2.4.
z Iacob.1.a.2.
a Rom.8.c.28.
b 2.Cor.7.a.10
c Phil.4.a.7.
d Coll.3.b.15.
e Ephe.6.c.24

Baruch.4.a.4.
O ſalich ſijn wy Iſrael, want Godt, heeft ons ſynen wille gheopenbaert.

Int goede altijdt vierich.

T. V.

REGISTER OM DE VOORNEEMSTE STVCKEN

des ſend-briefs te vinden, op edt ghetal, dwelcke aen edt gebinde des briefs, gheſtelt is.

METT ſeer grooter becommeringhe ende hertgrondelijck medelyden, hebben wy ons beweghen ende ghedronghen vonden, om onſe vader-Stadt, in haeren ſeer grooten noot, enichſins te hulpe te koemen. Tal. 1.

Onder allē andere noodtwēdicheydē die men edt Vader-landt, ſoude wenſchen ende toe bringen kunnen, is de rechte eñ ſalichmaeckende kenniſſe Godes in Chriſto Ieſu, edt voorneēſte eñ opperſte hooftſtuck Tal. 2.

De waere Religie Godes, eñ ook de pollitien, moeten alleen na Godes woort tot eenen geluckigen welſtādt aengeuangen ende erhouden werden. Tal. 3.

Hoe weenich vande meeſte paert dęs werelts op de werdicheyt ende noodtſaeckelijcheyt der kenniſſe Godes, achtghenomen werdt. Tal. 4.

Ten eerſten moeten wy ſoecken edt Rijcke Godes ende ſyne gerechticheyt voorts ſullen ons allen dingen toe gheworpen worden. Tal. 5.

De benoudtheyt ende elēdicheyt vandē geeſtelijckē hō ger der ſielen, gaet de benoutheyt ende elendicheyt des lichamelijcken honger al ſeer verre te bouē. Tal. 6.

Godes woordt, is de rechte

geeſtelijcke ſpijſe eñ dranc waer duer de menſche niet alleen in deſen leuen, mer oock ten eeuwighen leuen, erhouden wort. Tal.7.

Allen menſchen ſijn natuerlijcken ydel die Godt niet en kennen, ouer welcke ende ouer de gene, die den Euangelio onſes Heeren Ieſu Chriſti niet ghehoorſaem ſijn. Godt met vier vlammé wraecke doen ſal met pijne der eeuwigher verderffeniſſe. Tal.8.

De rechte ende ſalichmaeckende kenniſſe Godes, in Chriſto Ieſu, is de aldercoſtelijckſte Rijckdom eñ de opperſte geluck ſalicheydt des eeuwigen leués. Tal.9.

Dat is edt eeuwige leuen, dat ſy dij alleen kennen waerachtich Godt ende Chriſtum Ieſum, dien du gheſonden hebſt. Tal.10.

Wy en mueghen Godt niet eeren noch dienen, na ons goetduncken, noch na den gheboden ende inſettingé der menſchē, die tegé Godes woort ſtrijden. Tal.11.

Godes woort is een ſeer ghewiſſche rechtuerdige ende volcomen eeuwighe Regel waer naer alleen, wy alle onſe doen ende laeten, geloouc, leuen, handel ende wandel richté ende beleyden moeten. Tal.12.

Wy en mueghen buyten de palen vanden eenigen Regel des Godlijcken woorts niet treden. Tal.13.

De authoriteyt vā Godes euwigen blyué de woort, moet bouen ende voor al alleen ghelden ende preſyderen. Tal.14.

De papiſten brengen voorts, du biſt Petrus, ende op deſen ſteen wil ick mijn kercke bouwen, om hier mede, de hoocheyt des Paus te beueſtighen. Tal.15.

Dewyle de Apoſtelen alle eenerleye gheuoelen hadden van Chriſto Ieſu haré meeſter, ſoo heeft Petrus in harer aller name geantwoort ende gheſeet, Du biſt Chriſtus den leuenden Godes ſone. Tal.16.

Chriſtus ſeet niet, du biſt Petrus, eñ op dij, mer op deſen ſteé, wil ick myn gemeente bauwé, met welcken woordé (op deſen ſteé) Chriſtus hé van Petrus onderſcheyden, ende ſelue den ſteen te ſijn

re ſijn, ghemeent heeft. Tal.27.

Indien Petrus den ſteen gheweeſt hadde, ſoo en hadde de ghemeente Chriſti, niet ſtaen blyuen kunnē, dewyle Petrus deur een dienſtmaecht aengheſproken, Chriſto ſynen trouwē meeſter verſaeckt heeft. Tal.18.

Petrus ende alle gheloouighen die Chriſtum Ieſum ten rechten belyden, ſijn heylighe eñ leuende ſteenen, die op Chriſtū Ieſum den eenighen fondament ende ſeer vaſten grontſteē, ghefondeert ende onuerwinnelijck ghebout ſtaen. Tal.19.

Ghelijckerwijs, dat Chriſtus, de eenighe ſteen is, alſoo is hy oock alleen edt hooft ſijner gemeente. Tal.20.

Chriſtus heeft niet alleen Petro, maer ooc allen den anderen Apoſtelen euen veel machts ghegheuen, als hy ouer hen gheblaſen ende gheſeet heeft, ontfanghet den heylighen Gheeſt &c. Tal.21.

Petrus noemt hem ſelue geen hooft, maer een mede Ouderlinck ende ghetuyghe des lydens Chriſti. Tal.22.

De Paus gheeft hem wt, voor een Vader aller Vaderen, iae oock voor een dienſt knecht aller dienſtknechten Godes. Tal.23.

De Paus wilt de ganſche weerelt regierē ende ordeelen mer hy wilt ſelue van niemandt geordeelt noch geſtraft werden. Tal.24.

Petrus is binnē Antheochien van Paulo gheſtraft gheweeſt, ende heeft hem oock vermanē ende onderrichten laeten. Tal.25.

Dat de naeme van oueriste eñ algemeen Biſſchop (alleenlick wtghenomen Chriſtus den Anthechriſt eyghen is ende toecompt. Tal.26.

De Paus is een nauolger van Symon Magus, ende oock van Symon Petrus int verſaecken Chriſti, Derhalue hy oock gheen ſteehouder Chriſti, maer de rechte Antechriſt, ende edt kindt der verderffeniſſe is. Tal.27.

Chriſtus is alleen edt hooft ende de alghemeen opperſte Biſſchop, Prophete Apoſtel ende hooge prieſter, ſijner ghemeente. Tal.28.

De papiſten willen ſegghen, dat

dat de Roomſche kerck, de kercke Chriſti is, om dat Paulus eenen ſeer heerlijcken brief aende kercke van Roomen geſchreuen heeft. Tal.29.

De Papiſten leeren ende ſeghghen, dat de Sacramenten de ghenade Godes, eñ de Salicheyt gheuen, daer toe oock de ſonden vergheuen ende ons voor Godt recht uerdich maecken kunnen. Tal.30.

De Sacramenten hebben haren Name van weghen der dinghen, daer toe ſy tot verſcheyden ſaecken ghebruycket werden. Tal.31.

Aenghaende edt ghetal der Sacramenten des nieuwen Teſtaments, leeré ende ſeghghen de Papiſten datter ſeuen ſijn, edt welcke ſy bewyſen willen wt Ieſaeia int 11. Capit. Tal.32.

Chriſtus is met de gauen des Heylighe Gheeſtes ouervloedelijck ende volcomelijck veruult, op dat hy ſyne Gemeente, regieren, ende haer allerleye noodighe gauen, rijckelijcken mede deelen, ende deelachtich maecken ſoude. Tal.33

De papiſten meynent al ghewonnen te hebben, om dat Salomon ſeet, dat de wyſheyt haer een huys timmerde, ende hieuwe (oft richtede) ſeué Colomné, recht oft dit de Seuen Sacramenten waré, daer opha er kercke gefondeert is. Tal. 34.

ChriſtusIeſus de opperſte wyſheydt ende een volcomen leeraer ſyner Ghemeynte heeft tot gheenen anderen teeckenen enighe beſondere ghelooften ghedaen, om ſijn ghenade aen ons wterlijcken te betuyghen ende te verſeghelen. Dan alleen tot de Sacramentelijcke teeckenen, der Heyligher Doope, ende des Heyligen Auontmael. Tal.35.

Ghelijck edt niemant anders toe coemt de ſondé te vergeuen noch Salich te maecken, dan Godt alleen, alſo en kan noch mach niemãt Sacramenté maeckć noch inſtellen, dan Godt alleen Tal.36,

De doope is edt eerſte Sacramentelijck teecken, waer duer

deur wy wtterlijcken tot een lichaem, der gemeente Chriſti in ghelijuet, ende in ſyne doot ghedoopt werden. Tal.37.

Ghelijck edt waeter een ſeer bequaem element is, om nae den lichaem ghewaſſchen ende ghereynicht te werden, ſo werden wy oock ghewaſſchen ende ghereynicht van allen onſen ſonden, deur edt bloet Chriſti Ieſu. Tal.38.

Deur de Doope werdé wy vermaent om Godt de Vader deur Ieſum Chriſtum, voor alle ſyne onwtſpreeckelijcke eñ ſeer heerlijcke weldaden ſtedes ghehoorſaem ende dancbaer te ſijn. Tal.39.

De Papiſten, ſtellen de kracht der afwaſſinghe, ende reyninghe onſer ſonden oock inden Doop-waeter, ende ſegghen dat de Sacramenten de ghenade gheuen kunnen. Tal.40.

Inden name, ende deur edt bloet des Heeren Chriſti Ieſu, worden wy ghewaſſchen ghereynicht, ghe heylicht, ende gherechtuerdicht van allen onſen ſonden. Tal.41.

De Papiſten bewyſen noch meer, haere ſeer groue dwalinghe, wanneer ſy leeren ende ſegghen, dat de onghedoopte kinderen edt aenſchijn Godes nimmermeer, aenſchouwen kunnen. Tal.42.

De kinderkens des der gheloouigé ſijn voor der Doope, iae oock voor der gheboorte, in moeder lyue (wt krachte des genaeden verbondts ende der geloofté Godes in Chriſto Ieſu) van haren ſonden gewaſſchen, gereynicht, gheheylicht eñ gherechtuerdicht deur edt heylich duirbaer bloet Chriſti Ieſu. Tal.43.

Hier en tuſſchen ſo ſondigen de ouders ſeer grootelijcké, die wt onachtſaemheyt haere kinder onghedoopt ſteruen laeten. Tal.44.

De Ceremonie, die Chriſtus ſynen Apoſtelen, int Doopen beuolen heeft, is eenuoudich eñ ſlecht geweeſt op dat onſe herten ende ſinnen, op de aerdtſche teeckenen niet ſouden hangen blyuen. Tal.45

De Apoſtelen hebben ghedoopt

doopt met ghemeenen gebruyckelijck water, dwelck met gheen ſuperſtitien gewyt, noch beleſen was, ſonder Olye, ſout, ſpieckſel, te ghebruycken, hebben oock den duyuel inde kinderen niet beſworen noch daer' wt ghebannen. Tal. 46.

Hoe wel de Doope int Pauſdom met veelen menſchelijcken onreynen toe ſettingen, beſuydelt, ende veronreynicht, iae by na gãſch verduyſtert, mer nochtans niet weech ghenomen is, want ſy werdt noch aenghedient, inden name des Vaders ende des Soons, en des des Heylighen Gheeſtes. Tal. 47.

Hoe wel edt onbehoorlijck en de ſeer ſtraffelijck is datmẽ eenighen dienſt (diemen acht Godes diẽſt te ſijn) in eener onbekender ſpraecke doet, waer duer edt volc niet geleert noch geſticht werden kan. Tal. 48

Dẽ Papiſten leeren ende ſeggen ſeer onbeſchaemdelijc eñ laſterlijck, dat edt Chriſtendom, duer de Doope niet volmaect is ende derhaluen ſy haer Formſel, tot volmaeckten waſdom aendienen. Tal. 49.

Edt gene dat Chriſto Ieſu alleen toe coempt (te weten ons te reynighen van alle onſen ſonden, ende ſalich te maecken) dat ſtellen de Papiſten, oock mede inde kracht haerer Olye ende ſaluinghe des Formſels. Tal. 50.

Hebben wy Chriſtum Ieſum, duer den Doope aenghedaen, eñ duer ſynen Geeſt gheſterckt ſijn, ſoo ſijn wy ghewiſſelijck genoech gewapent, om ſonder Formſel te ſtrijden, ende duer Chriſtum, alles te ouerwinnen. Tal. 51.

De Papiſten leeren ende ſeggen, dat ſy duer edt oplegghen der handen, dẽ Heylighen Gheeſte aendienen ende gheuen kunnen, mer eye lacie, wat ſullen ſy doch gheuen dat ſy ſeluer niet hebben. Tal. 52.

De Papiſten laeten oock al verre edt meeſte deel des volcks, ſonder Formſel ende alſo (volgẽs haer leere) als onuolmaeckte Chriſtenen ſteruen. Tal. 53.

De

De Papiſten, deelen haer Sacrament der penitentie, in dry ſtucken, een inde inwendigbe pinſinge oft leetweſen des herten edt tweede inder bekenteniſſe der ſonden deur de oorbiecht, en edt derde inder ghenoechdoeninghe voor de ſonden. Tal.54.

Dewyle de wtwendighe noch de inwendighe penitentie, tot gheen ſonderlinghe wtwendighe ceremonie, van Godt verordent is, ter verſeghelinghe ſyner ghenaeden ſoo is edt geen Sacrament. Tal.55.

Men mach van allen den dingen, die van Godt een gelooften hebben, geen Sacramenten maecken. Tal.56.

Hoe onrechtelijcken eñ verkeerdelijcken in edt Pauſdom vander penitentie geleert eñ gheſproken werdt. Tal.57.

Godt wert niet alleen, duer de inſettingen eñ geboden der menſchen te vergheefs geeert ende gedient, maer oock ſo ſeer vertoornt, dat hy de ſulcke, op edt wonderlijckſte ſtraffen wilt. Tal.58.

Daer Chriſtus gheleert ende gheſeet heeft doet boete, daer heeft hy oock by gheſeet, ende gheloouet den Euangelio. Tal.59.

De Papiſten ſeggen, dat Chriſtus gheſeet heeft. Ick ſal v gheuen de ſluetelen des Koninckrijckes der Hemelen, om te binden ende te ontbinden, waer mede ſy haer Oorbicht beueſtigen ende beſchermen willen. Tal.60

De wyle de Papiſten vã Chriſto den Heylighen Gheeſt niet ontfanghen, noch van Godt geé beroepinge hebben, ſo is edt een ſeer groote ſtoutheyt, dat ſy hen op werpen willen, om te bindé ende te ontbinden. Tal.61.

De oude ſchriftgeleerdé, hadden een beter gheuoelen, dan nv de nieuwe ſchriftgeleerden hebbé, want de oude, achtent voor een groote laſteringe Godes, dat iemandt anders ſoude kunné de ſonden vergheuen dan Godt alleen, Tal.62.

De macht der ſluetelen, is gelegen inder rechter bedieninghe ende vercondinge des woorts Godes, ver-

uatet in beyder leere der wet Godes, ende inder leere des heylighen Euangelij Ieſu Chriſti. Tal.63.

Den ghenen die onboetuerdich ende hertneckich, in haren ſonden ſteecken bly uen, dien ſijn ſyne ſonden inden Hemel gebondē ende op gehouden. Tal.64.

Wie van ſynen ſonden ende booſheyden afſtaet, ende ſich van herten tot Godt bekeert, ende ghelooft vaſtelijck aen de genaden gelooften des euangelij, dien ſijn, ſyne ſonden verghe uen, eñ inden Hemel ontbonden. Tal.65.

Deur een oneyghen wyſe van ſpreeckē wert den rechten dienaren Godes toe gheſchreuen, dat ſy den volcke de oogen op doen kenniſſe der Salicheyt gheuen, ende Salich maecken kunnen Tal.66.

Godt heeft ſynen trouwē dienaer ende heylighen Propheet Moyſen, Arons ende Pharaoes Godt ghenoemt om dat Moyſes in ſynen ſeer heerlijcken dienſt den perſoon Godes repreſenteerden. Tal.67.

Godt hadde Moyſes gheboden, datter ſeecker Prieſters inder Wet ſouden verordent ende gheſtelt werden, om te oordeelen wie met melaedſheyt beſmedt, ende weder om reyn geworden was. Tal.68.

De gheloouighen behooren haere ſonden te bekennen, ende hen met malcanderen verſoenen ende inder liefde, de een den anderen vā herte vergeuen. Tal.69.

Dat de Papiſten hebben willen, datmen hen allen ſondē inder oorbiecht vertellen ſal, is teghen Godes woort ende oock onmoghelijck. Tal.70.

Dat deur de oorbiecht, ſeer veel quaets eñ grouwelijcke oneerbaerheyt gecomē daer toe oock een elendige ende iamerlijcke pijn-banc is. Tal.71.

De Papiſſche biecht-Vaders, ſijn elendighe trooſters, eñ onnutte medecijn meeſters, ende in ſtede van rechte ende heylſame medecijn, geuen ſy meeſt ſeer ſchadelijck eñ ongenceſlijc fenijn. Tal.72.

De Papiſten hebben oock een ſonder-

ſonderlinghe ſeer groot ſacrament, van haer heylige ordenen gheſmeet, welcke ſy ſoo vet ende vruchtbaer ghemaeckt hebben, datter ſeuen Sacramentkens, van gheworden ſijn. Tal.73.

De ordinantie, der beroepinghe, verkieſinghe, ende beueſtinghe, der rechter ende trouwer Dienaers der kercken Godes, is wel een heylighe eñ noodighe ordeninghe, maer nochtans gheen Sacrament. Tal.74.

Hoe wel de Papiſten, haer Miſſe, tot bouen toe inden Hemel verheffen, voor den menſchen, ſo is ſy nochtans eenen grouwel ende walgelijck, voor Godt. Tal.75.

De miſſe is deur verſcheyden Pauſen een ieder nae ſyné goetduncken, van velen ſtucken tſamen ghelapt, eñ wert voor edt alder hoochſte goet ghehouden, ende met aller macht beſchermt Tal 76.

De Papiſten leeré en doruen ſeer ſtoutelijck ſeggen, dat ſy deur de vyf heymelijcke eñ wtgheaſemde woorden der cõſecratie edt broot in in edt lichaem, eñ den wyn in edt bloet Chriſti, tranſubſtantieré, kunné. Tal 77.

De miſprieſters en weten ſeluer niet ten rechte te ſeghen, waer mede ſy edt broot, in edt lichaem ende den wijn in edt bloet Chriſti doen veranderé. Tal. 78.

Want ten ſy datter de laeſte Sillabe (um) by ſy, ſoo wert int Conſacreren, niet met allen wt gericht, edt welcke ſeer perijckeleus is, voor die cort van aſem is. Tal. 79

Indien de miſprieſters, Chriſtum, Godt ende menſche, ſcheppen ende maecken kunnen ſoo moeten ſy iae ommer ongelijc veel meer der ſijn dan Chriſtus ſeluer is. Tal. 80.

Maer de wyle deſe woorden, hoc eſt enim corpus meũ, alderclaerſte ſchijnen te ſijn om te Conſacreren, ſoo ſijn de miſprieſters daer by ghebleuen. Tal. 81.

Nae der Papiſten eygen leere, ſoo is edt gantſchelijck onghewis, iae oock ſeer perijckeleus edt broot voor edt lichaem Chriſti op te heffen om aen te bidden. Tal. 82.

De meeſter der Sententien, Pe-

Petrus Lombardus, leert ende leet, dat de Prieſters, welcke niet recht ghewijdt oft die ketters, ende met Simonye beſmedt ſijn, niet conſacreré kunnen. Tal.83.

Dat edt volck in edt aenbidden des broots behooren te ſegghen, met deſe conditie, ick bidde dy aen, indien edt al ghedaen is, gelijck alſſet behoort gedaen te werden. Tal.84.

De Papiſten willen ſich behelpé met der Almogentheyt Godes, om daermede te bewyſen, dat haer miſbroot in edt lichaem Chriſti verandert. Tal.85.

Edt misbroot ende den wijn, blyuen in allé deelen, broot ende wijn, nae der conſecratie, ghelijck ſy te voren waren. Tal.86.

Edt ſtrijdt tegé de Artijckelé des Chriſté geloofs, als de papiſten leeren eñ ſeggen dat Chriſtus nae ſyner méſchelijcker nature inder Miſſe is. Tal.87.

Dewyle de Engelen ghetuyghen, dat Chriſtus comen ſal, ghelijck hy ſienlijck ten Hemel op gheuaren is, ſoo en can hy nae ſyner menſchelijcker nature inder miſſe noch inder Ciboric, noch oock in haer auontmael niet weſen. Tal.88.

Edt ſtrydt oock teghen de natuere ende conditie des lichaems Chriſti, dat edt op veelen plaetſen, te ghelijck op eenen tijdt weſen ſoude Tal.89.

Dat edt broot niet natuerlijcken, noch weſentlijcken in edt lichaem Chriſti verandert wert, noch hier by ons niet ſijn kan, anders ſouden wy edt oock natuerlijcken, ende weſentlijcken begrypen ende vaeten kunnen. Tal.90.

De woorden Chriſti, neempt ende eet dat is mijn lichaé, en machmen geenſins nae den wtherlijcken gheluydt der letteren verſtaen, maer figuerlijcker wyſe, nae den aert ende natuere der Sacramenté, welcke deur een oneyghen wyſe van ſpreecken den naeme draghen, van edt ghene dat ſy beteeckenen. Tal.91.

Dat daer verſcheyden oneyghen wyſen van ſpreecken ſijn, vintmé in veelen plaetſen der Heyligher ſchrift claer

claer genoech. Tal 92.

Edt broot ende den wyn, werden op een oneyghenwyse van ſpreken, edt lichaem ende bloet Chriſti ghenoemt. Tal. 93.

Dat edt broot eé teecken eñ een figuere des lichaems Chriſti is, wert oock beweſen met ghetuycheniſſen der Vaderen ende wt der leere ende rechten des Paus. Tal. 94.

De Sacramentelijcke teeckenen moeten altijdt onderſcheyden ſijn vanden beteeckende dingen, op dat elcke van dié haer behoorlijcke eygenſchappen hebbé eñ behoudé muegé. 95.

Chriſtus heeft nae der bedieninghe ſijns Auontmaels, den wijn een vruchte des wynſtocks genoemt, gelijc ooc Paulus edt broot, voor en naer broot, eñ de ghemeenſchap des lichaems Chriſti noemt Tal. 96.

Men mach niet ſegghen veel min gelooué dat edt broot eñ den wijn voor onſe ſonden gebroken ende wt ghe ſtort ſijn. Tal. 97.

Daerom moeten wy ſonderlin gen wel acht nemen ende weeten, dat edt lichaem ende bloet Chriſti in ſich ſeluen blootelijck aen ghemerckt, ons niet ſpijſen noch lauen, noch ons niet Salichmaecken, noch edt leuen niet geué kan. Tal. 98

Edt gheconſacreert broot eñ den wijn die in edt Pausdó ghebruyct, ende den volcke ghegeuen wert, en kan noch en mach, de Salicheyt des eeuwighen leuen niet gheuen. Tal. 99.

Want die van haren broode ende wijn genoech adt eñ dranck, die ſoude ſijn hongerich eñ dorſtich lichaé, daer mede verſadigen, iae droncken werden kunnen. Tal. 100.

Chriſtus ſeet. Ick ben dat leuende broot vanden Hemel gecomen, wie van deſen broode eeten ſal, die ſal leuen inder eeuwicheydt. Tal. 101.

Alſſer nae der Cómunicatie te veel geconſacreerde ouwelkens ouerſchieten, die hebben die Papiſten, op Sommighe plaetſen, of begrauen of verbrãt. Tal. 102.

Dit is dan haer Sacramét des Altaers, edt welcke ſy den

voleke vercopē, enhen wysmaecké dat edt seluige, edt Nachtmael des Heeré, iae edt waerachtighe lichaem Christi is, dwelcke nochtās der instellinghe Christi, noch dē gebruycke der Apostelen, inder leere noch ooc inder formē niet gelijc formich, maer gāschelijck daer tegen is. Tal. 103

Daer en kan oock geen Sacrament noch Auontmael wesen, so verre de Sacramētelijcke teeckenē des broots ende des wijns, ewech ghenomen, en duer de trāsubstātiatie, in edt ware lichaē ende bloet Christi verandert sijn. Tal. 104.

Edt Griecks woort, Mysteriū, ende int latijn Sacramentū legghen de Papisten selver wt, ende verstaen daer by een verborgentheyt, eens Heylichs dincks. Tal. 105.

De Sacramentelijcke teeckekenen, werden van den Papisten, voor edt warachtige lichaē en bloet Christi, iae als ware Godt vereert, opgeheuen, om gedragen en aenghebeden. Tal. 106.

Edt welcke vanden Propheet Iesaia ende oock vanden wyseman, seer hert gestraft wert, gelijck edt oock van Cicero een Heyden, voor wtsinnicheyt, ghehouden, en gestraft is, dat iemandt meent, edt gene dat hy eet, een Godt sy. Tal. 107.

Edt welcke de Papisten, hen niet weenich behoordē te schamen als sy leeren ende segghen, dat sy Christū gelijck hy waere Godt ende menschе is so warachtelijc eeten als hy van Maria geboren is, en aē edt Cruyce gehangen heeft. Tal. 108.

Metten mont des waren gheloofs, moeté wy edt gebroken lichaem ende wt ghestorte bloet Christi eeté en drincken. Tal. 109.

Duer de aldercostelijcste seer welrieckende vruchté ende krachten des gebroken lichaems ende wt ghestorten bloets Iesu Christi, werden wy inder Zielen wonderlijckē seer ghetroost en hoochlijcken in onsen herten verhuecht ende inder Concientie stedighen vrede ende rust vindē. Tal. 110

Duer edt auōtmael des Heeren, werden wy vermaent tot eener gedueriger danc

segginge,

segginge, wt vierigher herté, met woordé eñ dadé, voor Gode onse genadige vader duer Christum Iesum, ende tot onderlinge liefde wt de eenicheyt des geestes, duer dé bãdt des vredes. Tal. 111

De Papisté en hebbé, edt auõtmael des heeren niet, noch en kunné hé daer vãn ooc niet beroemé, al ist dat sy haer misbroot in dry stucké breké, om edt Auõtmael christi, na te cõterfeyté 112

De Misse wert gehoudé ende vercocht voor een soodaene seer costelijcke medecyn, die voor allerleye noot eñ gebreken is, beyde der Zielé eñ des lichaés Tal. 113

Christus seet niet, doet dat ter gedachteniisse vã Maria oft der heyligen, maer hy seet eñ gebiedt, exspresselijc, dat wy edt tot synder gedachteniisse doen sullen. Tal. 114.

Indié dñ, dat de Papisté hé eué wel noch voorstaé laeté dat sy edt rechte Auõtmael des Heeré behoudé hebbé, so is edt niet alleé seer grootelijcké te verwõderé, mer ooc groteliické te bestraffen, dat sy dé gemeené volcke dé gesegendé beber niet en geuen. Tal. 115.

De Apo. Paulus getuycht, dat hy dé Cor. ouergegeuen eñ aengediét heeft, sulcks als hy vãden Heere ontfangen hadde, noemelijc de forme eñ bedieninge des Auontmaels Christi. Tal. 116.

De Papisten willen by brengé eñ segghen dat Christus in Eumaus, den twee discypelen edt broot gebroké ende wt gedeelt heeft, sonder dé drinckbeker ende dat edt nv alsoo oock den gemeenen man ghegeuen werdé moet. Tal. 117.

De Sacramentelijcke teeckené, en sijn niet voorder Sacramenten, dan sy nader in stellinge Christi gebruyckt worden. Tal. 118

De Papisten hebben eené anderen seer listigen vondt gepractiseert, en seggen dat daer geen lichaem sonder bloet sijn kã derhalué de gemeene man sich behoort te genoegen laeten. 119.

De Apostel Paulus heeft ons gewaerschout eñ geseet, siet toe dat v niemant bedrieghe duer Philosophie ende loose verleydinge der menschen, ende nae der werelt

inſettinghen, mer niet nae Chriſto. Tal. 120.

In eener glooſe op des Paus rechten ſtaet aldus, Deſe propoſitie is niet toe te laté, de wijn die wordt in edt lichaem Chriſti verandert, noch oock deſe, edt broot worde in edt bloet Chriſti verandert, mer lieuer deſe, edt broot worde alleen in edt vleeſch verandert ende den wyn alleé in edt bloet. Tal. 121.

Edt bewyſt ſic ghenoeghſaem dat de Papiſten edt Teſtament Chriſti Ieſu (ſo veele in hen is) ſchenden ende ontrouwelijcken wtrichten. Tal. 122

Dat edt valſchelijcken ghelogen is als de Papiſten leeren eñ ſeggen, dat de Apoſtelen Miſprieſters geweeſt ende dé drinckbeker alleé gedroncken hebbé. Tal. 123

De Paus Gelaſius, leert ende ſeet wy beuinden, dat ſy nv ghemeen ontfanghen edt broot eñ niet den wyn, wat vermetentheyt is doch dit? want edt Sacramét te deelen, is groote dieuerye wát ten is niet te vergheefs beuolen in beyden den ghedaenten te ontfanghen, want edt broot beteeckent edt lichaem Chriſti ende de wijn ſijn bloet. Tal. 124.

Nochtans ſijn de Papiſten, al wech ſoo onbeſchaemt, dat ſy hen oock vryelijck roemen ende ſtoutelijck, ſegghen doruen, dat de Heylighe Vader de Paus, ende de Moeder de Heylige kerck niet dwalen en kunnen. Tal. 125.

De Papiſten hebben edt Teſtement des Heeren Ieſu Chriſti, met af en toe doé verandert, daermen doch (ghelijck Paulus ſeet) geen ſmenſchen Teſtement veracht als edt beueſticht is noch daer oock niet toé doet. Tal. 126

De Papiſten ſijn ſoo ſtoudt, dat ſy hen ſetten doruen, teghen de alderhoochſte Maieſteyt des Soons Godes, den Coninck der Coninghen, ende den Heere der Heeren. Tal. 127

De papiſten, trecken de paſſagie wt Geneſis. 14. ende meer andere, met ghewelt ende onrechtelijcken, tot haerer Miſſen. Tal. 128.

De Prieſters ten tyde Malachie

chie waren soo gierich, dat sy niet een duere toe sloten, noch op des Heeren altaer, geen vier aensteecken om niet. Tal. 129.

Allen gheloouighen sijn Godes wtuercoren gheslachte, een Heylich volck, des eyghendoms, ende een Coninclijcke Priesterdō, om te offeren de gheestelijcke offerhanden des loofs eñ de dāckseggingeTal. 130.

De Misprieſters bewysen hen seluen ghenoech, rechte naeuolghers, iae voor Godt veel straffelijcker te sijn, dan de Prieſters ten tyde Malachia waren. Tal. 131.

Edt is iae wel seer grootelijcken te verwonderen, dat de Misprieſters noch seghen doruen, dat sy in harer Misse edt waere lichaē Christi, Gode den Vader op offeren. Tal. 132

Edt is oock seer spottelijc, dat de misprieſters, in haerer Misſen Gode den Vaeder bidden, synen Heylighen Ingel te willen ghebieden. Tal. 133.

Noch soo bidden sy in harer Misſen, dat Godt sijné soon (dien sy meynen voor handen te hebben) wil ghenadich weſen. Tal. 134.

Ghelijck sy dan in harer Misſen bidden, dat hare offerhande, voor Gode den Vader soo aenghenaē sijn mach, gelijck de offerhāde Melchiſedech was. Tal. 135

Christus Ieſus heeft hem seluen met volcomen ghehoorsaemheyt, vrywillichlijck wt liefde, eenmaele op geoffert, op edt houte des cruyces. Tal. 136.

Dat de alderheylichſte offerhande Christi Ieſu (eenmale ghedaen) een volcomen seer krachtich ende volgenoechsaē middel is om ons met Godt te verſoenē eñ salich te maeckē. Tal. 137.

Edt is wel te noteren, dat de Apoſtel soo dickmaele dat woordeken, een male daer by stelt, om daer mede de volghenoechsame kracht ende vrucht der Heyliger ende hoochwerdigher offerhande des lichaems ende bloets Christi Ieſu, wt te drucken. Tal. 138.

Duer de oprechte vercondinghe des Heylighen Euangeliums, wert ons aenghe-

condicht eñ geboodtſchapt ghenaedige verſoeninghe vergeuinge eñ voldoeninge aller onſer ſondē. Tal.139.

Datter wel weenige ſtuckē wt den Euangelio, eñ wt anderen plaetſen der Heyligher ſchrift, inder Miſſe geuondē worden, mer niet de hooft ſomme der Euangeliſcher leere der Ghenaden ende der Salicheyt. Tal.140

Dat ettelijcken ſtucken wt dē Euangelio, eñ wt anderen plaetſen der heyliger ſchrift inder miſſen niet recht, mer ganſchelijc misbruyckt worden. Tal.141.

Dat de Miſſe geenſins een offerhande voor de ſondē is, maer een ſeer duyſter ende fenynachtich, ſchadelijck neuel, waer duer de eenige offerhande Chriſti verduyſtert ende gheſchonden wordt. Tal.142

Dewyle dā geen ander offerhande tot verſoeninghe onſer ſonden van noode is ſoo hebben wy nv oock gheen ander Prieſterdom meer vā doen, dan Chriſti Ieſu, onſes eenighen ende hoogen Prieſters Tal.143.

Men ſal niet bevinden, dat de Apoſtelen ergēs inder Heyliger ſchrift, Prieſters ghenoemt worden, anders dan ghelijck ſy int gemeen, mit allen Chriſt gheloouighen Prieſters genoemt worden. Tal.144.

Petrus ende de andere Apoſtelen ſijn Ouderlingen gheweeſt, ghelijck oock nv alle andere ghetrouwe Dienaeren ende wtdeelders, der verborgentheyden Godes. Ouderlinghen ſijn, welcke onderſcheyden worden na haerer beroepinge. Tal.145.

Soo worden dan de Apoſtelen ende alle andere Dienaers der Gemeente Godes, ouer al inder heyliger ſchrift, niet anders ghenoemt dan Biſſchoppen Ouderlingen Euangeliſten leeraers ende herders. Tal.146.

Ende hy (Chriſtus) heeft Sommige tot Apoſtelen geſtelt, Sommighe tot Propheten, Sommighe tot Euangeliſtē, Sommige tot herders ende leeraers. Tal.147.

De miſprieſters ſeggen, dat ſy Chriſtum niet meer dā met vijf woorden, dickmaelen ſcheppen kunnen, dā nochnochtans ſoo onghenaedelijc-

ſijcken in dry ſtucken breken ende met veelen tandé op eeten. Tal. 148

Dat wy hen ſeer gerne toelaeten, dat ſy ſoedane Prieſters ſijn, ghelijck de Prieſters, té tyde Hoſee, ende Ieroboam waren. Tal. 149.

Haer ſonderlingſte argumenten die ſy voortsbrengen, om haer vagheuier te beſchermen, worden met Godes woort wederleet. Tal. 150.

Want Chriſtus de eeuwighe waerheyt, ende de wyſheyt Godes, leert niet meer dan van twee weghen, de eene bringt totten eeuwigen leué ende de ander totter eeuwigher verdoemeniſſe. Tal. 151.

Hoe dat de ſonden ende laſteringhe teghen den Heyligé Geeſt, ſoodane ſeer grouwelijcke ende verſchrickelijcke ſonden ſijn dat ſy noch hier in deſen leué, noch ooc in gener werelt niet verghe uen worden. Tal. 152

Paulus leert ende vermaét alle trouwe Dienaers ende wt deelders der verborghentheyden Godes, dat ſy toe ſien ſullen op gheen ander fondament te bouwen dan op Ieſum Chriſtum. Tal. 153.

De diemers die in edt bouwen op Chriſtñ, recht ende trouwe beuonden werden, ſullé den beloofden loon, ende de Croone der heerlijcheyt, van Chriſto Ieſu, den operſten herder, ontfanghen. Tal. 154.

Daer Hiob gheſeet heeft, ontfermt v mijner, Ontfermt v mijner g hy myne vrienden, want de handt Godes heeft my geraeckt, dit trecken de Papiſten oock met ghewelt, op haer vageuier. Tal. 155.

Dat edt tweede boeck der Hiſtorien, der Machabeen. Apochrypha is, der haluć ooc onder de Canoniſche boecken niet gheſtelt noch aengenomen wordt. Tal. 156.

Datmen enighe offerhanden doen ende voor de dooden biddé ſal, op dat hen de ſonden mochten vergheuen wordé, en wordt nerghens gheleſen inder Heyligher ſchrift, noch der ſeluer ghelijck formich gheuonden. Tal. 157

Want die inden rechten gheloouе ſteruen die ſijn naden belooften Godes Salich, ende die in ongeloouе ſteruen, die ſijn verdoemt. Tal.158.

Dat wy duer geenen anderen middel van allen onſen ſonden, af ghewaſſchen noch gereynicht werden kunnē noch muegen dan alleen, duer edt Heylich, eñ ontſchuldich, ſeer dierbaer bloet onſes Heeren Chriſto Ieſu. Tal.159.

Dat de offerhanden der Miſſen, eñ edt bidden voor de dooden int Vageuier, eē gedicht ſchalck vont eñ gelt feeſt is. Tal.160.

Waer de boom valt (ſeet de wyſeman) edt ſy ſuyden oft Norden, daer ſal hy liggen blyuen. Tal.161.

Dat ſy wt allen den plaetſen der Heyliger ſchrift, die daer van verdienſte ſpreecken nimmermeer bewyſen en ſullen, dat daer der ſeluen enighe, oft inder gāſcher Heyliger ſchrift, van enighen verdienſten der goeder wercken te verſtaē ſijn. Tal.162

Datmen den wercken geenerleye verdienſten toeſchryné mach, mer der ouer ſeer heerlijcker eñ euwiger Genade Godes, beweſen in Chriſto Ieſu, alleen den lof, prijs ende eere geuen moet. Tal.163.

Maer hier ſullen ſy ons tegen werpē eñ ſeggen willē. Hoe dat Moyſes ſeet, dat des Heeren geboden te doen, eñ nae allen ſyné rechten hé te vreeſen, onſe gerechticheydt ſyn ſal voor den Heere onſen Godt. Tal.164

Datmé ſodane wyſe vā ſpreecken niet mach verſtaē, dat wy duer enige goede wercken voor Gode verdienen, om van onſen ſondē, gherechtuerdicht te werden. Tal.165.

Want Ieſaias roept wt eñ ſeet Inden Heere hebbe ick gerechticheyt ende ſterckte wāt edt ganſche ſaet Iſraels wort gerechtuerdicht indē heere, eñ ſy ſullē haer ſyner beroemen Tal.166.

Dauid heeft alſo ſijn vromicheyt eñ gerechticheyt tot ſynder onſchuldinge, eñ onnooſelheyt, geſtelt, tegē die ongerechticheyt, booſheyt eñ valſheyt ſyner vyanden, Tal.167.

Dat dan gherechticheyt ofte rechtuerdicheyt, verſtaen ende genomen moet worden voor onnooſelheyt ende onſchult, in ſaecké daer men onrechtelijcken ouer beſchuldicht wort. Tal. 168.

Want met alſulcké offerhanden verdientmen de ghenade, ettelijcke texten hebben, verſoentmé Godt wel: maer wy antwoorden ende ſegghen, dat ſodaene ouerſettingé valſch ſijn. Tal. 169

Dewyle de Duyuelen voor Godt beuen, ſoo ſijn ſy indien deele noch beter, dan de ghene die hen, hoe wel metten monde, vanden geloouе ende kenniſſe Godes, ſeer veel roemen ende ſpreken kunnen, dannochtans haer leuen handel ende wandel alſoo aenſtellen, als oft daer gheen Godt en waere. Tal. 170

Wy moeten inden handel onſer rechtuerdichmaeckinghe, dat is, der wtgheſproken vergheuinge ende voldoeninghe aller onſer ſonden, alleen deur edt alderheylichſte ende duirbare, ſalichmaeckende ghelooue, der wtuercorenen Godes, wt ghenaden in Chriſto Ieſu, om niet gherechtuerdicht, gheheylicht ende ſalich ghemaeckt werden. Tal. 171.

Ende hoe wel dat Abraham ons in Godt ſalicheyt verre te bouen gaet, ſoo ſullen wy nochtãs, ſyne voetſtappen na volgéde, in ſyné ſchoot verſamelt werden. Tal. 172.

Iſt dat wy geloouen aen dien die onſen Heere Ieſum op geweckt heeft vanden dooden, die daer om onſer ſonden willen ouerghegeuen ende tot onſer rechtuerdichmaeckinghe op geweckt is. Tal. 173

Godt onſe genaedighe vader heeft ſynen wel ſeer gheliefden ſone niet gheſpaert maer wt liefde voor ons ouerghegeuen, ende weder op gheweckt, daer toe oock ons allen dinghen wt ſyner volheyt met hem geſchõcken. Tal. 174.

Sommighe onwederlegghelijcken plaetſen der heyligher ſchrift, om te bewyſen dat Chriſtus, niet alleen de eerſte genade Godes voor ons verdient heeft, maer dat wy oock wt der ſelver ghe-

ghenade, ſonder onſe verdienſten, ende om niet, alleen deur Chriſtum Ieſum, verloſt, gerechtuerdicht, eñ ſalich gemaect wordé .175.
Dewyle Paulus ſeet dat Chriſtus onſe hope is, ſo ſtelt hy onſe ſalicheyt in Chriſto Ieſu; want in geenen anderen (ſeet Petrus) en is ſalicheyt Tal.176.
Hoe wy meer aerbeyden ende ſoeckē deur onſe verdiēſtē, der goeder wercken voor Godt gerechtuerdicht, eñ ſalich te worden daer deur wy meer en meer vāder ware gherechticheyt eñ ſalicheyt afwyckē eñ te rugge gaen, iae dieper in ongherechticheyt eñ verdoemenuſſe vallen Tal.177.
Want hy (de heere Chriſtus) heeft de wijn-perſſe alleen ghetreden, eñ daer en was geē ander, wttē volcke met hem, derhaluen hy ooc alleen onſe ſalichmaecker is. Tal.178.
Wy dan nv ghereehtuerdicht ſijnde wt den ghelooue, ſoo hebben wy vrede met God deur onſen Heere Ieſum Chriſtum. Tal.179.
Hoe de papiſtē hen noch ſoeckē te behelpē, met ettelijcken plaetſen der heyligher ſchrift, om te bewyſen, dat de menſche, deur de goede werckē der liefde vergeuinge, bedeckinge, eñ verloſſinge der ſonden, eñ edt eewige leuen verweruen. 180.
Want noch hy (de Iongelinc) noch ooc de alderheylichſte, menſchen op aerdē (wtgenomen Chriſtus alleen) alle gheboden Godes noyt volcomelijcken onderhouden hebben. Tal.181.
Ende wy van onſent weghen, anders niet ſijn, dan ſeer ellend ge eñ arme vercochte ſlaeuen der ſonden, ende vander iueget op tot booſheyt ghenegen Tal.182.
Mer een mēſche als hy ſchoō ſijn alder beſte gedaē heeft ſoo iſt noch nouwelijck begonnē, eñ als hy meent dat hijt voleynt heeft, ſo faelgeret noch veele. Tal.183.
Deur de wet coempt kenniſſe der ſondē eñ werckt toorn, iae ſlaet ons oock ganſchelijck te neder inden doot. Tal.184.
Dat is een ſonderlinghe ſeer ſchoon eñ heerlijck trooſt, dat ons de goedige eñ ghenadi-

nadige Godt, wederō deur Christū Iesum verloſt, bevryet, gerechtuerdicht, geheylicht eñ ſalich gemaeckt, daer toe oock ons edt eeuwighe leuen geſchoncken heeft. Tal.185.

Christus heeft ons wel verloſt eñ beurijt, vāder veruloeckinge der wet, eñ oock van der ceremonialer wet, mer niet vāder moraler wet der ſeden, welcke in haer gheheel geduerich blyft. 186.

Christus Iesus is ende blyft alleen de oorſaecke der vergeuinge aller onſer ſonden ende der euwiger ſalicheyt allen den ghenen die hem ghehoorſaem ſijn. Tal.187

Deur de ghelijckenisſe der tweer ſchuldenarē welcke niet hadden om te betalen, wert claerlijck aengeweſen dat Christus ons om niet, alle onſe ſonden quijt gheſchoncken heeft. Tal.188.

Derhaluen de liefde der ſondaerinne, gheen oorſaecke der vergeuinge harer ſonden ſijn conde want Christus ſeede niet, de liefde heeft dijgheholpen, maer dijn gheloof heeft dy gheholpen, gaet henen in vrede. Tal.189.

Dat de aelmoeſſen ſoo krachtich niet ſijn dat ſy ons van ſonden, ſouden reynighen kunnen, welck alleen deur de kracht des duirbaren bloede Ghriſti Ieſu geſchieden moet. Tal.190.

De Phariſeen meenden, dat wāneer haer eet eñ drinckvaeten buyten gereynicht waren, daermede al ghenoech was. Tal.191.

Deur der Phariſeen eyghen geboden ende opſettingen, wierden de geboden ende inſtellingē Godes ouergetreden eñ veracht. Tal.192.

Dat de liefde ſoodaene deckmantel ofte ſoo krachtich niet en is, dat daer deur onſe ſonden, ſoude kunnē bedeckt, dat is vergeuen, ende daer van verloſt werdē. Tal.193.

Dat Daniel geenſins leeren noch ſeggen en wilt dat des koninckſ ſondē eñ miſdaet deur ſijn gerechticheyt, ſouden kunnen loſghemaeckt, oft ooc deur wēldadicheyt ontflegen worden. Tal.194.

So langhe wy den ſonden dienē, ſo ſijn wy vry vander gerechticheyt, dat is ſoo heeft de gherechticheyt by ons geen plaetſe. Tal.195.

Maer Daniel ſpreeckt daer van eener ghelijcker wyſe van doen, te weten dat Godt hem tot ons wilt bewyſen ghelijck wy ons totten méſchen bewyſen. Tal.196.

Tobias ghebruyckt een oneyghen wyſe van ſpreecken (gelijck de heylighe ſchrift op veelen plaetſen doet.) Tal.197.

Dat Dauid ſeet, want by den Heere is ghenaede, ende veele verloſſinghe by hem ende dat de Heere ſeet Ick ick doe uwe ouertredinghe wt, om mynent wille is wel aen te mercken. Tal.198.

Maer hoe wel Tobias ende Syrach deur een oneyghen wyſe van ſpreeckē, der aelmoeſſen ſulckes toe ſchryuen, ſo moet nochtans edt ſeluighe der ghenade ende barmhertigheyt Godes, vol ghens ſynen gelooften eyghentlijck ende alleen toe gheſchreuen worden. 199.

Tobias heeft in ſynen wtterſten ſynen ſone tot aller Godtſalicheyt onderweſen ende vermaent, dat hy ſijns Vaders exempel in rechter vreeſe Godes naeuolghen ſoude. Tal.200.

Dewyle dan dat Tobias, den Heere aengheroepen ende gebeden heeft, dat hy ſyne ſonden niet wreeckē noch gedencken, maer hem genadich weſen woude, ſo en heeft hy niet kunnen op ſijn aelmoeſſen, die hy daer te voren ghedaen hadde, gheſtaen noch betrouwen. Tal.201.

Want is edt wt ghenade, ſeet Paulus ſo is edt niet wt den verdienſten der wercken, anders en waere ghenade gheen ghenade. Tal.202.

Paulus en heeft gheenſins in enich des alderminſten deel, met ſijn cruyce ende lyden tot onſer voldoeninge de verdruckingen Chriſti, willen veruullen noch iet vanden ſynen daer toe brenghen. Tal 203.

Dat Paulus edt werck onſer ſalicheyt ganſchelijck ende alleen ſtelt inde kracht des bloets, cruyces ende doots Chriſti Ieſu edt welcke hy in ſynen ſelfs eygenen heylighen lichaem ende onſchuldigen duirbaren bloede voor ons te weghe ghebracht, ende hem ſeluen eenmaele opgeoffert, ende alſoo

alſoo met eener offerhande ons gherechtuerdicht, gheheylicht, ende een eeuwighe verloſſinge gheuonden heeft. Tal. 204.

Dat wy ſonder enighe verdienſten der heyligen, mer alleen wt louter ghenade ende barmhertigheyt Godes, deur edt ware gheloouе in Chriſtum Ieſum, gherechtuerdicht, ende Salich gemaeckt worden. Tal. 205.

Dat de papiſten, ons valſchelijcken achter rugghe nae lieghen, ende ſoecken alſo ons by den ghemeenen volcke walghelijck ende haetelijc te maecken, daer mede ſy ſegghen, dat wy alleen op edt gheloouе ſtaen ende derhaluen gheene goede wercken doen en willen. Tal. 206.

Waer in edt verſchil beſtaet, dat tuſſchen de papiſten ende ons is, aengaende dē goeden wercken. Tal. 207.

Wy moeten voornemelijck goede wercken doen, om onſe ſchuldige danckbaerheyt ende ghehoorſaemheyt, te bewyſen tot Godes eere, ende onſen naeſten daermede wt liefde te dienen eñ te helpen. Tal. 208.

Daerom dan, ſoo is edt ſeer verre van daer dat de ghenade eñ de liefde der weldaden Godes ons beweſen in Chriſto Ieſu, de rechtghelooуighen traech ende kout maecken ſoude. Tal. 209.

Soo is edt dan billijck ende behoorlijck, iae ooc ganſch noodich, dat wy oock de aert ende natuere Godes onſes Vaders alleſins ſullen ſoecken wt te drucken. Tal. 210.

Dat edt niet ghenoech en is, dat wy nae ons hooft Chriſto, Chriſtenen ghenoemt werden eñ alſo den name draghen, maer moeten wy oock ſulcks metter daet alleſins, deur woorden ende wercken bewyſen. Tal. 211.

Maer de goede wercken meugen geenſins tot dien eynde van ons gedaen werden ia niet eens dencken meughen, dat wy Godt daermede voor onſe ſonden, payen eñ verſoenen, noch oock edt euwige leuen ſouden verdienē kunnen. 212.

Ghelijck wy edt ſeluighe, ooc deur een tydtlijcke ghelijc-

lijckeniſſe claer verſtaé en de vaeten kunnen. Tal.213.
Want de danckbaerheyt eñ de liefde volghen moet, nae den ontfangen ende vercregen weldaden. Tal.214.
Wy ſijn ooc kinder eñ erfghenamé Godes, eñ mede erfgenamé Chriſti, op dat wy ooc als aengenomé eñ gerekéde erfgenamé, der gerechticheyt eñ ſalicheytdes euwigen leuens beſitten eñ ghenieten ſouden. Tal.215.
Indié dan dat wy ons met gedueriger dáckbaerheyt eñ gehoorſaemheyt behooren te bewyſen, ván enighe onuerdiende gauen eñ ontfangé weldaden der méſchen, hoe veel te meer ſijn wy ſchuldich eñ verbondé om Godt den vader deur Chriſtú Ieſum danckbaer eñ gehoorſaem te ſijn. Tal.216.
Daerom, op dat de geloouigé hier in haren loope niet beſwyckć, noch in goet doen niet moede wordé ſouden, ſoo belooft de Heere den goedé werckeñ, hier met ſynen ſeghen te vergeldé, eñ int eeuwige leué te loonen ende te croonen. Tal.217.
Aengeſien dan, dat wy geenſins muegé noch kunné, voor Godt gerechtuerdicht noch ſalich gemaeckt werden, met ſodane goeden wercken, die Godt in ſijn woort geboden heeft, hoe ſalt dan geſchiedé deur de verdiéſté dier wercken die tegé Godt, iae tot laſteringe ſynes naems gedaen worden? Tal.218.
Derhaluen Godt met den inſettingen, eñ gebodé der méſchen, niet alleen te vergeefs geeert eñ gedient wort, maer wilt de ſeluige die hem daermede eeren eñ dienen oock ſeer hoochlijckć ſtraffen. 219
Mer hy wilt alleé inden geeſte eñ waerheyt angebeden, geeert eñ gedient werdé, gelijc hy ons in ſyné woorde geboden eñ beuolen heeft. 220.
Daermede wy edt euwige leuen meené te verdienen, eñ ſalich te worden, ſo verdiené wy des te meer de euwighe verdoemeniſſe, ende de euwighe doot. Tal.221.
Want mijn volc (ſeet de Heere) doet eé dobbel ſonde, my de leuédo fonteyn ader verlaten ſy, eñ ſy maecken hier hier en daer wt gehouwé fonteynen, die nochtans vuyle holen ſijn, die gheen water

en gheuen. Tal.222.
Meent ghy dat ic altijdts ſwygen ſal dat ghy my niet met allē en vreeſt, myne toorn is ouer haer vergrāt, edt en can niet lange geſtaen ſy moeten geſtraft worden. Tal.223.
Alſo moet ghy bekennen, wat iammer ende hette leet, dat edt inbringt, dē heere uwen Godt verlaten, eñ hem niet vreeſen, ſeet de Heere Sebaoth. Tal.224.
Derhaluen ſal hem niemandt ſeluer, flatteren om in ſynen ſonden langer te blyuen ſeggende Godt is genaedich ende barmhertich. Tal.225.
Maer die hen van herten tot Godt bekeerē eñ hare ſchult eñ booſheyt bekennē eñ latē, tot dien belooft de Heere hē te keeren, om de ſeluighe in genaden te ontfangen. 226.
Gelijck Ioannes leert eñ ſeet, ſiet toe ende doet oprechte vruchten der bekeeringhe. Tal. 227.
Dat wy ter oorſaekē, der goede wercken, als vruchten der rechter bekeeringe van God gheen genade eñ barmhertcheyt, noch hulpe eñ byſtāt in onſer noot en verweruen. Tal.227.
Gelijck ooc de Propheten eñ edt volck om ghenade ende vergheuinge haerer ſonden daer toe oock om hulpe ende byſtant gebeden hebben tot Godt, om ſijns naēs ende barmhertcheyt willen. 229.
Dat de werdicheyt ende gherechtitheyt Dauidis gheen ſins, de medewerckende cauſe ende oorſaecke geweeſt is, daerom dat Godt de ſtadt Ieruſalem beſchermen ende verloſſen wilde Tal.230.
Men mach niet verſtaen dat der Niniuiten wercken haerer bekeeringhe ende beteringe, de oorſpronckelijcke cauſe ende oorſaecke geweeſt ſijn, daerō dat Godt haerlieder in ghenaeden opgenomē ende ſijn gedreych de ſtraffe te rugghe ghehouden heeft. Tal 231.
Maer moeten wy edt oock, der ghenade ende barmhertcheyt Godes toe ſchryuen dat hy ons als ſyne genadige gauen, de rechte bekeerinche ende beteringhe des leuens geeft ende ons tot hem bekeert. Tal.232.
Ghelijck Chriſtus de eenighe Salichmaecker is, ſoo is hy oock de eenighe middel-

laer

laer tusschen Godt eñ den menschen. Tal.233.

De afgheſtoruen heylighen, hebben haeren tijdt wt gedient, ende nv van ons niet meer en weeten, noch ons niet meer en kennen. Tal.234.

Dewyle de Engelen als dienſtbare ende seer snelle verdighe gheesten, haren van Godt bcuolen ende opgelechten dienſt, hier op aerden den menschen aendienen, ende derhaluen aenschouwen ende weten kunnen, edt ghene dat de menschen ouercoemt ende anrichten. Tal.235.

Edt is seer grootelijcken te verwonderen waer om de Papiſten in haerer letanye ook Abraham niet aen en roepen, maer wt laeté, daer hy nochtans een soo sonderlinge seer heylich man ende ghelieft vrient Godes ende de vader aller geloouighen is. Tal.236.

Wanneermen ons wt Godes woort bewyſen kan, dat de gheſtoruen heylighen inden Hemel ſijnde, nv ook soodane macht hebben ende miraeckelen doen kunnen, ghelijck de Papiſten hen toe ſchryuen, dan ſullen wy edt ook gerne geloouen ende aennemen. Tal.237.

Want indien wy de gheſtoruen heylighen, op ſulcker wyſe aenriepen, eerden ende dienden, ghelijck de papiſten doen, soo ſouden wy daermede Godt van ſyner eere, ende Chriſtum Ieſum van ſynen ampte, der verſoeninghe beroouen. 238.

Want inder heyligher ſchrift ſal niet beuonden werden, dat de Patriarchen, Propheten, oft de Apoſtelen, oyt iemant anders aengeroepen, gheeert oft ghedient hebbé, dan alleé den euwigé almachtigen Godt, deur de ghelooften in Chriſto Ieſu. Tal.239.

Dat de Papiſten niet alleen contrarie, maer ook ſeer ongheſchicktelijck ende verkeerdelijck doen, wanneer ſy de gheſtoruen heylighen aenbidden ende eeren willen. Tal.240.

Hier gheuen wy nv eenen iederen ſeluer te bedencken, oft de papiſten met haeren doé, niet ſeluer Godt ende

Maria

Maria, daer toe oock de Heylighen, ſeer grouwelijcken ende ſpottelijcken veronçeren ende hen groote ſmaet aendoen. Tal. 241.

Godt de Heere heeft wtdruckelijck ende ſcherpelijck in den tweeden ghebode verboden, ende wilt datmen gheenerleye beelden noch enighe ghelijckeniſſe maecken oft hebben ſal. Tal. 242.

Mer de wyle edt tweede ghebot Godes ganſchelijcken teghen edt aenbidden, ende eeren der Beelden is, ſoo hebben ſy edt int ghemeene by den volcke verſweghen, ende in huer formeliren wt ghelaeten. Tal. 243.

Dat wy Gode ende ſyné woorde meer ghehoors ende geloofs gheuen moeten, dan Gregorio met allen Papiſten. Tal 244.

Aengaende nv edt Papiſtſche Olyſel, daer van hebben ſy oock een Sacrament gheſmeet. Tal. 243.

Om edt Heylighe Euangelium, als een onghewoonelijcke Leere, by den toehoorderen aenghenaem te maecken, ende te beueſtighen ſoo heeft Chriſtus ſynen Apoſtelen, rijckelijck begaeft, om wonderlijcke miraeckelen te doen. Tal. 246.

Nv op dit ghebruycke ende handelinghe der miraeckelen, heeft Iacobus een aenſien ghehadt. De wyle de miraeckelen ende wonder teeckenen, te ſynen tyde noch ghebruycklijck waeren. Tal. 247

Dat de Papiſten de Olye ſeer grouwelijck ende ſchandelijcken misbruycken, wanneer ſy edt onwetende volcke, voor haer Heylighe Olye, op hen knyen vallen ende aenbidden laeten. Tal. 248.

Iacobus dan, en wilt gheenſins ſegghen, dat de kranckе duer de kracht der Olye, vergheuinghe ſyner ſonden ontfanghen ſal. Tal. 249.

Indien dan dat duer haer Heylighe Olye de vergheuinge der ſonden aenghedient ende ghegheuen werdt, ſoo gheſchiedt dan dien ſeer veel te cort, die ſonder deſe haere ſeer werdige Olye ſteruen. Tal. 250.

Welcke vanden wy Bisschop met seer groote Reuerentie (die daer toe behoort) ende met geboogher knyen seer gegroetet wert, en seet drymalen weest gegroet, heyligh Olye, ende drymalen, weest gegroet heyligs Chrisma, en drymalen weest ghegroet heyligh balsem. Tal. 251.

Al waer doch alle de heylicheyt ende werdicheyt des Pausdoms, in haer Olye gegoten, soo sal sy nochtans haer aert ende natuere niet veranderen. Tal. 252.

De voorneemste reden die sy hebben, om te bewysen, dat edt houwelijck een Sacrament is, brenghen sy by wt de Apostel Paulo. Ephesien 5, Tal. 253.

De Gemeente als een seer hef werdige bruyt Christi, is met haren eenigen Bruydegom ende hooft, duer edt ghelooue vereenicht, ende metten Heyligen bandt der ewiger liefde onscheydelijck tsamen ghebonden. Tal. 254.

Want alle de ouerloyende Rijckdommen ende ouer seer heerlijcke ende Costelijcke schatte heeft Christus syner wtuercorener getrouder bruyt wt ghenaden aengebracht ende deelachtich, gemaeckt. Tal. 255.

De wyle dat de Heere sijn genadige en heerlijcke geloften, duer edt houwelijc aen syner Ghemeente niet betuyget noch versegelt, so en kan noch en mach edt geen Sacrament sijn. Tal. 256.

Dat edt een seer groote stautheyt en onbeschaemtheyt is, te verbieden edt ghene dat Godt vrye gelaeten, iae geboden heeft, die hen met onthouden kunne. Tal. 257.

Sijn dit nv niet wel scherpsinnige ende treffelijcke Meesters, die op deen syde van edt houwelijck een Sacrament, en op de ander syde terstont, vande byslaepe des houwelijcks, oncuysheydt maecke kunnen. Tal. 258.

Dat edt houwelijck voor een yeghelijck eerlijck, ende eé onbeuleckt bedde is, maer de Hoereniaegers ende de Eebreeckers sal Godt straffen. Tal. 259.

Cuysheyt ende reynicheyt bey de des Geestes en schaems is een gaue Godes, welcke

(soo

seet Christus) van allen mé-
schen niet geuaet wert, mer
dien edt van Godt gheghe-
uen is, die vaetent.
Tal. 260.

Edt verbot des houwelijcks is
(ghelijck Paulus geruycht)
wt den dwalenden Geesten
ende duer de leere der duy-
uelen ghecomen ende ghe-
plant. Tal. 261.

Maer al waert dat de Papisten
de ganssche Bybel van Ge-
nesis aen, tot Apocalipsis
duersochten, soo sullen sy
niet vinden noch bewysen
kunnen, dat Godt tot enige
Misprieesters gesproken
heeft, oft dat de Engelé des
Heeren, oyt iemandt ghe-
leyt hebben tot dé Prieste-
lijcken staet. Tal. 262.

Al is edt dan by aldien, dat de
Papen Monicken, Nonnen
ende Begynen, haeren staet
tot inden Hemel verheffen,
ende eenen seer grooté roé
draeghen, soo werdt noch-
tans de houwelijcke staet in
Godes woort seer verre bo-
uen haeren staet ghepre-
sen ende verheuen.
Tal. 263.

Maer de Papisten willen noch
euen styf segghen, dat sy de
maechden sijn welcke sich
met gheenen vrouwen be-
smet hebben derhaluen ha-
ren staet oock reynder ende
cuyser is. Tal. 264.

De Papisse leeraers hebben
ouer al ontraeden Godes
woort te lesen ende te on-
dersoecken daer toe oock
seer swaer ghemaeckt op
dat edt ghemeene volck, vã
haren bedroch ende vals-
heyt niet weeten, ende sy
alsoo hare vette kueckenen
niet verliesen souden.
Tal. 265.

Om niet langer bedroghen,
ende in blintheyt ghehou-
den, daer toe oock vã uwer
Salicheyt niet berooft wor-
den, soo wilt in tijdts toe-
sien, ende met aller ernste
Godes woort selver oock
lesen ende ondersoecken.
Tal. 266.

Want hoe salmen, sich van-
den valschen Propheeten
wachten ende de Gheesten
beproeuen kunnen, oft sy
van Godt sijn, ten sy dat
wy Godes woort, daer toe
hebben ende weeten te ge-
bruycken. Tal. 267.

Wy moeten ons van herten, daer rechte kennisse ende leetwesen der sonden, tot Godt bekeeren, met soedanen wercken der bekeeringe eñ beteringe des leuens, welcke voor godt, duer Christum Iesum aengenaem sijn mueghen. Tal. 268.

Al is edt dã saecke dat de Heere nae synen rechtuerdigen Ordeele, dickmaele verscheyden landen seer swaerlijck aentast ende veruaerlijcken straft, dat is gheen wonder, want als geen vermaeninge waerschouwinge noch kleyne straffingẽ helpẽ willẽ, so vermeerdert de Heere sijn Roede. Tal. 269.

De Heere Castijdt ende straft dien hy lief heeft eñ salich is de mensche die vanden Heere gestraft wort. Tal. 270

Laet ons den Heere dan soecken, de wyle hy te vinden is ende hem aenroepẽ de wyle hy nae by is, want ed is nv de aẽgename tijdt eñ de dach der Salicheyt. Tal. 271.

Wãt de Heere dẽ genẽ nae by is, die hẽ met ernste aẽroepen, Aẽroept my vnder noot (seet de Heere) so wil ick dij verlossen soo salstu my eeren. Tal. 272.

Haer Propheté sijn Clappaerts eñ en hebben Godes woort niet wãt wat kunnen sy wat goets gheleeren, aenghesien dat sy des Heerẽ woort verworpen. Tal. 273.

Al ist dat de Heere wel vander onghetrouwen herders handen, edt bloet der verloren sondaren, vereyschen, ende hen daer ouer straffen sal, soo sal nochtans de sondaer om sijn eyghen sonden wil oock steruẽ moctẽ. Tal. 274.

Want indien dat wy seluer geẽ onderscheyt weté te maeckẽ tusschẽ eenẽ trouwẽ herder syner schapẽ ende eenẽ huerlinck die geẽ acht op de schaepen neẽt, so eñ kunnẽ wy oock geen rechte schaep kens Christi wesen. Tal. 275.

Ick ben een goet herder (seet Christus) ende ick laet mijn leuen voor myne schaepen ende Ick ben ghecomen, dat sy edt leuen ende oueruloydelijck genoech hebbẽ souden ende ick geue haer edt eeuwighe leuen, ende en sullen nimmermeer vergaẽ, eñ niemant en salse wemijner handt trecken. Tal. 276

Derhaluen wy ons begeuen eñ hou-

houden ſullen onder de beſcherminge Chriſti Ieſu, dē ſeer ghetrouwen herder eñ Biſſchop onſer Zielē. Tal. 277

Wy bidden ende begeeren dat den alleen wyſen Godt ende alderghenadichſte vader duer Ieſum Chriſtum, voor ſijn genade ende gauen, euwich lof, prijs ende eere, ſal ghegeuen worden. Tal. 278.

Ghedult is ons van noode, eñ is een Coſtelijck dinck, ende te hopen op de hulpe des Heeren, Tal. 279.

Alis edt dan, dat wy hier een weynich tijdts bedroeft ſijn ende duer veelen verdruckinghen, in edt Rijcke Godes gaen moeten, ſo en laet ons niet moede worden, mer volſtandelijcken duer loopen, den ſtrijdt die ons voor gheſtelt is. Tal. 280.

FINIS.

Int goede altijdt vierich.